

SZÉKELYFÖLDI ESETEK

ERDÉLYI GAZDASÁGI EMLÉKEK

ELBESZÉLÉSEK

ÍRTA:

ENESEI DORNER BÉLA

MAGY. KIRÁLYI GAZDASÁGI
FŐIGAZGATÓ

B U D A P E S T, 1940

"PÁTRIA" IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI R.T.

SZÉKELYFÖLDI ESETEK

ERDÉLYI GAZDASÁGI EMLÉKEK

ELBESZÉLÉSEK

ÍRTA:

ENESEI DORNER BÉLA
MAGY. KIRÁLYI GAZDASÁGI
FŐIGAZGATÓ

B U D A P E S T, 1940

"PÁTRIA" IRODALMI VALLALAT ÉS NYOMDAI R. T.

Könyvem azon részének utánnyomása
vagy átvétele, melyben a *velem történt*
eseteket írom le, tehát *eredeti közlések*,
az 1921. évi LIV. t.-cikk értelmében
csak a szerző engedélyével, illetve
a forrás (a könyv címe és szerzője)
megnevezésével szabad.

ELŐSZÓ.

Midőn a boldogult *dr. Darányi Ignác* földművelésügyi minisztersége alatt — kinek emlékét nagy tisztelettel örööm magamban — 1903-ban a székelyföldi népsegítési akciót: a miniszteri kirendeltséget létesítették, a minisztérium központjában *géresi Balogh Vilmos* államtitkárt tették meg adminisztratív vezetőnek. Az akció először csak négy *ősi székely* megyére (Maros-Torda, Udvarhely, Csik és Háromszék) terjedt ki. (Később már a többi megyék is bele lettek vonva.)

A miniszteri kirendeltség központja *Marosvásárhelyen* volt, hol *dr. Koós Mihály* min. oszt.-tanácsos (később államtitkár, később az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója) volt a vezető és a *főnök*, ki a többi megyét is dirigálta. Háromszékben *Kézdivásárhelyi Benkő Pál* földművesiskolai igazgató, Csik megyében *Gegesi Kiss Ernő* kir. erdőtanácsos lett a vezető, Udvarhelyben — a legszegényebb és legjobban elmaradott megyében — én, ki akkor kir. gazdasági intéző voltam. Én 1898-ban jöttem József főherceg Ő Fensége alesuthi uradalmából állami szolgálatba a minisztérium központjába és megszakítás nélkül ott is voltam 5 évig.

Balogh államtitkár 1903. év vége felé szólított fel, hogy menjek le Erdélybe és foglaljam el azt a fontos szolgálatot, hol — mint mondta — „*természeted és kedved szerint szabadon mozoghatsz!*”. 1904-től 1909-ig — közel öt évig — voltam a távoli Erdély délkeleti szögletében. Onnét kerültem vissza szűkebb hazámba, a Dunántúlra, Győrbe — saját kérésemre —, hol fölállították a győr- és mosonmegyei

gazdasági felügyelőséget, melynek vezetője voltam. A sors azonban ott sem hagyott meg az én zaklatott életemben. Mikor *gróf Serényi Béla* — a kedves bájos ember —, a nagy „zöldmezőbarát“, föllállította a minisztériumban 1910-ben a *legelőügyi osztályt*, oda rendelték be referensnek és 17 megye szakértőjének, azzal, hogy Erdélyben a legelőjavítási dolgokban végzett munkásságom szerint „érték ezekhez a dolgokhoz“.

Erdélyben többi társaim székelyek voltak, kik jól ismerték a rendkívül *érdekes*, eszes és csalafinta (mondjuk: furfangos) észjárású székely népet, míg én dunántúli ember lévén, csak sok idő múlva tudtam beleszokni az ottani nép nekem egészen szokatlan (mondjuk): „erkölcseibe“.

Később azonban már kiismertük egymást. A falu népe látta, hogy én nagy buzgalommal és — mondjuk — jó eredményekkel dolgozom gazdasági megsegítésén, nem „csapom be“, ígéreteimet *szentül* betartom, *tőle semmit el nem fogadok*, egyes dolgokban az állami támogatás jó hatását is érezték: így azután *lassankint* megszerettek, megbecsültek és az ő szavajárásuk szerint „bizalommal“ jöttek hozzám. Erre viszont én is *szeretettel* áldoztam napjaim minden óráját az ő gazdasági előrehaladásuk fokozására. Sok jó és hűséges embert szereztem magamnak.

Távozásom hírére sok pap, tanító és „közönséges székely“ keresett fel irodámban és könnyek potyogtatása és meleg parolázások közben vettek tőlem búcsút. Utódom Székelyhidy Viktor kir. gazd. felügyelő (a híres operaénekes bátyja) lett.

A derék „udvarhelyszéki“ székelyek még *évekig* sem felejtettek el.*) Levelükkel, de személyesen is többen kerestek fel ügyes-bajos dolgaikban főképp, mikor kitört a háború, szegényeknek *hadszintér* lett a hazájuk és rettenetes sok baj szakadt rájuk. Segítettem is *soknak* és *sokon*, mert akkor már ismét visszakerültem a minisztériumba.

*) Kedves volt és valósággal meghatott, hogy *most*, pár éve *Freytag Béla*, az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ szervezője — ki engem itt Pesten alig ismert —, járt lenn Udvarhely megyében hivatalos úton és ő mondta, hogy a székelyek több helyen még most is emlegettek és „tisztoltatnak“.

Azt hittem, ezzel befejeződött erdélyi szereplésem. De nem így történt. 1916 októberében belép hivatali szobámba *Koós Mihály* (barátilag: a „Miska“) és kis bevezetés után azt mondja: pár nap múlva visszafoglaljuk a románoktól Brassót. A tönkretett megyék gazdaságát rendbe kell hoznod. A miniszterium Téged küld le. Pakkolj és holnapután menj le. A katonaságtól kapsz utalványt, katonavonattal mehetsz, valamelyik lőszerszállító vonattal, hová tiszteknek adtak egy személykocsit is. A polgári vonatok még nem közlekednek, hiszen Brassó körül még nagy harcok folynak.

Mint villámcsapás ért ez, mert hurcolkodás, stb. alatt voltam és más fontos, halaszthatatlan privát dolgaim is voltak. És mi lesz a dolgom? — kértem nyomott hangon. *Mindent meglátni, „tenni“ és okosan dolgozni!* Tudod ezt Te már, hiszen együtt dolgoztunk öt évig, ami *tíznek* számít! — mondta „a Miska“.

Két nap múlva — privát dolgaimat, „csapot-papot“ ott-hagyva — útnak indultam, de az utazás két nap két éjjel tartva, nagynehezen Brassóba értem. Ott voltam 1918 októberéig, az összeomlásig, mikor ismét nagy bajokkal értem — megöszülve, megtörve — Budapestre. A brassói élményekről könyvet lehetne írni, de hát azok nagy része katonasági ügyekkel van vonatkozásban, tehát „Tabu“!

A székelyföldi dolgok óta 31 év, a brassóiak óta 24 év telt el az életem „rokkáján“. Arra gondolok, hogy kár volna, ha azt a sok *érdekes* és sokszor mulatságos esetet, ami velem Udvarhelyen és Brassóban történt: meg nem örökíteném! Utóvégre az én életem fonala is leperreg az élet rokkáján és kár volna ezeket az emlékeket magammal vinnem!

Másrészt már azért is érdemes a 30 év előtti székely históriákat elmesélni, mert azok érdekesen jellemzik az eszes, derék és a világháborúban oly csodás vitézséggel harcoló székelyek 30 év előtti észjárását és szokásait.

Leírom az eseteket úgy, ahogyan szembe jutottak.

Székely kifejezések. Legjellemzőbb kifejezésük az „*instállom*” szó, ami a „kérem”-nek felel meg. Kedves az „*imént*” és „*esmént*” szavak értelme. Az utóbbi az „ismét”-nek felel meg, az előbbi azonban a „most” szó értelmét jelenti. Ez az „imént” azonban a múlt órában, vagy a múlt évben történt dologra is vonatkozhat.

Jellemző az „*ehejt*” vagy „*ahajt*” kifejezésük is. Ha az utas azt kérdi az úton a székelytől, hogy pl. merre van innét pl. Kadicsfalva község? Ha a székely azt mondja, hogy „*ehejt*” van, akkor az azt jelenti, hogy az tíz percrenyire, vagy két órányira van. Ha azonban azt mondja: hogy az „*ahajt*” van, akkor az lehet két óra, de két napi járásnyira is. A hegy-völgyes Székelyországban a székely a *hegyre föl* vezető utazást „*kifelé*”-nek, a hegyről lefelé való utazást „*befelé*”-nek hívja.

Udvarhelyben a *szőlő* nem terem meg (itt-ott csak Keresztúr vidékén, kis, délnek lejtő hegyoldalakon), így bort csak nagyobb korcsmákban mérnek. A bort messzebb vidékekről, szászoktól veszik. A székelynek a bor csak akkor *bor*, ha benne van itt-ott egy-egy *szőlőmag* is. Ha a bort kiönti a székely kis kvaterkázó poharába és a pohár fenekére hull egy-egy szőlőmag, akkor büszkén mutat reá a vendége előtt, „*lám szőlőlé*” instállom. Ekkor nagyobb „bizalommal” iszik belőle. A székely a részeg emberre nem azt mondja, hogy be van rúgva, hanem: „bé van italozva”. Sajnos: legtöbbször közönséges *szeszgyári pálinkától* (úgy hívják: „masina pájinka”). Kedves az, hogy a székely *fél-múlt*-időben szeret beszélni. Nem azt mondja, hogy bejöttem, hanem: „*béjövék*”.

A székelynek egyes dolgokra egészen sajátos kifejezése van. Így pl. a padlást „*hiúnak*”, a csirkecombot „*cubáknak*”, a marhahúst „*sóbafőttnek*”, a kukoricát „*török-búzának*”, a babot „*fuszulykának*”, a burgonyát „*pityókának*”, a fánkot „*pánkónak*” hívják. A fejletlen „*csökött*” embert, vagy malacot „*boldogtalannak*” hívják. Náluk a lovak közül csak a heréltet hívják „*lónak*”, a kancát *kancának* nevezik, a gyerekek közül csak a fiú a „*gyerek*”, a leány, az — leány. Pl. kérdi a vádlottól a járásbíró (ha pl. az „*jörevény*”, azaz nem székely, tehát nem tudja még a

megkülönböztetést): hány *gyereke* van? -- Kettő, instál-lom! — mondja a székely. De itt a jelentésben négy gye-reket jelentett be a községi jegyző! — mondja a járásbíró. Igen! de *kettő leány, instállom!* — mondja a székely.

Vannak *különös* kifejezések is. Ha pl. a faluban tűz üt ki, akkor a székely ezt kiabálja: „*eégés van!*“. Megyek egyszer kocsimon egy falun át, mikor a közeli kisebb falu-ban tűz ütött ki és arra rohannak az emberek. Kértem egyik öregasszonyt: nagy tűz van ott? Erre az öregasz-szony ezt mondja: nagy „*eégés*“ lehet ott instállom, mert eljöttek ide és *elvivék a falu „nagy-fostatóját“* (tűzoltó-fecskendőt) *es!*

Ha a „közönséges“ székelyt valami nagyobb, tekinté-lyes úr látogatja meg, akkor az asszony roppant *illemes kifejezéseket* használ. Megkínálja valami étellel és ezt mondja: *szeresse instállom!*, vagy pedig: *használjon belül-le!* Olykor ezt is mondják: *szeresse, ha béveszi a természettye.*

Nagyon *finom* kifejezés, ha a gazda annak az úrnak a bejövetelekor bemutatja a leányát, vagy a feleségét és így szól: *ajánlom a feleségemet* (azaz bemutatom). A székely vendégszerető ember. Ha valami házi ünnepély (lakoda-lom, vagy halotti tor!) van nála és meghívja a tanítót, pa-pot, vagy jegyzőt, eléberakja az asztal legjobb falatjait és kínálja: *használjon belül-le, most van módja benne!*; a só-gort, komát így kínálja: *faljon* belül-le, komám! Egy ízben olyankor toppanok be egy jobb emberem udvarába, mikor szilvaszedés van és a szilvát az asszony és a leánya válo-gatják. Az asszony egy tálba tesz pár marék szilvát, eli-bém jön és kedves mosollyal kínál: *Tessen már használni* belül-le a *mennyit kíván a természettye!* *Úgyis a malacok-nak adjuk!*

A székely nagy cigarettaszívó. A dohányt papírba so-dorja és a cigarettát papírszivarnak, a szivart *bőrszivar-nak* hívja. Ha a székelyt megkínáltam szivarral, ezt vála-szolta: Köszönöm, nem *használok bőrszivarat!* Első pár napi székelyudvarhelyi ottlétem idején megyek a város főutcáján kíséremmel, mikor látok egy marcona kiné-zésű, sasorrú, keménykötésű szép öreg urat az utcán. Kér-

dem az odavaló úrtól: ki ez? Erre ő mondja: *ez báró Orbán úr, de a báróságot nem használja!*

A székely szeret táncolni és ital mellett danolni. Az egyszerűbb falvakban maguk a falubeli székelyek muzsikálnak. A zenekar klarinétból, cimbalomból és nagybőgőből szokott állani. Hegedüs ritkábban van köztük. A falusi népnél *alig van analfabéta* (erről lessz későbbben szó!), sok a polgári iskolát végzett gazda, van azonban többször *költő* is, aki versben köszönti föl ünnepélyes alkalmakkor a társaságot. Ha jól emlékszem, Enlaka községben Fülöp János bíró volt az, aki egyes falusi eseményeket versekben énekelt meg. Így pl. mikor a községi bikát hárman megkötözve elvitték a keresztúri mészároshoz és a bika megvadulva a kísérőit megnyomorította, az arról szóló vers illető sorai így hangzottak: „egyszerre csak a bika farkát hederíté — és a vezetőit mind a földre teríté!“. Híres volt Fülöp Jánosnak a székelykeresztúri juhvásárról írt költeménye is, mely így kezdődött: *„Megízenték Bécsből telegráfi híron, — hogy juhvásár leszén Székelykeresztúron!“*.

•

A szellem helye. Erdély hunyadi részén, a világtól félreeső vidéken élt ósdi kastélyában az öreg agglegény mágnás a háború alatt. Visszavonultan élt öreg nővérével. A kastélyba ritkán járt vendég. Az öreg úr a családja *szellemeivel* társalgott, különösen — mondjuk — Jenő nagybátyja szelleme volt, akivel szellemileg leginkább érintkezett, sőt mint kedvelt szellemnek, az asztalnál neki is meg volt mindig terítve, — *mint láthatatlan vendégnek*.

A háború alatt egyszer csak meglátogatta egy távoli unokaöccse, egy jókedvű, fess huszártiszt, aki arrafelé volt kis csapatával járór szolgálatban. Az öreg úr kimért udvariassággal fogadta az unokaöccsét, mert — nem igen kedvelte a vendégeket, mert zavarták őt különös életében.

Az ebédnél négy személyre volt terítve. Amint asztalhoz akarnak ülni, az öreg úr és az öreg hölgy elfoglalják helyeiket. A huszártiszt egyik helyre oda akar ülni, mire

az öregúr fölszisszen: oda ne ülj kérlek, mert az *Jenő bácsi szellemének a helye!*

Ebéd után bemennek a dohányzóba. Az agg komornyik hozza a feketekávét és a kerek asztalra tesz *négy csészét*. Helyet foglalnak a kopott öreg fotőjökben. A huszártiszt cigarettára gyújt, le akar ülni egyik fotőjbe, mire az öreg házigazda csípősen mondja: oda ne ülj kérlek, mert az *Jenő bácsi helye!* A huszárt elfogja a méreg és a fotőj felé lendítve karját így szól: *de most már pucolj innen Jenő bácsi, mert ide én akarok leülni!*

Az öreg úr igen hidegen búcsúzott el unokaöccsétől.

•

A pogácsakészítés titka. Egyik tölem távolabbi megyében voltam egy mágnás családnál vagy 30 darab magyar tenyésztehenet átvenni udvarhelymegyeiek részére. Az átvétel után az ebédnél végtelen bájos, finom, őszhajú, idős mágnásasszony mellett ültem. Egyszerű, de igen finom ebéd volt. Megkínáltak pompás töpörtyűspogácsával is, ami nekem amúgyis kedves ételem és nagyon ízlett, főleg azért, mert nem leveles, foszlós volt, hanem tömör.

Odahajolok az öreg, finom mágnásasszonyhoz és kérdelem: — Ha szabad kérdezni, mondja Méltóságos asszony, hogyan csinálják ezt a pogácsát, hogy az oly kiválóan jó?

Az öreg hölgy felémhajol és utánozhatatlan finomsággal mondja:

— *Szeretettel!*

•

A zetelakai tallga. Zetelaka Udvarhely megyének legnagyobb havasi községe. A nagy községen túl már kezdődnek a nagy és nagyobb hegyek és a végeláthatatlan fenyveserdők. A szántóföld kevés, de annál nagyobb kiterjedésűek a hegyi kaszálók és legelők. A nép állattenyésztésből és „decka” fuvarozásból él. A hegyekben ugyanis sok a patakhajtotta fűrészmalom és azért van sok ezer fuvarnyi „decka” Zetelakán. A régiebb időben, mikor még az odavaló

erdők sem voltak „úgy“ letarolva, egymást érték a faluban a fakereskedők.

Egyszer egy fakereskedő döcög udvarhelyi fiakkal az úton, mikor látja, hogy egy székely vadonatúj bükkfatolicskát től maga előtt. Megállítja a kocsit és szól a székelynek. Ejnye, de jó formájú talicskája van „Kiednek“! Hogy egy ilyen talicska?

A székely immel-ámmal mondja: Ez nem eladó! Én magamnak készítettem.

No! De mégis! Mennyiért adná el? — kérdi tőle a kereskedő. Hát! — mondja a székely — *ennek 10 korona lenne az ára.*

A kereskedőnek föl villan a szeme. No ez nem is lenne rossz dolog! Ilyen olcsón vagontételben jó nyereséggel lehetne eladni odaát Romániában. Mondja, kedves barátom: mennyiért tudná eladni darabját, ha én 100 darabot rendelnék?

A székely ránéz és megmondja: *20 koronáért* darabját! No hallja! — mondja megütődve a kereskedő. — Hát hogy mondhat ilyet? Miért volna 100 darabnál dupla ára a talicskának?

A székely sunyít a szemével és mondja: Azért instállok, mert ennek a *fáját én loptam*, de 100 darabnál „*már a fát vennem köllene*“. (Cs. Szabó Kálmán elbeszélése.)

•

Az „erős-nagy úr“. Az özvegy (székelyesen: ögyvez) székely asszonynak legfiatalabb fiát elvitték katonának a cs. kir. közös gyalogezredbe. Az asszony sokáig siratta fiát, de pár hónap múlva megnyugodott, sőt büszkélkedett a fiával. Egyízben kérdi az asszonytól a szolgabíró: No, mi van a Jófessel (József)?

— Erős nagy úr ő, instállom. Őreá *hallgat* az egész század! — mondja büszkén az asszony.

— Mi a csoda! Talán kapitány? — kérdi a szolgabíró.

— Nem a, instállom! — mondja az asszony.

— Talán őrmester? — kérdi a szolgabíró.

- Nem *a*, instállom! — mondja az asszony.
 — Hát akkor mi? — kérdi csodálkozva a szolgabíró.
 — *Hornista*, instállom! — mondja büszkén az asszony.*)

•

A lelkerő. Egy idős, kedves plébános beszélte el az alábbi esetet. Kemény, hideg téli idő volt, mikor éjjel szánkócsörgést és udvarom kapujának recsegését hallok, majd egy székel megkopogtatja hálósobám ablakát, hogy anyja haldoklik gyónni akarna és gyűjjek ki a tanyájára. Kérdelem, hogy hol van a tanya? Mikor megmondja, megtudom, hogy az bizony messze van, a Hargitahegy aljában és több óráig is kell mennem, hogy odaérjek. Megyek! — mondom — csak felöltözök.

Hát bizony, lehet, hogy megfagyok addig, — gondoltam. Ki gyóntat meg akkor engem? — Felöltöztem, magamhoz vettem a kegyszereket és Isten nevében nekiindultunk a nagy útnak a csikorgó, szeles éjszakában. A lovaskák fáradtak voltak, „fölfelé“ kellett menni, bizony nagyon lassan haladtunk. Világos reggel lett, mikor a tanya-hoz érkeztünk.

Belépek az udvarba és látom, hogy egy erős, nagytermetű öreg székel asszony egy lavórféle edényben mossa a lábát langyos, gőzölgő vízben a bejáróajtó előtt a keményre fagyott földön. No, lelkem, ki a *halálos beteg*? kérdelem. *Én volnék, instállom*, mondja az öregasszony elhaló hangon.

Megütődtem, azt hittem, csúfot üznek belőlem. Tessen csak bémenni a szobába, ott meleg van! — mondja az asszony. Közben odajött a gazda felesége és két kis fia is. Dideregtem a hidegtől és bundában leültem egy székre. Közben bejött az öregasszony a szobába. Levetette felső ruháját, tiszta inget váltott és ünnepélyesen befeküdt az ágyba. Hívd be az Ambrust is — mondta a menyének —, hogy *legyetek körülöttem!*

*) A közös gyalogságnál a kürtöst hivatalosan „Hornist“-nak hívták.

Mikor a gazda is — ki közben kifogta és istállóba kötötte a lovait — bejött, ő is odaállt egy sorba a családdal az ágy elé. Az öregasszony fulladt hangon mondta: No! Isten véletek gyerekeim. Egyenkint odamentek és megcsókolták. Tessen megkezdeni, lelkiatyám! — nyögte az öregasszony.

Szépen meggyóntattam, megáldoztattam, föladtam neki az utolsó kenetet és imádkoztam. Mire végeztem imádságommal, az öregasszony kezeit összetéve, ájtatos arccal utolsót lélegzett. Fázós, még a hidegtől reszkető kezemmel megtörölgettem könnyűimet, — mondta csendesén a főtisztelendő.

A havasi székely vallomása. Az udvarhelyi törvényszék egyik bírása mondta el az alábbi esetet. Egyik havasalji községben az iszákos, verekedő székely úgy fejbe-kölíntotta az anyósát, hogy az bizony meghalt. A törvényszéki vizsgálóbíró maga elé vezetteti a csendőrökkel az atyafit és kihallgatja. Az atyafi előadja, hogy az asszonyt ő nem is bántotta, az nekiment az ajtóba akasztott fejszéknek és úgy vágta bele a fejét.

Kérdi a bíró: Aztán meg merne erre esküdni? Meg én, instállom, — *akármire!* — feleli dacosan a székely.

Figyelmeztetem az eskü szentségére és arra is, hogy az eskünél a jobb kezét a szívére kell tennie — mondja a bíró. Teszem én, instállom — *akárhová!* — mondja dacosan a székely.

Aztán, amit előbb elmondott, volna reá tanuja? — kérdi a bíró.

Hogyne volna, instállom, tudja ezt az *egész falu*, — mondja dacosan a székely.

No, az egész falu nem kell, csak két tanút nevezzen meg, — mondja a bíró.

Látta ezt, instállom a Csiki Ambrus és az Oláh Gábor komám *es*, — mondja nagy hangon a székely.

A bíró diktálja fönn a pódiumon a bírósági jegyzőnek: tessék írni: tanuk Csiki Ambrus és Oláh Gábor.

Erre a székely fölkiált a pódiumon ülő jegyző felé:
*née, instállok ne tesszen még írni, előbb hadd beszélék
 velük!*

•

A „küldött“ nyúl. Egyik udvarhelyi ügyvéd nagyon szerette a nyulat. Ezt tudva egyik — sokat pereskedő — kliense, egy ravasz falusi székely, mindig ígérte, hogy majd *küld* neki nyulat, de a nyúl csak nem „jött“ meg.

Az ügyvéd a legközelebbi alkalommal hozzá ismét betoppanó székelynek szemrehányóan mondja: nézze!, maga legutóbb is megígérte, hogy *küld* nyulat és a nyulat mai napig sem kaptam meg.

Ejnye, ejnye, beste állatja — mondja a székely —, hátszé mikor futott, *küldtem*, hogy gyűjjék, a nagyságos úrhoz!

•

Utcatulajdonos lettem. A kerestúri járásban *Siménfalva* volt egyike legkedveltebb falvaimnak. Ott *Elekes Dénes* okos, derék, jóindulatú székely gazda volt a legjobb munkatársam. Homoródszentpálon *Ürmösy József* unitárius lelkész (ki most már Kolozsvár főrangú papja) és *Homoród Városhalván* boldogult Péter Sándor unitárius lelkészre is gondolok, mint kedves volt munkatársaimra és a többi sok derék jó emberemre, szeretettel az elmúlt hosszú idők kódén keresztül.

Siménfalván egy utcában volt a Hítel- és Hangya Szövetkezet, a tejszövetkezet és a takarmányozó csarnok beuzinmotorral hajtott szecskavágó, daráló- és kukoricaszártépő gépekel. Ha idegenek jöttek és „dicsekedni“ akartam, Siménfalvára vittem őket. Ha teheneket és üszöket akart valaki venni, azokat is idehoztam.

Mikor 1909-ben eljöttem, a község ezt az utcát nevemről nevezte el. Így lettem utcatulajdonos. Most már én is elmondhatom, hogy házam nincs, — *de utcám — az van!*

•

A ló és a kanca. A székely a herélt lovat jobban szereti, mint a kancát, mert azt tartja róla, hogy az *kevesebbet eszik* és jobban *húzza a terűt*, mint a kancaló. A vásárban a herélt lóért így aránylag magasabb árat is kér, mint a kancáért. A fuvaroskodó székely a világért nem fogna szekerébe hasas kancát, mert a „csitkóval“ (csikó) sok baja lenne az úton.

Mikor Erdélybe jöttem és sok tépelődés és a fiakkerekkel való bosszankodás után elhatároztam, hogy saját fogatot tartok, kimentem a keresztúri vásárba lovakat venni. Odamegyek az egyik székelyhez, hol egy elég jónak látszó szürke *kancalovat* látok. Mibe kerül ez a ló? — kérdem. *Nem ló ez, instállom, hanem kanca!* — feleli a székely. Nagyon dühös lettem, azt hittem, hogy a székely viccelődik. Akkor tudtam meg, hogy a székely *a heréltet* hívja „*lónak*“, a kancát pedig *kancának*.

•

A hivatalos titok. Székelyudvarhelyen sok évtizeddel ezelőtt volt egy megyefőnök, aki nagyon szigorúan bánt az alárendeltjeivel. Ez még nem lett volna baj, hanem azaz, hogy olykor könnyen kidobálta az embereket a hivatalukból, általános gyűlöletet keltett.

Egyszer megy este a főnök egy vendéglő előtt, mikor hallja az ő nevét kiabálni nyomdafestéket nem tűrő jelzők kíséretében. A legendyhebb — de többször ordítva elhangzott — kifejezés volt, hogy *a főnök nagy számár*. Meghökken. Az ablakhoz megy és bosszankodva látja, hogy egy iddogáló asztaltársaságban egyik vármegyei hivatalnok „pocsékolja“ őt.

Nem tűröm! Nem tűröm!, — mormogja magában.

Másnap hivatja a tiszti ügyészt és fogcsikorgatva mondja el neki a dolgot azzal, hogy el kell csapni azt a gazembert, aki őt így megsértette. A tiszti ügyésszel úgy beszél meg a dolgot, hogy *másként* kell az ipsét megfogni, ne úgy, hogy publikálják a főnököt ért *vérgisértő* kifejezéseket.

A tiszti ügyész másnap megkezdi az illetőnél a hivatalvizsgálatot. Ez tart két napig, három napig, de nem talált semmi olyan szabálytalanságot, amivel az illetőt állásvesztésre lehetne ítélni.

A főnök nagyon elégedetlenül hallgatja a tiszti ügyész referátumát. *Tessék keresni és találni valami okot*, amiért legalább meg lehet a fickót bírságozni! — mondja a főnök a tiszti ügyésznek szigorúan.

Rövidre reá összehívták a közgyűlést és ott sok minden ügy letárgyalása után föláll a tiszti ügyész és egy papírlapról olvassa: X. Y., ilyen és ilyen tisztviselőt X forint pénzbírságra kell ítélni, mert — *elárulta a hivatalos titkot*.

•

A lovak és farkasok. A székely szereti a lovat, de csak azt, amelyik tüzes, vérmes és tud — ha a gazdája kicsit jókedvű lett a „korcsmában“ — vágtazni is. Míg az erdélyi szász gazda azt a lovat szereti, amelyikre reá lehet csapni az ostorral és csak akkor kezd trappolni, és hamar túlad az élénk vérmérsékletű lován, amelyik „nem hagyja őt nyugton a kocsiban“, addig a székely a lusta, lomha lovat nem tűri. Ha a ló egy kicsit „rossz erkölcsű“ azaz harap, vagy rúg, az nem baj.

Udvarhely megyében a lipicai lovat tenyésztették. Az állami fődöztető állomásokon is ilyen fajtájú mének voltak. De azok a községek, melyeknek az ú. n. „havasi legelőjükön“ tavasztól-őszig künn voltak a lovai, szerették a *szabad pároztatást*, mert azt tartották a gazdák, hogy az az *igazi* tenyésztés és így jobban is fognak a kancák, nem pedig kézből fődöztetve.

Több (4—5) község kért tőlem *ilyen célra* lipicai méneket. A minisztérium adott is méneket. Ezeket télre összegyűjtöttem és a többnyire alaposan leromlott kondíciójú lovakat téli tartásra kéresemre elvállalta Szöllősi bácsi, egy kedves jó emberem, az Ugron uradalom bérlője.

A „havasi legelőkön“ a méneseiket a farkasok időnkint meglátogatták és egy-két messzebb elkóborló csikót le is

vágtak. A gazdák a lovak nyakába csengőt szoktak kötni, hogy így a pásztorok tudják, hogy a lovak az erdőben merre járnak, de a farkas sem szereti a csengő hangját.

Az állami mének közül egyik *Neapolitánó* mént kedvelték a firtosváraljaiak. Ez — mesélte egyik öreg pásztor — a farkas „büzét” már messziről megérzi. Ekkor nyitva körbe szalad, betereli a többi lovat egy csomóba úgy, hogy a *faruk van kifelé és rúgni tudnak*. A farkas nem is tudja a lovat megtámadni, ha a ló első lábaival vágni és hátulról rúgni tud. Csak akkor tud a farkas a lóval végezni, ha el tudja kapni az *orrcimpáját*. Ezt azután többé nem ereszti el. A ló körben forog, a farkas repül, mint a „ringispil”, míg a ló elszédül és lerogyik. Ekkor aztán már vége van, mert a farkas azután a testét kikezdi, — mesélte az öreg székely.

Az a ló, amelyik egy farkastámadást átélt, akár csikókorában is, az már messziről megérzi a farkas közeledését. Két jóállású kemény szürkét vettem *Bajmóczy András* magyarzsákodi híres székely nagygazdától. A lovak szintén havasi legelőn éltek több éven át. Velük jöttem egyszer a Hargita hegyen át egy későőszai éjjel. A nehéz és több óráig tartó hegyi úttól fáradt lovakat gyakran léptetnem kellett.

Egyszer csak a két ló fölhorkan és rémülten vágatni kezd az út egyik oldalának. Majdnem az árokba fordultam velük. Szerencsére én hajtottam, ébren voltam, így a váratlan rohanásnál a lovakat az út közepén meg tudtam tartani. Kocsisom a hátsó ülésen fölriadt.

Mi volt ez, Mózes? — kérdem tőle. „*Toportyánféreg*” (farkas) volt a közelben, instállom, annak a büzét érezték! — mondta.

A nagy *Browning* az aktatáskában. Most utólag gondolkodom rajta, hogy hányszor mentem én vásárookra a székelyek részére állatokat vásárolni nagyobb pénzüsszegekkel és nem történt bajom. Vettem a kocsimra acetylénlámpát és a sötét éjjeleken mentem rossz utakon. Éjjel azért mentem, mert nem tudtam primitív kocsmák

szotykos szobáiban aludni, részegek lármája közben, papok, tanítók, jegyzők vendégszobáit pedig elvből nem igen vettem igénybe, mert nem tudtam volna nekik szívessé-güket viszonzni.

Így kora hajnalban indultam mindig hazulról és éjjel jöttem haza. Biztos, jó lovakat tartottam és magam hajtottam. Kocsisom hátul bóbiskolt. Lámpa nemcsak azért kellett, hogy a hegyes-völgyes utakon föl ne forduljak, hanem főleg azért, hogy az utakon mindig sűrűn találkoztam fuvaros ekhós-tetős kocsikkal és a székely aludt az ekhó alatt, a lovai pedig csak bandukoltak a sötétben. Minden úton többször fölnyársalhatták volna lovaimat a szembejövő szekér hegyes rúdjaival.

Később már egyik-másik írnokomat vittem magammal, hogy a vásári írivalókat velük elintézhessem. Az ember bizony ráún bizonyos munkákra az idők folyamán.

A téli éjjeli utakon többször láttam az útmenti bokrokban a lámpafényben visszacsillogó két szempárt. Ritkán volt az rókaé, még kevésbé nyúlé, mert az ott ritkaság volt, — de leginkább farkasé. Többször hallottam is a farkas sajátságos „aóúúú“ üvöltését. Lehet — olvastam —, hogy a farkas nem támadja meg az embert, de „auf alle Fälle“ velem volt a nagy Browning-pisztolyom.

Egyik koratavaszi napon mentem *Gyalakuta* községbe (Kisküküllő m.) marhavásárra fehér teheneket vásárolni székelyek részére. Vittem magammal talán 40 ezer koronát. Egyik írnokomat, egy álmos, lassú észjárású embert vittem magammal, kinek kiolvastam a pénzt és kezébe adtam a pisztolyt, mert nekem nyomta a zsebemet.

Éjjel egy erdőn kellett keresztülmennünk, melynek rossz híre volt, mert ott már megtámadtak vásároló kereskedőket. Megyek a töksötét éjjel, rossz úton, az erdőn keresztül. Kocsimra szerelt acetylénlámpásom pompásan világított. Egyszerre csak a lámpa egyet pukkan — és elalszik. No fene! mondom, ez baj! Most még az orrom hegyét sem látom.

Megállok, hogy szemeim hozzászokjanak a sötétséghez. No! gondolom, most igazán végezhetnének velem, ha megtámadnának.

— Mondja csak — szólok az írnoknak —, *kéznél van a Brauning?* — Igen, kérem! — mondja.

— Na! adja a kezembe! — Mire ő motoszkál és mondja, rögtön adom, csak *kiveszem az aktatáskából!*

•

A szecs-kavágó. Udvarhelyen 1904-ben nagy bajok között kezdettem meg hivatalos működésemet. Nagy szárazság volt és nem termett „*kóst*” (takarmány), ami nagy szó, mert a székelyek sok állatot tartanak, hosszú a tél és nagyon sok szálastakarmány fogy el náluk.

Tanácsomra leszedték nyár végén az akác- és kőrisfa lombját a fasorokból és erdőkben, megszáritották és azt etették, később már a szalmatetőt szedték le a házakról, azt sósvízzel meglocsolták és azt is etették. A törökbúza (kukorica) szárát *fejszével* fölaprították, hogy minden porcikáját föl lehessen takarmányozni. Ezt én nagy és szaporátlan munkának tartottam, kértem reá államsegélyt és hozattam a Kühne-gyárból vagy 50 szecs-kavágógépet és kiosztottam a községeknek ingyen használatra.

Ezt a masinát bizony még sok helyen nem ismerték. Előadásokat tartottam és állami tanárokkal tartattam a szecs-kavágók használatáról és előnyeiről. Állami segéllyel hozattam a korpát, különféle daratakmányokat és tudattam, hogy a szecs-kavágógéppel összeaprított kukorica-szecs-kát azokkal hintsék be, *sósvízzel* (amihez a sokfelé található *sós források* miatt könnyen hozzájuthattak) locsolják meg és úgy táplálják állataikat, nehogy azok éhségben elpusztuljanak.

A szecs-kavágókat azonban több helyen — bizony nem kedvelték meg. Egyszer egyik hetivásári napon (mikor Udvarhelyre járt majd az egész megye népe) megjelenik hivatalom udvarában Homoródvárosfalva községből való székely atyafi kétökrös szekérével, a szekérre fölpackolt új — alig használt — szecs-kavágóval. Egyik írnokom ki-megy és jelenti, hogy a községbeliek visszaküldték a szecs-

kavágót, hogy megpróbálták, — de *nem akarják használni!* Kimegyek és megkérdem, hogy miért? Erre ezt mondja a székely: Azért nem köll az nekünk — instállom—, mer *melegvízzel jár!* (Értsd: izzadsággal kell hajtani a kerekét.)

•

A kénsavas ammóniák. A szálastakarmányhiány leküzdésére már a következő évben nagy hévvel kezdettem meg a rétek és legelők javítását. Miután a fűtermő területek talaja általában nagy nitrogénszegénységben volt, műtrágyákat hozattam és jelentékeny állami támogatással osztottam ki a falvak népének. A tél folyamán a „gazdakörökben“ az esti órák alatt összehivattam a tagokat az iskolateremben és előadásokat tartottam és tarttattam az akkor még teljesen ismeretlen műtrágyák használatáról.

A nitrogénműtrágyák közül akkoriban a Chile-salétrom és kénsavas ammóniák volt kapható. Egy raktárhelyiséget béreltem és abba rakattam a műtrágyás zsákokat. Mikor az első szállítmány megérkezett és tudtam a költségeket és a belőlük adható pénzengedmény nagyságát, körlevelet intéztem a már akkor majdnem minden jobb közösségben papok, tanítók vezetése alatt álló „gazdakörökhöz“, hogy írják össze, kik kérnek a — majdnem feleáron adható — műtrágyákból, a pénzt szedjék be és küldjenek be fuvarost a műtrágyáért, mert itt a tavasz, azt már „alkalmazni“ kell.

A vasúthoz közelebbfekvő, kultúráltabb székelykeresztúri járásból — a főleg *unitárius* papok vezetése alatt levő községekből — jöttek is a „rendelések“, de már az udvarhelyi járás hegyek között fekvő, elmaradottabb gondolkodású „havasaljai“ népnél nehezebben ment a dolog. A „műtrágyát“ egyáltalán nem ismerték és azt egészen másként is képzelték, mint ahogyan az kinézett. Különösen a kénsavas ammóniáknál néztek furesán, mert az úgy nézett ki, mint az udvarhelymegyei parajdi kőso (szürkés, földes anyag), de annál jegecesebb és sárgább.

Egyszer csak egyik havasalji székelly megnyalja az ujjahegyt és bemártja a kénsavas ammóniákba és *szájába veszi*. Utána rögtön köpködni is kezdett, mert csípte a nyelvét.

— No! már instállok — kiáltotta fölháborodva —, én ebből a *méregből* nem is viszek semmit a földemre, mer *ha megmarja a nyelvemet, megmarja az a földemet es!*

•

A jó tűzifa tüze. Tűzifát az udvarhelyi hetivásáron vettem mindig meg. Ide jöttek a fapiacra a falvakból a tűzifaárus szekerek. A dolgot mindig a „nagy kocsisom“, a Mózes intézte el. Ő nagyon *megnézte* a tűzifát, mert a fát neki kellett aprítania és ha a fa csomós volt, neki volt az baja a fűrészelésnél és hasogatásnál. Rendszerint *Oláhfalva* községbeli „atyafitól“ vette a fát, mert attól szép, csomómentes bükkfadorongot lehetett venni.

Történt, hogy egyik hetivásári napon a „nagy kocsis“ elvezette a lovakat patkolni a kovácshoz, így a „kis kocsis“, a Samu gyerek ment el fát venni a piacra. Ott azonban akkor nem jelent meg az oláhfalvi „fás ember“ és a Samu egy görcsös, vékony, girbe-gurba dorongos koci fát tudott csak megvenni egy *Szentkirály* községbeli „atyafitól“. Elöl ballagott a Samu, utána az atyafi a nem valami díszes farakománnyal.

Éppen akkor értek lakásom kapujához, mikor odaért a két lovat vezető Mózes is, ki meglátva a görcsös dorongokat, dühbe gurul és ráordít a Samura:

— Nem megmondtam, hogy *oláhfalvi* fát vegyél, nem pedig ezt a *szentkirályi* szemetet!

Az őszbecsavarodott, nagy báránybőrkucesmás székelly rátekin a Mózesre és fejét lassan csóválva, így szól:

— Nem esméred te, öcsém, ezt a fát! nem kell ennél fáinabb fa! mer ennek *gonoszabb tüze van*, mint az oláh-falusinak!

•

A vájcer üdő magassága. Udvarhelymegye ugyan az erdélyi magyarmarha tenyészkörületéhez tartozott, de mivel a szomszédos megyék szász és román lakosságánál főképp tarkamarha volt (főleg pinzgaui) — ami nagyobb jövedelmezőséget mutatott —, így mi is reátértünk lassankint a jobb községekben a tarkamarhára. (Elég sok bajunk és kellemetlenségünk is támadt emiatt a fehérmarha bikákat tenyésztő urakkal!)

Koós Mihály hozatott Svájból szimmentháli hasas teheneket Háromszékmegyébe, de azután én is kaptam több transzportban, hogy a jobb gazdáknak — kik azt tartani és etetni is tudják —, 3 évi részletfizetéssel és árkedvezménnyel kioszthassam. Az volt a megegyezés, hogy a svájci (ők „*vájcernek*“ hívták) tehenek bika borjait heréljék ki, vagy adják el, *az üszöket azonban* (ők „*ünőnek*“ hívták) *neveljék föl. Ezeket én megveszem az állam részére*, más székelyeknek kiadom tenyésztésre, ők pedig annak az árával törlesszék a tehenek árát.

A hetivásári napon „nehéz napjaim“ voltak. Kora reggeltől késő délutánig ember ember hátán tolongott sokszor az irodámban és az udvari folyosókon. A sok ügyesbajos ember számát most már megszapорították a „vájcer-ünősök“ is, kik jöttek jelenteni, hogy az üdő már felnőtt, menjek ki hozzájuk, vegyem át tőlük.

Egyik év koratavaszi hetivásáros napja különösen nagyon nehéz volt. Juhvásárlás, tejszövetkezet, gyümölcsfakiosztás, vetőmagkiosztás, legelőjavítás, stb. ügyei torlódtak össze. Már délután igazán fáradt voltam. Alig bírtam az ebédet „bekapni“, el kellett utaznom a délutáni vonattal. Kocsim már a kapu előtt állott. Távozáskor eszembe jut, hogy még egy sürgős táviratot kell föladnom. Írnokaim nem voltak már ott, kalapban, bundában leülök íróasztalomhoz és magam írom az állami táviratot. Háttal voltam a külső ajtónak.

Egyszer csak jellemző kopogás az ajtón (egy kettős és utána egy) jelzi, hogy székely ember van odakünn, ki mindjárt be is lép, vele egy öreg asszony. Hátrapillantok. No! mi baj, atyafi? — kérdem.

— A vácser ünő miatt jövének! — mondja az ember.

— Mikor kapta a tehenet? — kérdem, hogy tudjam, hogy az üsző átvehető korban van-e? — Mekkora az ünő?

Az ember lassan mondogatja:

— Már nagyocska! Már nagyocska.

— Jó! jó! — mondom türelmetlenül és újra nekikezdek a sürgöny írásának. — De mégis, *milyen magas az az ünő?*

Erre hallom, hogy suttognak ketten az ajtónál a háttam mögött.

Erre megszólal a fogatlan öregasszony sipító hangon:

— *Hát bizony, van már akkora, mint a lelkem nagyságos úr!*

*

A klsjenői „gönne-disznó“ ivadéka. Mint már fiatalkoromban is nagy disznókedvelő, rögtön hivataloskodásom első idejében nagy figyelmet szenteltem az udvarhelyi székelyek sertésállományának javítására. Az ottani falusi sertésfajta bizony — mint mondani szokták — sok kívánnivalót hagyott hátra. Szálkásszörű, keskenyfarú és mellkasú, hosszú krokodilorrú, hosszúlábú anyag volt, ami rossz takarmányértékesítő is volt. Igaz, hogy enni is keveset kapott, mert az árokparton és a rossz gyepfüves mezőkön, erdőkben élt, hiszen búzája, rozsa, árpája, kukoricája (amit a székelyek „törökbúzának“ hívnak) magának a székelynek is „kevese“ volt.

Siettem, hogy valami jó mangalica-anyagot szerezzek nekik. Az állami támogatás mérveit megszereztem a marosvásárhelyi központtól. Szóltam apósomnak, *Libits Adolfnak*, József főherceg úr uradalmi kormányzójának és kértem, hogy adasson 50 darab mangalica hasas anyakocát, tekintettel a „szent“ célra, kedvezményes áron. A kocákat olyan faluvezetőknek osztottam ki (igen jelentékeny állami támogatással), hol jól fogják *őket tartani* és meg fogják becsülni. Így papok, tanítók és szövetkezeti (Hangya és Hitel) vezetők voltak a kikeresettek. Szabály volt, hogy az ivadékból a kanokat tartsák meg és adják el, a kocákat viszont süldőkorukban jelentsék be nálam,

hogy az állam részére megvehessem és tovább oszthassam ki más székeknek.

Úgy fél év múlva jöttek is a bejelentések, hogy ennyi és ennyi „gönnesüldő“ (a kocát „gönnének“ hívták) van átadható. A sok levél között föltűnt egy sárgás, megfakult papirosba csomagolt, régi megsárgult pergamentpapirosra *lúdtollal írott* levél egy öreg, nyugalombavonult paptól.

A reszkető kézzel írt levél így hangzott: Nadságos Uram! Tisztelettel bejelentem, hogy Lina nevű kocám ma hajnalban 9-et fiadzott, és pedig: 4 fiút és 5 leányt. A fiúkat Nadságod parancsolattyára magamnak megtartom, *leányaimat azonban betses rendelkezésére bocsájtom.*

•

A homoródkőhalmi ökrévásár. Márkos András kedves emberem volt Homoródjánosfalva községben. Nagyon derék, csendes, jóindulatú és becsületes ember volt. (De talán él is még a jó ember?) Rábíztam az ottani államsegélyek elszámolását. Vagyonos, jó gazda is volt, különösen szép fehér ökröket tartott.

Egyszer egy nagyigmándi (komárommegyei) uradalmi bérlő rokonom (Világgy János) írt, hogy ő már idős ahhoz, hogy Erdélybe jöjjön igásökröket venni, tegyem meg azt a szívességet neki, hogy vegyek négy címeres, szép fehér igásökröt, a pénzt küldi.

Rögtön Márkos Andrásra gondoltam. Behívtam magamhoz, adtam neki napidíjat, útiköltséget, *sőt* a pénzt is átadtam neki és megkértem, hogy a négy címeres ökröt vegye meg, az adott vasúti címre adja föl és számoljon el. Most lesz a kőhalmi vásár, oda menjen el, ha ott nem kapja meg a címeres szép négy ökröt, akkor menjen egy másik vásárra addig, míg a szép ökröket meg nem kapja.

Pár nap múlva kapok egy levelezőlapot az alábbi tartalommal: Nadságos Uram! A kőhalmi vásáron voltam. Láttam is ökröket, de nem vettem meg őket, mert *nem feleltek meg a valóságnak!*

•

Majd megszógálom. Tavasszal van a *juhvásárlás* nagy szezonja a Székelyföldön. A székelyek messze elmennek *románlakta* vidékek vásáraira és ott veszik meg a juh-szükségletüket, mert a román nép kiválóan ért a juhtenyésztéshez és nagyon jó juhokat tart.

Első működésem rögtön a *juhok kiosztásával* és állami segélyezésével kezdődött. Körlevelet intéztem a falvak vezetőihez, hogy a reászoruló székelyek *tenyészjuh* vásárlásához adok X—Y korona segítséget, írják össze, hogy kik, hány juhot kérnek és közölgék velem. Jöttek irodámba egymásután a székelyek.

— A miniszteri biztos urat keressük — mondták. Még akkor kevesen ismertek. De *még én sem őket!* Mint később rájöttem, ezek egy része olyan „*vásáros-góbészékely*“ volt, kik állatokkal *kereskedtek* és élelmességük folytán mindig *az élen voltak minden dologban.*

— Az úrnál lehet juhokat *rendelni?* kérdezték.

— No! *Rendelni* nem lehet, mert az állam erre ráfizet — mondtam —, de csak *kérni* lehet!

Hát akkor *kérek* instállom! — mondták.

— Összeiratkoztak a községben? — kérdeztem. — Hányan vannak, akik juhokat kérnek? — kérdeztem.

— Hát! — vonogatja a góbé a vállát, *nekem* kell 100 darab, — mondja.

Jó! Jó! — mondom —, de *többieknek* is kell, nemcsak magának?

— Hát! Majd *én* átveszem és továbbadom nekik, — mondta a „góbé“.

— Hja! *így* nem lehet, kedves atyafi — mondom —, aki juhot *kér*, az személyesen jöjjön iratkozni, mert csak tenyésztő kaphat és csakis olyan, aki nem *kereskedik tovább* a juhokkal.

Így azután a „*vásárosok*“ *lemaradtak* és a *valódi* tenyésztők jöttek meg lassankint. A vásárokra eleinte elmentem velük, ők megvették a juhokat, én kifizettem és ők kötelezvényük alapján részletfizetéssel törlesztették irodámban a juhok kedvezményes árát.

Ennek híre ment és a következő év tavaszán már sokan jöttek igazi *tenyésztők* juhokért iratkozni. Föltűnt,

hogy mikor nevüket beírtam, hogy *kapnak államsegélyes juhokat*, majd mind azzal köszönt el: „*majd megszógálom, instállok!*” Hoztak bárányt, juhtúrót, tyúkot, kakast, malacot, stb. és sértődötten tették le az irodám ajtaja elé a folyosóra, hogy a szakácsné nem eresztette be őket a lakásom konyhaajtáján és most idehozták vissza.

Eleinte nevettem rajta. Meg volt ugyanis tiltva a személyzetemnek, hogy *senkitől, semmiféle ajándékot elfogadni nem szabad!* Így, a „majd megszógálom” nálam nem érvényesült.

Egyszer csak ismét megjelenik a már többízben elutasított „juhrendelő” vásáros góbé, kicsit beszszelve és egy hatalmas, öreg, meszeslábú pulykakakas van a hóna alatt. Leteszi a kakast a küszöbre, hol két foxterrier kutyám ijesztgeti a vén harcost. Bejön a pityókos székely az irodába és mondja:

— Tessen már nekem is adni azokból az állami *rendelt juhokból!* Majd *megszógálom a miniszteri biztos úrnak*, — mondja és kacsint a külső küszöbnél gubbaszkodó *öreg pulykakakasra*.

Már úntam az ilyen dolgokat. Feléje fordulok:

— Ha hoz a jegyzőtől írást, hogy az állami juhokkal nem *kereskedik* tovább, nem bánom, 10—15 darabot adok! — mondom, csak hogy szabaduljak tőle.

A székely megörül, kisiet az ajtóhoz, két kezébe veszi az öreg kakast, felémtartja és erős pálinkagőzben azt mondja:

— A szakácsné nem fogadta el, *hát* magának a biztos úrnak adom jó szívvel!

A két írnom a másik szobában csendesen kacagott. Erre tárcámba nyúlok, kiveszek egy 5 koronást és mondom:

— Ha így megfelel, akkor *áll a vásár!* — Bizton hittem, hogy ezzel az öreg pulyka meg van fizetve. A góbé azonban egyszerre csak hóna alá csapja a kakast és haragosan mondja:

— *Annyiér pedig nem adom!*

Sarkonfordult és köszönés nélkül elment.

A sertéstrágya és a szőrfű. A székelőföldön a nép sok állatot tart, de majdnem mindig baja van a takarmánnyal (a „kóst“-tal), a hosszú tél sok szálastakarmányt elfogyaszt, a nyár sokszor száraz, a kaszálókat (a hegyoldalakon) és a réteket (a völgyekben) nem igen trágyázták, széna, sarjú keveset termett, lucernát keveset termeltek, így az állattenyésztés a *legeltetésen* alapult.

Odajöttöm idején általában inkább csak a lóherét termelték, azt is inkább a *magtermése* miatt, mert ott kevesebb a rovarkártevő, mint nálunk és a mag kitűnően terem. Az ottani prima lóheremagért tolongtak a külföldi vevők. Nagy súlyt helyeztem tehát a *lucerna* termelés fokozására előadások tartásával és olesó vetőmag kiosztásával, továbbá a *közbirtokossági legelők megjavítására* (kőszedés, gyombokorirtás, vízmosságok megkötése, szakszerű legeltetés, csordaitatók létesítése, kosarazás, fektetés, fűmagvetés, műtrágyázás stb.) jelentékeny állami támogatás mellett.

A kiélt, soványabb talajú hegyi (főleg a *szeleknek kitett* fennsíki) kaszálókon és legelőkön nagy baj volt a *szőrfűnek* (latinul *Nardus stricta*) nevezett harmadrendű fűféle elterjedése. Külsőre hasonlít a *juhcsenkeszhez* (*Festuca ovina*), de még annál is kisebbértékű. Alacsony növésű, kefeszerűen sűrűn növekvő, majdnem levélnélküli szúrós hajtásokkal. Gyökérzete alacsonyan ül a talaj felszínében. Ha az állat lelegeli, sokszor gyökerestől kitépődik és a száraz, kemény, szúrós falatot az állat kiköpi. A szőrfűves legelő nyáron tele van elszáradt, az állat (főleg a marha) által kiköpött szőrfűcsomókkal. Csak akkor lehet a kb. egy arasznyi magasra nőtt szőrfűvet lekaszálni, ha megázott, mert szárazon a kasza nem fogja.

A szőrfű szénája a szalmával egyenértékű. Az állat télen kénytelen-ségből megeszti ugyan, de a silány tápértékű növény az állatot nem igen tartja kondícióban. Ezt a növényt mi, Csonka-Magyarországi gazdák, *nem ismerjük*, mert nálunk — én legalább — *nem láttam sehol. Lehet, hogy van!* Mi, gazdák, még a szakirodalomból sem ismertük. A botanikusok feltétlenül ismerik, de mi, gazdák, egyetlen gazdasági szakkönyvben sem olvastunk róla.

Igaz, hogy rét és legelőről szóló *nagyobb* szakmunkánk sem volt még akkor.

Mikor a szőrfű kipusztítására nézve teljesen tanácsatlannak álltam és magamra voltam utalva, Oláhfalú község közbirtokossági legelőjének egy *magasfennsíkú*, többszázholdas legelőjén, a „Homoródi Láz“ nevű részén, a szőrfű igazi tanyáján beállítottam egy kb. 10 kat. hold nagyságú, 10 parcellára osztott *kísérleti telepet* és azon különféle művelési módokkal (fogasolás, scarifikálás, szántás), különféle műtrágyázási módokkal, fűmagvetéssel, stb. plóbáltam valami eredményt elérni. Sajnos, semmi okos dolgot nem tudtam belőle 2 éven át kisütni. Igaz, hogy ennek a területnek a talaja is fehérszínű, hamuszerű, teljesen humusz- és mésznélküli föld volt, amilyent sohasem láttam.

Miután a kérdés megoldása nagyon érdekelt és *boszszantott* az eredménytelenség, a minisztériumtól kértem egy agrikultúrkémikus és agrogeológus kiküldését. Rövidre reá ki is jött *Gyárfás József*, a magyaróvári kísérleti állomás vezetője — a kitűnő növénytermelési szaktudós — és *Thaisz Lajos*, a neves *botanikus*, a vetőmagvizsgáló állomás szakértője, pedig nekem botanikusra nem volt szükségem, de annál inkább *kémikusra*, ki ezt a *furcsa talajt* megvizsgálja és javítására tanácsot adhat. A kiküldött uraknak be is butattam a „Láz“ fennsíkon volt kísérleti telepet.

Most nem emlékszem, *Gyárfástól*, vagy *Biró János* főerdőtanácsostól*) kaptam-e meg *Stebler* híres svájci rét- és legelőjavítási szaktudósnak könyvét, melyben azt olvastam, hogy a szőrfű „*das Borstengras ist eine düngierfliehende Pflanze*“, azaz *trágyakerülő növény*. Mi a csoda? Még ilyen is van? Fureszállottam magamban. Mese, mese, meseke! — mondtam, hát akkor miért nem tűnt el a „Lázon“, az alaposan megtrágyázott parcellákon?

Egy ízben egy okos, idős székellyel a szőrfűről beszélgetve, így szólt: Kár avval a szőrfűvel annyit vesződni.

*) Kiről lesz még szó a „medvés székelý“ és „a lóbögöly szémei“ című fejezetekben.

Meg kell kosarazni azt a „reglőt“ (legelőt) és a szőrfű szépen eltűnik és helyébe jönnek másféle, hasznosabb fűvek! Rögtön Stebler svájci tudós megállapítása jutott eszembe. Csakhogy nem műtrágyázni kell a földet, hanem állati trágyával!

No! gondoltam, a homoródi „Lázra“ ugyan bajos volna istállótrágyát főlhordani, hiszen mindentől messze esik, az állati trágyát magával a szarvasmarhával kell odahordatni, kosarazással, vagy fektetéssel.

Csakhogy ez is bajos, mert a nagy fennsíkon nincs itató, sem forrás, így kosarazni és fektetni sem lehet, hiszen az állatoknak a legelőről le kell menni a völgyben folydogáló patak vízéhez. Onnét itatás után őket újra a fennsíkra — több órai úttal — fölhajtani nem volna okos, hiszen végkép leromlanának.

Miután szervestrágyát akartam adni, akkor jutottam a kőbányai szárított hízósertéstrágyára, melynek a fennsíkra fuvarozása is lehetséges volt. Hozattam tehát néhány vagónt. A trágya zsákokba került forgalomba. Hatása — főleg, ha kat. holdankint adtunk 10—15 q-át — jó volt, csak kétféle baj volt vele, a kicsit drága árán (a messze fuvar miatt) kívül. Az egyik volt a bűzös volta, a másik, hogy sok volt benne a csomós disznószőr. A bűz egy-két eső után elmúlt, de a szőröcsomók 2 évig sem pusztultak el, így vagy az állat szájába kerültek és annak elment a kedve a legeléstől, mert undorodott tőle, vagy a kaszálón a szénába kerültek és ott is bajt okoztak. A sertéstrágyában azonban volt nitrogén- és foszfortartalom, a hízódisznók árpa- és kukoricatakarmányától humusztartalmat is tudtam vele a talajba juttatni, így volt jó hatása, mert a szőrfű megkevesbedett tőle és a herefélék törtek elő.*)

Akkoriban már nagyobb arányokban „ment“ nálam a legelőjavítások munkája. Így a munkatervek végrehajtására, a munkák vezetésére és ellenőrzésére, stb. tavasszal és ősszel 3—4 erdőőri szakiskolai növendéket fogadtunk föl. Egyiket, egy akkor megérkezett ilyen fiút, másnap

*) Azt is csak később tudtam meg, hogy a szőrfű magától is megkevesbedik, ha az illető terület szélvédő faültetéssel a szelek ellen védve van.

kocsimon magammal vittem egy olyan közlegelőre, mely előttevaló évben ilyen sertéstrágyával volt beszórva és befogasolva.

— No! — mondtam neki — hallott már a *szőrfűről*?

— Oh igen! — mondja, haptákbavágva magát.

— Hát akkor menjen és keressen nekem szőrfűvet! — mondom. A fiú erre elindul és keresgél a gyepen. Végre lehajol és diadalmasan hoz egy csomó *disznószórt*!

•

A legelőjavítás hatása. A közbirtokossági legelők javítási munkái voltak egyike a kirendeltség legszebb eredményeinek. Pár év múlva már több állat és jobbminőségű, értékesebb állat élt meg *ugyanazon a legelőterületen*, mint azelőtt. A közlegelőkön fölszedettük rakásokba a köveket, kiirtottuk a sok gyombokrot, kosarazással és fektetéssel megtrágyáztuk a legelőt, szakaszokra osztottuk a területet, tehát nem tiport az állat annyi területet ki és a pihentebb szakaszokon nőtt több és jobb fűtől jobban is megjavult az állatállomány.

A csordaitatóknak nemcsak abban volt nagy előnye, hogy az állatok nem szomjaztak, hanem abban is, hogy vizet kapva, *többet ganéjoztak és több területet lehetett velük megtrágyáztatni.*

Ez azonban így szemmel nem volt látható, csak az *állatstatisztikából* és a falusiak *bemondásából* tudtuk.

Csupán egy község volt, hol a legelőjavítás hasznát *lát*ni is lehetett. Homoródvárosfalva község közbirtokossági legelőjének egy része lejtős domboldal volt és azt messziről az országútról látni lehetett. Az unitárius lelkész, boldogult *Péter Sándor*, kedves, hű munkatársam mondta, hogy menjünk az országútra akkor, ha a csordát este hazahajtják.

Így is lett. A pap így szólt:

— Azelőtt a községi csorda *feketéllett* a sok bivalytól. A falubeli marhaállománynak majd 50–60%-a volt bivaly. Most a legelő megjavítása után a csorda *fehérlik*, mert a

bivaly megkevesebbedett, helyette a sokkal értékesebb fehérmarha szaporodott el. Hogy ez pénzbelileg mit jelent, azt ki lehet könnyen számítani — mondta. — *Köszönöm ezt népem nevében!* — szólt könnyes szemekkel a derék ember.

A „gagyás“ emberek. A székelyföldi közlegelőjavításoknál a bokorirtás, kőszedés, stb. munkáin kívül a legfontosabb volt a csordaitatók készítése, tehát a *vízellátás* megoldása. A hegyvidéki erdők és legelők forrásai a többévi szárazság és az elég erős erdőirtások következtében kiapadtak, így a legelőcsordák fenn a hegyekben sok helyen *itatóvíz nélkül* maradtak.

Ez bizony majdnem katasztrófális állapot volt. Akkoriban a falvakban is nagy volt az ivóvízhiány. Ez a kérdés azonban már a *belügyminisztériumhoz* tartozott és mi — földművelésügyi kirendeltségek — erre nem kaptunk pénzdótációt. A közlegelőknél azonban csakhamar segítettünk.

Szerencsére volt Segesváron egy *Cseh Agoston* nevű vállalkozó, aki kultúrmérnökségnél volt azelőtt — azt hiszem — vízmester és magát önállósítva, kitűnően oldotta meg a csordaitatók berendezését. Jászági kubikusokat hozatott és azokkal dolgoztatott. Ezenkívül voltak kitűnő betónmunkásai is, kik pompás *vasbetónvályukat* készítettek, melyek nem *repedtek szét a téli fagyoknál*. Cseh Agoston megkereste a hegyekben a kiapadt források fészket és alább bizonyos távolságokra a volt forrás vízfutásának irányára *keresztben* keskeny, mély árkokat húzatott, hogy láthassa, hol vannak a *földalatti vízszivárgások*. Ezeket a keskeny vízereket azután csatornába foglalva, a völgybe vezette, hol már szép, erős vízszivárgást kapott. Ide építette a *betónvályukat*.

Minél gyengébb volt a vízfolyás, annál többet és nagyobbab, és megfordítva csináltatott, azért, hogy a vályuknak *legyen idejük* megtelni az egyik itatástól a másikig vízzel. Nagyszerűen sikerült a dolog és a nép nagyon örült az államsegélyes csordaitatóknak.

Cseh Ágoston már begyakorolta a jászokat és több faluban egyszerre vállalta föl a munkát. Így a jász kubikusok ketten, sokszor *egymagukban* dolgoztak a hegyek déli lejtőin. Természetesen *akkordban*. Pantallóban jöttek, de ha meleg volt az idő, földkunyhót csináltak és ingre, alsóra vetkőzve, ásták a földet, a mély árkokat.

A székelyek nagyon furcsállottak két dolgot ezeknél a kubikusoknál. Egyik, hogy *magukra hagyva is dolgoznak*, másik, hogy *gatyában* vannak. A székely bizony — sem így, sem úgy nem dolgozott volna. A székely meleg nyáron is a gyapjúszőttes (daróc) nadrágban jár (hisz éjjelenként lehül a levegő!), *a világért sem mutatná magát gatyában* (mint ők mondják: „gagyában“). Az pedig, hogy egyedül, távol mindentől és mindenkitől, ha *nem látja senki*, kora reggeltől késő estig megszakitás nélkül „furt um furt“ dolgozzon valaki, az egyáltalán nem fért a fejébe. *Az akkord* (szakmány) *munkát ők nem ismerték*.

Látod kómé — mondja egyik székely a másiknak, mikor szekérrel távolról elmentek egy ilyen kubikos irányában — azt a „gagyás“ *embert!* Hát komám: *ilyenek a „gagyás“ emberek.* — Mindketten csodálkozva, furcsálkodva, nézték a távolból azt „a furcsa embert“.

•

A korondi műtrágyázás. A műtrágyákkal eleinte nagyon nehezen ment előre a dolog. Ez érthető is, egyrészt, mert a műtrágya nem pótolja az elmaradt istállótrágyázást, csak *azt* kiegészítve hatásos, így csak olyan földön látszott a hatása, amelyik megvolt istállótrágyával is trágyázva. Ez pedig nem sok helyen volt meg. Másrészt azzal is baj volt, hogy az atyafiak a műtrágyákat megnyálazott ujjaik hegyével *megkóstolták* és a kainit, a kénsavas ammóniák, Thomas-salak, sőt a szuperfoszfát is *csípték* a nyelvüket. Így azt tartották, hogy az *méreg* és a *földjüket is kimarja*, így *nem akarták használni*.

Eleinte pénzt egyáltalán nem akartak érte adni, hiába adtam pekik a jelentékeny államsegélyek mellett majd-

nem negyedáron. Így inkább a legelőjavításokra kapott államsegélyekből vásárolt műtrágyákhoz jutottak *ingyen*.

Szemet hűnytam, ha ezekből a zsákokból „kezelték“ el 1—2 zsákkal *maguknak is*.

Korond községben a kopár hegyoldalas közlegelőre került a legelőjavítási munkaterv alapján egy szekér műtrágya is. A közlegelő egyik része, egy lankás domboldal az országúthoz nem volt messze és *jól oda lehetett látni*. Egyik ügyes székellyel ősszel Thomas-salakot és kainitet vitettem oda és nevem kezdőbetűit, e. D. B. betűket hintettem be jó vastagon a kétféle műtrágyával. Nem szólunk senkinek. A következő év tavaszán arra kocsizva, figyelem, hogy van-e már hatás? Látszanak-e a betük? Bizony nem sokat láttam.

Nyár elején azonban már jól látszottak a betük. Zöld színükkel élesen kiváltak a mezőn. Erre azután már híre ment a műtrágyázás hatásának és megkezdték az atyafiak a műtrágyákkal való megbarátkozást.

•

A máréfalvi kaszálóműtrágyázás titka. A székelyudvarhely—csikszeredai országút Máréfalva havasi községen megy keresztül. Egy táblát csináltattam és ki akartam tenni az országút mellett elterülő kaszálók egyikére, hogy ez műtrágyával lett megjavítva. Ha látják a hatást, akkor az arramenő kocsik is felfigyelnek és fölkeltek a nép érdeklődését a műtrágyázás iránt. Egyik kaszáló éppen az út mellett terült el, lehetett vagy 3—4 hold. *No! ez nagyszerű lesz.*

Bementem a plébánoshoz, *György Lázár* főtisztelendőhöz. Elmondom neki tervemet, jelzem, hogy melyik kaszálóparcelláról van szó, hívassuk ide a gazdáját és beszéljünk vele. Az atyafi meg is jött. Elmondom neki a dolgot és azt, hogy ingyen adom neki a műtrágyát, csak szórja el a földjére. Az atyafi bele is egyezett.

A derék plébános saját kocsiján kihozatta a kb. 8 q műtrágyát (Thomas-salakot és Kainitet) és üzent az atya-

finak, hogy vegye át, vigye ki, szórja el és fogasolja be a kaszálójára. Az atyafi azonban — idősebb székely ember — szokás szerint megkóstolta — *éppen* a kainitet, ami bizony csípte a nyelvét. Erre ő kijelentette, hogy ő bizony ezt a mérget a földjére el nem szórja.

A kedves, derék pap bejön hozzám és elmondja, hogy áll a dolog. Tanakodunk. A derék papot ráveszem, hogy szórassa ő el a kocsisával *éjjel* az atyafi földjére a műtrágyákat, ha — nem látja senki. Ha esik az eső, a szürkés por nem látszik meg a földön és a gazda sem vesz észre semmit. A kocsisnak jó borralalót küldtem az éjjeli munkáért.

György Lázár azonban kérdi:

— Aztán nem lesz ebből baj? *Hátha — Isten ments — mégis megrontaná az a műtrágya az atyafi földjét?*

— Minden kárért felelek, főtisztelendő úr! — mondom neki.

— Hát jó! akkor megteszem! — mondja a derék plébános.

Igy is történt a dolog. Egy őszi éjjel a kocsis szét-szórta a műtrágyát. Jött reá havaseső és eltakart mindent. Tavasszal arra kocsizva megálltam, leszálltam és letérdelve közlőrlől néztem a gyeget. Nagy öröömömre *liliputi* kicsiségben láttam előretörni a mezők nagyszerű növényét, a *fehérherét*. Nem szóltam senkinek.

Úgy április vége felé ismét arra vezetett az útam. Most már az útról is lehetett látni a szépen kizöldült kaszálón a fehérhere dús növéset. Bementem a plébánoshoz. Mosolyogva fogadott. Elmondotta, hogy az atyafival beszélt és elmondotta neki, hogy titokban szórta el a földjén a műtrágyákat, *attól lett olyan szép herenövés*. Az atyafi kétkezőleg rázta a fejét.

— *Nem azt a mérget szórta el a kocsis — instállo —, hanem finum apróheremagot!* — mondta az atyafi.

— No! most már kitehetjük a táblát az út mellé? — kérdeztem.

— *Most már kitehetjük!* — mondta mosolyogva György Lázár főtisztelendő.

A trágyalé — feketekávé. Nagyon bosszantott az, hogy a székely gazdák rosszul kezelték istállótrágyájukat és a „gazda folyékony aranyát“, a trágyalevet kiengedték az utca árkaiba. A barcasági szászoknál a szépen kezelt, nagy trágyatelep a *gazdagság* mértékét jelzi. A szász házasulni akaró legény, ha a *lcány hozománya* iránt érdeklődik, akkor *legelőször a trágyatelepet nézi meg az udvaron*. Az apa kivezeti leendő vejét az udvarba, a trágyatelepre mutat és azt mondja: *Látod! ebbe házasodsz te bele!* A lakodalmi násznép a lakoma előtt a *trágyatelepet járja körül*, énekszó mellett.

Azért is érték el ők a volt szép Nagymagyarország *legmagasabb* termésátlagait, mert náluk az istállótrágya kezelése igazán mintaszerű, a trágyalét pedig gondosan összegyűjtötték, azzal spriccelték a szépen összerakott szalmástrágyát a trágyatelepen, a kifolyó levet pedig hordókba szivattyúzva *kihordták a földjeikre*.

A trágyalében benne van a nitrogén, a foszforsav és a káli, tehát a növények három legfőbb tápanyaga *könynyen felvehető* oldatban, így a növények gazdagon jutalmazták meg a gazda fáradozását. Ha ezt megtették a vagyonos, jó módban élő szászok, miért nem teszik meg a náluknál sokkal-sokkal szegényebb sorsban élő székelyek?

Nagy gondot fordítottam tehát a gazdasági előadásoknál, a téli estéken a gazdakörökben a trágya és a trágyalé kérdés ismertetésére és külön tanárokat küldtem a falvakba, hogy a népet erre a fontos kérdésre kitanítsák. Ez azonban még nem volt elég! A miniszteri kirendeltség központjától pénzdótációt kértem, hogy évenként több helyen államsegéllyel *minta trágyatelepeket* (beton aljazattal) készíttethessek, *trágyalészivattyúval* és *trágyaléhordó lojttal*, melyen elosztócsap is van, ami a kifolyó levet szét-spricceli.

Mikor a pénzdótációt megkaptam, első útam volt kedves volt munkatársamhoz, boldogult *Péter Sándor* homoródvárosfalvi unitárius paphoz. Ott elővettük az egyik jobb és *reánk hallgató* székely gazdát és előadtuk neki az ügyet. Megesináltattuk az istálló padozatát betonból, a trágyatelepet betonból, trágyalékúttal, szivattyúval és

trágyaléhordó lajttal. *Külön kikötöttem, hogy a trágyalét hordja ki a lucernaföldjére és a rétfjére kora tavasszal.*

Meg is tette a jó ember. Egyszer csak bejön a derék Péter Sándor és elmondja, hogy az emberünk nagyon *megbánta az egész dolgot* és vissza akarja adni a trágyaléhordót. Elmondja, hogy amikor a mi emberünk a falu utcáján ment a trágyaléhordós kocsijával, a többiek sorban odakiabáltak neki: *Komé!, hogy méred a feketekávédat?* Erre azután most már nem akar többet az utcán mutatkozni a trágyaleves hordóval, *mert szégyenli magát.*

No, várjunk még egy kicsit, mondom. Majd meglássuk, a kora tavasszal trágyalével megöntözött lucerna *hogyan viseli magát?* Addig csak tartsa magánál az atyafi azt a hordót.

Pár hónap múlva elbeszéli Péter Sándor, hogy az atyafi most már *negyedszer* kaszálta meg a lucernáját és nemcsak ő maga viszi ki a „*feketekávé*” a földjeire, hanem most már az eddig gúnyolódó atyafiak kéri tőle *kölcsön* a trágyaléhordót és most már *csend van az utcán, ha vele mennek a földekre.*

*

A teavaj és a bivalyvaj. Mikor már az előfeltételek megvoltak a *tejszövetkezetek* megalakítására (jobb tehénanyag, több takarmánytermelés, jobb etetés, stb.), akkor — ha jó vezetőt kaptam —, egymásután létesítettem a jobb falvakban a *tejszövetkezeteket* állami vajmesterek ellenőrzésével. Ugyanígy létesítettem az udvarhelyi *juhtúrógyárat* is. A gépeket az államtól kapták. A juhtúrógyárnak maga, az akkori főispán, *Ugron Akos* lett az elnöke.

A tejszövetkezetek vaját — a *teavajnak* nevezett modern készítményt — Budapestre kellett elküldeni, mert közelebb nem kaptunk piacot, Székelyudvarhelyen pedig alig lehetett valamit is eladni.

Az egyik vármegyei közgyűlésen *Mátéffy* nevű pénzügyigazgatósági titkár fölszólalt, hogy elvisszük a vaját

és az udvarhelyiek nem kaphatnak a székely nép produktumából. Erre egyik udvarhelyi fűszeresnek adattam az *Ürmössy József* derék unitárius pap vezetése alatt álló homoródszentpáli tejszövetkezet kitűnő vajából, hogy *a városban árusítsa*. A fűszeres azonban panaszkodott, hogy kevés fogy. Erre arra kértem, hogy egyik inasával kosaraztassa és a házaknál kínálja. Bizony, így is kevés fogyott.

Mikor a fűszerest kérdeztem, hogy mi ennek az oka, akkor azt mondotta:

— Az itteni úrinépek a *bivalyvajat* kedvelik. Ez fehér és faggyúízű, — de *olcsóbb*. Kérem, volt háziasszony, aki azt mondta a fiúnak: *erigy avval a teavajjal! Nekem nem teából, hanem bivalytejből készült vaj kell!*

•

Az emdeni gunarak szerepe. 1904-ben jöttem a minisztériumból Erdélybe, de a miniszteri kirendeltség akkori központi vezetősége már 1903-ban megkezdte a népfölsegítési akciót a négy megyében, főispánokkal és a hatóságokkal. Az első ténykedések egyike volt a *nemesbaromfikiosztás*. Kiadták a székelyeknek az akkor divatos nemesfajtájú baromfiakból, a fekete Langsant, a sárga, nehéztestű Orpington, a kendermagos Plymouthot, pekingi kacsát, emdeni nehéztestű ludakat.

A népnek eleinte nagyon tetszettek a gyönyörű állatok. De csak *eleinte!* A székelyek kistestű, roppant élelmes baromfia, ha reggelenként kieresztették az ólból, hanyatt-homlok rohant éhes gyomrával a trágyatelepre, a szérűre, a kertek alá, hogy megkezdje a táplálkozást. A „Magyarországból” (így hívták az ország *nem* erdélyi részét) baromfitelepekről idekerült *automata-etetőhöz, itatókészülékhez* szokott nemesbaromfi azonban folyton ott *lebzselt a konyhaajtó előtt* és kérte a *zsákból* az eleséget, mert *ehhez volt szokva*. Ez terhére volt a székely asszonyoknak.

— Eriggy innen, a „süly” (= fene) *egyen* meg! De legjobb lesz, ha *mű* eszünk meg! — káltotta az asszony a lomha állatoknak. (A legtöbbnek ez is lett a sorsa!)

Az emdeni ludaknál pedig az volt a baj, hogy a *tojója nem akart költeni és keveset is tojt*. Így azután a pompás, 7—8 kilós ludak csakhamar a sütőtepsibe kerültek.

A *tiszlavérű tenyésztés* tehát megbukott. Annál jobbnak látszott a *keresztelés* kivitele. Emdeni *gunarakat* kértem tehát a központtól, a kistestű, barnástarkatollú odavaló libaanyag nemesítésére. *De hogyan csináljuk ezt?* mikor az emdeni fajta már diszkreditálta magát és nem kellett senkinek?

Megbeszéltem kedves emberemmel, *Pálffy Dénes* tarcsafalvi nagybirtokossal a *haditervet*. Ha valami ügyesbajos dolgom volt, ehhez az öreg, okos, velem különösen jóindulatú úrhoz mentem tanácsért. Az ő tanácsára elmentem egy faluba, hol neki egy ügyes, okos székely bérlője volt. Ezt a nagy gazdát az öreg úr utasította, hogy járjon a kezemre. A gazdával beszélve, ő is belátta, hogy az emdeni lúd fehér tollával és nagyobb testével sokkal többet ér az ottani lúdnál, tehát a *keresztelés* *hasznos lenne a népre*. A haditerv a következő volt:

A falu egyik sarkán a völgyben élénkvízű patak folyt keresztül. Oda jártak az asszonyok mosni, a *falú összes libái inni*. Ott volt a *libakorzó* és a *párázóhely* is. Ott működtek a falubeli gunarak nagy gágogás közben. Ehhez a patakrészhez közel volt pár lakóház is, többnyire szegényebb emberekkel, kik csak néhány tyúkot tartottak. Az odavaló székely nagygazda beszélt velük. Nekik adtunk ki emdeni gunarakat *tartásdíj ellenében*.

Mikor a hatalmastestű emdeni gunarak megjelentek a pataknál a libakorzón és az ottani gunarak támadását egy-kettőre visszaverték: ők lettek az urai és parancsolói az *odavaló lúd-tojóknak*. A libák *postája* gyorsan kézbesítette a hatalmas új gavallérok megjelenésének hírét a falu más táján élő tojók között is és erre ők is odasereglettek a libakorzóra, hol a félretölt régi gunarak nagy szomorúságára sok hüflen elhagyás és házasságtörés történt az ottani libavilágban.

Az eredmény az lett, hogy csakhamar *átalakult* a falubeli háziasszonyok nagy csodálkozására, az ottani liba-

anyag. *A keresztezés igen jó eredménnyel „nyélbeütődött”!* Ezt a szisztémát azután folytattuk más községekben is.

•

Megkóstolják az akeiót. *Dr. Gábos Dénes*, a kassai kir. gazdasági intézet igazgatója, ki az udvarhelyi kollégiumban volt diák, — kedves, okos székely úr *mesélte* el az alábbi históriát:

Hetyke, tarkatollú magyar kakasok berzenkedtek az udvarokon, amikor én még kis legény voltam. Helyes kis állatok voltak és páratlan hajualjelzők. Szomszédunkban az öreg Pálhegyi kakasa olyan jó repülő volt, hogy mikor nálunk a kis csirkéket etették, mindig átrepült a háztetején. Élelmes jószág volt, az bizonyos. Jó kedvében fel-felrepült a kútágas tetejére, tarka tollai úgy csillogtak-villogtak a napfényben, mint a fécáné. Egészségesek is voltak a sok repüléstől, mert sohasem hallottam akkoriban baromfivészről. Úgy látszik, a levegőből is meg tudtak élni, mert hogy a pihetollaikat elveszítették, *nem igen adott enni nekik senki*. Csak ha éppen nagy itéletidő volt. Akkor is inkább azért, hogy hangjukkal ne rémítsék még jobban az időt.

A magas kormány azonban már akkor sem volt a szegény néppel egy véleményen. Nem nézte jó szemmel a tarka-barka, élehangú, cifratollú állatokat. Kitenyész-tett, *nemes angol baromfiakat akart*.

A miniszter előtt nagy tervek lebegtek. A nép anyagi érdekeinek akart kedvezni, amikor elrendelte, hogy áldozatot nem kímélve, a *székelyföld udvarházait egyöntetű, értékes baromfiakkal népesítsék be*. A tervezetet kidolgozó miniszteri titkár már látta a külföldre irányított vagónrakományokat, a gondosan megválogatott teatojások millióit. Külföld erős érdeklődését. Kereskedők, ügynökök lázas ezreit s a kis kapuk előtt boldogan, gond nélkül pipázgató székelyeket.

No, nem ment az olyan könnyen. Mi már a mi fajtánkhöz vagyunk szokva, mondogatták az öregek. Nem lehet

az jó, ha *ingyen adják*. Hogy tudjuk meg, hogy melyik jószág ki fia-borja, ha mind *egyforma lesz*? Aggodalmaskodtak az asszonynépek.

Akkor suttogtak erről, amikor nálunk járt a gazdasági felügyelő. Tél volt még, de már néha melegen süttött a nap. A déli oldalakon foltokban ritkulni kezdett a hó. Úgy hírlett, hogy a medve sem jött elő a barlangjából, s így biztosan tudta mindenki, hogy korán lesz tavasz. Mi, gyermekek, nagy nekipirulva, vizes, átázott csizmákkal állítottunk haza a szánkózásból. Félve léptük át a küszöböt. Nagyon későn volt már. Megkönnyebbülve láttuk, hogy vendégünk van. Egymással versenyezve igyekeztünk a kályhához, felmelegíteni vörös, félig megfagyott kezeinket. Hálásan néztük a vendéget, aki megmentett az alapos összeszidástól. Később tudtuk meg, hogy ez volt a *baromfis gazdasági felügyelő*.

Azért jött, hogy a székelyekkel megismertesse a *sárga orpington*. Az iskolában előadást tartott, amiből a falu megértette végre, miről van szó. Az ingyenesen szétosztásra kerülő orpington-kakasok hamar gazdára találtak. Tavasz közeledtével a szomszéd Pálhegyi bá' udvarán is sétált egy belőle. Hatalmas, nagy, sárga orpington. Megbámulta mindenki. *Ilyen nagy kakast még nem látott ott senki*. Lábait méltóságosan emelgette s dölyfösen sétált az udvaron.

Mi, összecsendült gyermekek, amidőn a nagy csudálkozástól magunkhoz tértünk, kipróbáltuk, vajjon *tud-e futni* az új kakas? Tudott, de nem sokáig. Félőrai hajsza után teljesen ki volt merülve. Összeesett. Otthagytuk. Megállapítottuk, hogy *nem igazi kakas*, csak afféle „kitudjahovávalósi“, amelyik *még repülni sem tud*.

Szegény orpington. Azt hitte, nyugodtan megpihenhet az udvar sarkában, ahová egy esomó tuskó közé fáradtan bevonszolta magát. Pedig most kezdődött az igazi ismerkedés. Jöttek a kakasok. *Az igaziak*. Amint észrevették a jövevényt, berzenkedve fenték hatalmas sarkantyúikat. Félelmetesek voltak. Pillanat alatt olyan verekedés lett, hogy az öreg Pálhegyinek kellett igazságot tenni. Tett is. Egy husángot közéjük „sirített“. A kakasok

hirtelen szétrebbentek. Az orpingtonnak persze eltörött a lába. No, nem olyan nagy baj. Van gyócs a háznál. Seb-tiben bekötözte Pálhegyiné.

Négyszer akkora, mint a többi s mégis csúffá engedi magát tenni! — dűnnyögött az öreg. Oláh vér van ebben, elhihetitek. Szegény kakas behúzódott a kerítés tövéhez, nézett-nézett kérőn, esdeklőn, segítségre vágyón, de még egy megértő pillantást sem kapott. Fejéről, tarajáról cseppekben hullott a vér. Árván, félősen nézett körül, hogy *hol van az önetető?* Mert már napok óta nem evett. Vizsgálódott, hol van az *itatókészülék?* Mert már régen ivott utoljára. Pedig előtte volt minden. Az *önetető*, a Pálhegyi bá' kézzel csépelte búzakazla és a *kút* ott volt tőle pár lépésnyire. Adódott ott mindig egy kis víz, valamelyik állat lábnyomában. De hiába, *élhetetlen volt szegény.*

Nem ismerte ki magát. Várta, *hogy valaki megetesse, megítassa*, de az öreg Pálhegyi csapót font az új ostorába. Különben sem az ő dolga. Az asszony meg csak nem hagyhatja ott a szövőszéket egy hitvány, élhetetlen kakas miatt?

Eljött az este. A többiek már régen felkuporodtak a nagy eperfa ágaira, csak az orpington mozgolódott a kút körül. Ivott egy patanyomból.

— Meglásd, megszokik itt! — kiált oda az ember az asszonynak. Másnap a kakas kapargálni kezdett. Nagy, ügyetlen lábaival esetlenül rúgta szét az apró kavicsokat. *Már eszik.* Nincs itt baj, asszony! — örvendez Pálhegyi. Az orpington csak rúgta-rúgta a kavicsot. Nagyon éhes lehetett. De csak nem tért magához. Bágyadtan pislogott s tarajából csendesesen szivárgott a vér. Szempillája fehérje fáradtan csuklott le.

Öreg Pálhegyi régóta figyel s hogy pillantásuk összehatalálkozott, csendesesen beszólt a feleségének:

— Te, Eszti, hamar *a kést s egyszeribe neki a nyakának!*

— A nyakának? — kérdi az asszony.

— Annak!

— Tán nem az *újnak?* — kérdi az asszony.

— Az angolnak! — feleli Pálhegyi „bá“.

— Muszály!

— Muszály, mert *egy a vég.*

Pár hónap múlva ismét eljött a felügyelő. Ott beszélgetett Pálhegyi „bával“ a kiskapu előtt.

— Igazán meg van elégedve vele? — örvendez a felügyelő.

— *Erősen.* Hármat is kitesz a mi fajtánkból!

— Látja, mégis csak lehet hinni a nadrágos embernek?

— *A mán osztán szent igaz, hogy igen!*

Az állami ember ugyancsak örült, hogy végre valaki *meg van elégedve* az orpingtonnal, mert minden háznál panaszkodtak rá. Finnyás, nyavalyás. Ez volt a vélemény. Nem ide való, hallatszott mindenfelől. Éppen arra gondolt, hogy még egyet ad Pálhegyinek, ha már úgy meg van elégedve. Szólt is.

— Tudja, öreg, mi szeretjük az ilyen derék székely embereket, mint amilyen maga s a javát akarjuk. Ha szívesen vállalja, *még egy kakast adhatok ki magának?*

Tetszett a szándék Pálhegyinek.

— Éppég meg akartam instálni a tekintetes urat, — szól az öreg vissza, nagy sapkáját megigazítva —, hogyha még úgy fordulna a dolog, *vállalnék egyet, vagy akár kettőt is, mert erősen megszerettük ezt a fajtát.* Az asszony is mondta, hogy olyan ez, instálom, mint a *hal.*

— Mint a *hal?* — képed el a felügyelő.

— Hászen, tesszen tudni, azét, met, hogy hát olyan szép, *fehér húsa vagyon.* Mert meg kell adni, hogy fájin egy állat. Még a kicsi Mózsi fiam is azt mondta, mikor *beleharapolt a húsába,* hogy — ez már döfi, édös apám, — pedig az még gyermek. De én is azt mondom, hogy ne mozduljak el ebből a hegedűs szenthelyből, ha az *izinek* párja vagyon széles e világon. Mán én ezt akárkinek megmondom. Met, ami igaz, az igaz.

•

A máréfalvi gyümölesfakiosztás. Hogy a népnek a gyümölestermelés mi hasznot hozhat, azt láttam 1905.

év őszén, mikor már nyár vége felé megtelt a megye egy része — az almatermelő vidék (a „batul” és a „pojnyik” fajták vidéke) — német és magyar kereskedőkkel, kik a hullott almát (a nép szerint „*hullomás almát*”) száz vagónszámra vitték Németországba *almabornak*, később pedig a beérett almát (a „*táblaalmát*”) ládába csomagolva szintén száz vagónszámra szállították el.

Ez így volt a keresztúri járásban. A magasabbfekvésű udvarhelyi járásban csak szilva (egy része besztercei, amit a székelyek muskotály néven „mocskotár”-nak hívtak) termett, almából csak silányabb fajták. Ide is akartam juttatni a Jonathánból, az aranyparménből, és más nemesebb fajtákból, amiért „pénzt” is kaphatnak, de ők maguk is jobban táplálkozhatnak belőle.

Elhatároztam, hogy a kirendeltség szokásos tavaszi gyümölcsfacsemetekiosztási akcióját, ami már kezdettől fogva jól „ment”, a keresztúri és részint az oklándi járásban, erősebb ütemben kiterjesztem az udvarhelyi járás „havasalji” részére is. Itt azonban a világjárásától elmaradt, vasúttól távolfekvő, hegyei közé bezárt (és valljuk be, a „követválasztások” által megrontott) népnél nehezen ment a népfölsegítési akció. A nép nagyon „bizalmatlan” volt minden állami beavatkozás iránt, főleg, ha nem ismert megyéjebeli, hanem — mint én is —, „jövevény”, azaz „magyarországi” ember közeledett feléje.

— Ejszen! talán esmént követválasztás lesz, hogy így ígérgetnek mindenfélét? Az állam eddig nekünk nem adott ingyen semmit! Miért adna most? — kérdezték egymástól.

Csak olyan községekben indult meg a mi segítségi akciónk, hol jó vezető (pap, tanító, vagy *altruista* érzelmű székely ember, — ki nem *magának* akar előnyöket) volt, aki nem restelte az ingyen fáradozást. Máréfalva község szintén ilyen „nehéz dió” volt, de ott azért akartam valami eredményt fölmutatni, mert nem messze volt Udvarhelytől és a csíkszereda—székelyudvarhelyi országút mentén feküdt, *főközlekedési vonalon*, hol sok község jár keresztül és más községbeliek is láthatnak több „újítást”. A köz-

ségben csak görcsös, öreg, kitermett szilvásokat láttam, nemesebb fajtájú almafákat — *alig!*

Bementem György Lázár plébánoshoz. Beszéltem vele terveimről. Fölkértem, közölje a népével, hogy adnék nekik párszáz nemesfajtájú alma-, dió- és szilvacsemetét a minimális áron, darabonként 10 fillérért. Írja össze a jelentkezőket és közölje, hogy a tavaszi gyümölcsfakiosztásból hány darabot rezerváljak részükre?

Nemsokára a plébános bejön hozzám és sajnálkozva közli, hogy *valaki „piszkálja“, lebeszéli őket*, nem kell nekik semmi az államtól. Nem baj! mondtam, *majd kifogunk rajtuk!*

A tavasszal, midőn a sokezer gyümölcsfacsemete megjött a „magyarországi“ állami csemeteiskolákból és más — fölvilágosodott — községek már szekérszámba vitték a csemetéket, kiküldtem vagy 25 darab csemetét a plébános úrnak és megkértem, ossza szét jobb hívei között — ingyen.

Pár hét múlva beszóltam a plébános úrhoz. Szégyenkezve közölte, hogy a csemetéket a házikertjében elvermeltette, hogy a gyökerek ki ne száradjanak, ki is osztotta, de vagy 4–5 darabnak még *így* sem akadt gazdája. Nem baj! mondtam mosolyogva, *folytatjuk a csatát tovább!* Majd rászoknak ők a gyümölcsstermelésre!

Kiküldtem ősszel hozzájuk egy más járásbeli tanítót, hogy tartson nekik előadást a gyümölcsstermelés hasznairól és tanácsoltattam nekik, hogy kérjenek a tavaszra nemes-csemetéket, vagy — az ő szavukkal: — „*rendeljenek*“ állami olcsó csemetéket.

Tavasszal gondom volt arra, hogy a *szomszédos községekbe* „menjen“ állami csemete, hogy a *máréfalvaiak „tudjanak“ róla!* A derék plébános tavasszal *saját* kocsiját küldte be és kivetített vagy 30 darab csemetét, darabonként 10 fillérért. Kíváncsi voltam az eredményre:

Két hét múlva bejön a plébános és szomorúan mondja: — Elvermeltettem a csemetéket a házikertem egyik szögletében, hogy majd kiosztom őket. De baj ért: a második éjjel *ellopták valamennyit!*

— *Nagyszerű!* — kiáltottam örömömben. — Na, végre!

Megnyertük a csatát, mert most már kezdik *megbecsülni* a csemetéket!

A derék plébánosnak hálásan szorongattam a kezét. Búcsúzás előtt beszóltam a másik szobába az írnoknak: fizesse vissza a főtisztelendő úrnak a 30 csemetéért kifizetett 3 koronát, nehogy ő *veszítson* akkor, mikor — *mi nyertünk!*

•

Az Énlaka községi diós esete. Még az ottani szolgálatom *elején* történt, mikor még engem sem igen ismertek, sem hivatalom működésének jó eredményeiről nem igen tudtak, egyszóval, *akkor még* a szokott bizalmatlansággal voltak minden állami ténykedés iránt, bejön hozzám Énlaka község bírása és elpanaszolja, hogy kb. 50 kat. holdnyi közlegelőjük a múlt héten tönkrement. Ide hajtották a fejősteheneiket, most nem használhatják, ez nagy csapás rájuk. Menjek ki és segítsék rajtuk.

Megmondtam, hogy másnap kimegyek, várjanak reám az úton a legelő határában. Úgy is volt. A bíró és a közbirtokosság elnöke voltak ott. Bejártuk a legelő egy részét. A legelő egy lejtős hegyoldalon fekszik. Elmondták, hogy a tavasszal a hó olvadásakor a terület egyszerre csak csúszni és *gyűrődni* kezdett, most olyan szakadások és földesuszamlások vannak rajta, hogy még a marha sem tud rajta járni, a gyepréteg össze-vissza csuszamlott, egyszóval a legelő *hasznavehetetlenné vált*.

Megállapítottam, hogy az elég jó gyepezettel takart kb. 40—50 cm vastag felső talajréteg alatt *kékesszürke pala* van, ez átázott, mint a *szappan*, olyan sikamlóssá vált és lecsúszott róla a földtalaj, mély *ráncokban össze-gyűrődve*, itt-ott mélyebb szakadékokat képezve. Hát ezt bizony csak rengeteg földmunkával lehetne rendbehozni, ami sokkal többbe kerülne, mint amennyit az egész földterület ér.

Azt tanácsoltam nekik, hogy *fákat kell ültetni*, hogy a gyökerek megkössék az altalajt, akkor a feltalaj is megnyugszik, a ráncokat elsimítják, a vízmosásokat a mi „ma-

gyarországi“ kubikos embereinkkel (legelőjavítási) megkötik, a kopasz foltokat befűvesítjük, — de magam sem bírom sokat a sok munka eredményeiben. *Legjobb lenne beerdősíteni!* — mondottam, nem gondolva ezen tanácsom következményeire.

Mintha kigyó csípte volna meg őket! Felszisszentek. Nem, nem, instállom! Ezt nem tesszük, mert akkor az *ál-lam erre is rátenné a kezét, mint erdei „reglőnkkel“ (legelőlőkkel) tette,* — hadarták mindketten kipirulva. Elég bajt okozott nekünk az erdőtörvény, ami megtiltotta, hogy saját erdeinkben legeltethessünk, tetszés szerint „erdőlhes-sünk“ (a favágást nevezték így), sőt most már ültetnünk kell fenyőcsemetéket is és ott még tíz évig se legeltethetünk. Most úgy vagyunk, hogy nem mi parancsolunk a saját erdeinkben, hanem az állami erdészlet! Inkább maradjon minden úgy, ahogyan van, ha már az Isten ezt a csapást reánk hozta! — mondották kipirulva.*)

Amint láttam, egyszerre *elveszítettem előttük hitelemet,* mert a „reglőjüket“ beerdősíttetni akartam. Már nem bíztak bennem és jobb szerettek volna egyszerűen ott hagyni. No, ezeket nehéz lesz megbékíteni! — gondoltam magamban. Itt csak *éssz munka* segít. — No!, üljenek fel a kocsimra, hazaviszem magukat a községbe, — mondottam. Az úton a hegyen felfelé ballagásnál — a nehéz úton — nagyon hallgattak. Úgy láttam, *nagyon megbánták, hogy szóltak nekem.*

Beszédközben mondottam, hogy én nem vagyok erdész, hanem gazda. Ha így hagyják a „reglőt“, ahogyan ma van, akkor sok évig semmi hasznát nem veszik, de sem ők, sem az unokáik sem, adót pedig mégis fizetnek érte, ha csak nem minősíti a hatóság „vízmosásos kopár“ területnek. Én azt ajánlom, ültessék be *diófával*, hiszen ná-

*) Az 1879. évi XXXI. számú (az urbéri és közbirtokossági erdők kezeléséről szóló) törvénycikk megszüntette az erdők szabad legeltetését és a tervszerűtlen fakivágásokat. Ez természetesen nem tetszett a székelyeknek, kik eddig *szabadon* „tettek-vettek“ erdeikben. Ez az állapot azonban az *erdők tönkretételével* lett volna egyenlő. Ha ez az erdőtörvény nem lett volna, akkor később a székelység erdei kipusztultak volna és ők teljesen koldusbotra jutottak volna.

luk a dió nagyszerűen megy. A kirendeltség ingyen adja a diófacsemetéket, így lesz idővel egy szép diósuk, az unokák fognak belőle pénzelní. A diófák gyökerükkel megkötik a talajt, a csúszás megszűnik, idővel a ráncos földréteg elsímul, begyepesedik és pár év múlva ismét lehet legeltetni.

Hallgattak, bólogattak, de nem szóltak semmit. Erre kijöttem az utolsó ütőkártyával.

— Hát jó, elnök úr! Én csak egyre figyelmeztetem. Ha az állami erdészet megtudja, hogy maguknak *vízmosásos kopár* területük van, akkor az alispán útján elrendelheti, hogy a szakadékokat vesszőfonással kössék meg, akáccal sűrűn ültessék be és a legeltetést *végleg* betiltják, — mondom csendesesen nekik.

Mintha a *kígyó* másodszor is megcsípte volna őket. Sokatmondóan összenéztek és a községi bíró gyors hadarással mondta: *Hát akkor inkább beültetjük diófával!*

Megegyeztünk, hogy a miniszteri kirendeltség adja a diófát *ingyen* és öt év alatt beültetik az 50 kat. holdat. A búcsúzásnál meg kellett ígérnem, hogy nem szólok az államerdészetnek (a vezetővel, *Fás Gyula* erdőtanácsossal a legjobb baráti viszonyban voltam*), hogy itt 50 hold „regló” vízmosásos kopár területté változott.

Pár nap múlva írt a községi bíró, hogy a tavaszra *egyelőre* csak 100 darab diófát kérnek, mert nem lesznek készen a gödörásással, különbenis: jöjjen ki a közbirtokossági gyűlésre, mert „*ellenhangok*” hallatszanak. Írtam, hogy ekkor és ekkor kimegyek, hívják össze a közbirtokossági gyűlést. „Tömörgumi” ember voltam akkoriban. Minél nagyobb volt a nyomás: annál erősebb volt bennem az „ellennyomás”.

A gyűlésre úgy kb. d. u. 4 óra felé értem ki. Lehetett február hónap, hideg, szeles idő volt. A gyűlés az iskolateremben volt. Lehetek vagy huszan. Nemesak az iskola volt hűvös, de — a *hangulat* is. Felmentem a katedrára, előadtam érveimet, hogy miért ajánlom a megbeszél

*) Mikor pár hét múlva elmondtam neki a most leírandó gyűlés lefolyását, sokat kacagtunk az eseten.

got. Síri csend. Megszólal egyik idősebb atyafi. Alig tudott a szűk padból kipréselődni és feláll. Körülnézett a hallgatóságon és *feléjük fordulva* beszélt:

— Hát, instállom, én amondó vagyok, hogy *vigyázzunk!* Az állam eddig nekünk nem adott ingyen semmit! Az állam rátette kezét a „reglönkre“. Most mások parancsolnak a mű birtokunkon. Ha az állam béavatkozik a mű dolgainkba, majd így lesz avval a földünkkel *es!* A miniszteri biztos úrnak köszönjük a fáradságát, de mű nem kérünk semmit! Maradjon minden úgy, ahogyan van! — mondotta és visszapréselte magát az iskolapadba.

Ránézek a községi bíróra. Erre ő feláll és azt ajánlja, hogy egyelőre próbaképpen ültessünk el 100 darab diófát. Azután majd meglátjuk, *hogy s mint lesz!*

Nem akartam erőszakoskodni, mert a székellyel azt nem lehet. A lassankint meginduló pro- és kontra vita zsviját félbeszakítva kiáltottam:

Tisztelt atyafiak! Ha nem akarják a dióst megcsinálni, én nem bánom, de most már mit csináljak a megrendelt 100 darab szép hároméves diófacsemetével, amit ingyen akartam adni. Hát jó! Akkor odaadom a bennem *bizó* Siménfalva község birtokosságának, kik majd azt szívesen veszik, de nem is ingyen kapják, hanem fizetnek érte és majd évek múlva hozzájuk jönnek a diókereskedők, majd ők pénzelnek belőle, nem pedig maguk! — kiáltottam.

Ez hatott! Láttam, hogy a hangulat — *főleg Siménfalva, a haladós, okos község emlegetése miatt* — mellémfordult. Erre egy hatalmastermetű, őszhajú atyafi áll fel és azt kiabálja:

— Most már én is azt mondom, fogadjuk el a biztos úrnak ajánlatát, *de csak akkor*, ha írást ad arról, hogy a 100 darab diófacsemete árát az állam sem most, sem bármikor tőlünk követelni nem fogja!

Helles! Helles! Kiabálták. Jól van — mondtam —, az írást megadom, most mindjárt. Kérek tintát, tollat, papírost. Ott a kathedrán a petróleumlámpa fényénél megírtam az írást. Ketten aláírták, mint tanúk. Rendben vagyunk? Kérdeztem. Este lett már, lovaim fázósan jártak az utcán a metsző szélben. Ha igen, akkor búcsúzó —

mondottam és megkezdtem a parolázást. Már fölvettem a bundámat, az ajtón indulok kifelé, mikor egy hang kiabálja: Biztos úr! Biztos úr!

Hátrafordulok, látom, hogy egy öreg székel felveszi a kathedráról írásomat és azt kiabálja: Atyafiak!, én azt indítványozom, hogy erre az írásra a biztos úr tegye reá az *állami pöcsétet*, mert anélkül az nem érvényes! Helles! Helles! Kiabálták.

Magamhoz vettem az írást, hogy majd irodám hivatalos bélyegzőjét üssem reá. No, most már rendben vagyunk?, kérdeztem nevetve. Igen! Igen!, kiabálták. Nagy barátkozással kísérték ki a kocsig. Örültem, hogy most már végeztem és hazamehetek a sötét este, a hosszú rossz úton. Felszállok a kocsira, mikor két atyafi odaszalad és „*Biztos úr — álljáljuk — tesszen csak visszajönni egy szóra!*” kiabálással visszahívnak az iskolába.

Bemegyek, megállok a kathedra előtt, ők körben állnak én előttem. A közbirtokossági elnök kiáltja:

Szót kérek! Mielőtt a biztos úr elmenne tőlünk, még egy dolgot kell tisztáznunk. Arról kaptunk írást, hogy a diófákért az állam nem fogja tőlünk a pénzt követelni. Ez rendben van. Az azonban még nincs tisztázva, hogy mi lesz akkor a mi *reglönkkel*, ha az *állami diófák már bele lesznek ültetve*? Adjon a miniszteri biztos úr arról is írást, hogy az *állam nem teszi reá a kezét a reglönkre, ha az állami fák benne lesznek!* — kiabálta az elnök.

Jó! — mondottam kacagva —, arról is adok írást. Már indulni akartam az ajtó felé, mikor egy reszketőtérdű, fogatlan, őszhajú székel elibém lép és így szól:

Instállom, az írásba azt is tesszen belétönni, hogy a *diótermést* se veszik el tőlünk!

•

Hát ! Itt van a Dornel ? Már a harmadik évben voltam Udvarhelyen, mikor ez az eset történt. Már akkor ismertem a megyét, mint a tenyeremet, bejártam sokszor az összes községeket, de maga a nép is ismert személyesen. Már akkor kb. 300 állami tehén volt a községekben hitelre ki-

osztva, tehát az állami kedvezményt igénybevevő széke-
lyek a legtöbben személyesen ismertek.

Az volt a szabály, hogy az ily 3 évi részletfizetésre ki-
adott tehenek bal szarvára rásüttettem a magyar koroná-
nához hasonló bélyegjelet, hogy meg lehessen őket is-
merni. Ameddig a tehén ára nem volt letörlesztve, addig
a székeleynek a tehenet *eladnia nem volt szabad*.

Egy ízben Marosvásárhelyen vagyok a kirendeltség
központjában. Bejön a főnök — baráti néven: „Mihály
gazda“ —, dr. Koós Mihály min. oszt.-tanácsos és mondja:

— Ma itt marhavásár van, gyere ki, nézzük meg az
itteni székeleyek marhaállományát.

Megyünk a külvárosban a vásár felé vezető utcán, hol
nagy volt már a tolongás. Egyszer csak látjuk, hogy a
sok száz marha között halad egy koronásszarvú szép ma-
gyar tehén is, amint egy székeley vezeti. Az emberre pil-
lantva látom a ruhaviseletéről, hogy udvarhelymegyei szé-
kely. Az embert nem ismertem, pedig lehet, hogy már lát-
tam. A tehén vásárravitelén nem ütődtem meg, mert egye-
sek az árát hamarabb kifizették és szabadon rendelkezhet-
tek vele, de természetesen a tehén szarván a bélyeg rajta
maradt. Ez nem is volt baj, mert az állami tehenek a leg-
szébbek voltak és a gazda így többet kapott értük.

Koósnak mondom: Érdekes, hogy még Udvarhely me-
gyéből is jönnek ide székeleyek, pedig az ide jó „dobás-
nyira“ van.

— No, most ne mutasd magad! — mondja Koós. —
Most próbát teszek, hogy hogyan vezetted be magad a me-
gyébe, *ismer-e ez a székeley Téged?* Erre Koós odamegy a
tömeg között a székeleyhez és kérdi:

— Tud arról a Dorner úr, hogy maga el akarja adni
az állami tehenét?

Erre a székeley (ki még nyilván nem fizette ki a tehén
árát) megzavarodik, körülnéz és kérdi:

— *Hát itt van a Dornel úr?*)*

•

*) Érdekes, hogy az én nevemet itt a Dunántúlon is és az or-
szág más részében is a falusi emberek Dornel-nek ejtik ki.

Felelősség mellett. A vásáron a székely jól meggondolja, hogy ezt a szót kimondja, mert az *következményekkel* jár. Sokszor azonban mégis „megreczkirozza“.

Az udvarhelyi marhavásáron két öreg, szegényebb székely alkudozik egy öreg, sovány, fehér fejőstehénre. Az eladó csiki székely, a vevő pedig oláhfalvi. Csapkodnak egymás tenyerébe. De az alkú addig nincs befejezve, míg az eladó a nagy rácsapás után tenyerét lefordítja. Addig nem „*gilt*“ az ár. Csak akkor végleges az alkú, ha a tenyerek kézfogássá változnak.

A csiki székelytől a tehén napi tejadagja iránt érdeklődik az oláhfalvi.

— Ád ez komám *napi 15 „litret“ es!* — kiáltja a csiki székely. Az oláhfalvi tapogatja a tehénnek kiduzzadó — talán már két napig sem kifejt — tőgyét és *szeretné hinni*, hogy az így is van. Nemsokára nyár lesz, megnyílik a homoródi fürdő, ott nagy kelete lesz a tejnek. Csillogó szemmel ránéz az eladóra és kérdi: *felelősség mellett?* A csiki könnyelműen ráhagyja, hogy: *úgy!* Hát akkor Isten segíjjen münket! — mondja a vevő és hatalmasat csap a csiki székely tenyerébe.

Odahaza azonban *baj volt*. Amint a megduzzadt tőgyet kifejték, az úgy összeesett, mint egy ráncos dohányzacskó. A következő *napokon a tehén alig adott 2—3 liter tejet*.

Az asszonnyal való nagy tanakodás után úgy határozták, hogy a tehenet visszaviszik a többnapis járásra levő eladóhoz és visszakövetelik az árát.

A csiki székely borzasztóan megharagudott, mikor a tehenét visszakapta. Haragosan mordult reá az oláhfalvi atyafira:

— *Hászé adna szegény akár 15 „litret“ es, de ha — neki sincs!*

•

Adom, adom, csak ne csapkodjék már. Benkő Pál m. kir. földművesiskolai igazgató — a háromszéki miniszteri kirendeltség vezetője —, elment tarkateheneket vásárolni

a háromszéki székelyekkel az Ipoly völgyébe. Magával vitte a községek megbizottait és az illyefalvi bírót is, ki kétméteres hatalmas ember volt és akkora kezei voltak, mint egy kalap. Ő alkudott a vásárokon és azon igyekezett, hogy olcsón kapja meg a kiszemelt állatokat. Az alkudozás közben hatalmasakat csapott az ipolyvidéki kisgazdák tenyerébe.

Ezek egy darabig túrték a bíró óriási kézcsapásait, de aztán már nem adták oda a kezüket, *eldugták a hátuk mögé*. A bíró azonban — székely szokás szerint — *nem tudott* tehenet venni parolázás nélkül és előhúzta az ipolyvidéki gazdák hátradugott kezét és tovább *nem is engedte* el a heves alkú közben.

A bíró balkeze vasmarkával tartott tenyerekbe csapott a szabadonlevő jobb kezével. A bíró nagy, csontos keze, mint egy pöröly csapott le az ipolyi gazda tenyerébe. Egész ki volt az már veresedve és lassankint dagadni is kezdett.

Egyszer azt mondja egyik ipolymenti gazda az ő palóc nyelvjárásával: ádom mar, ádom mar, *csak ne csapkodjik tovább!*

*

Vilmos császár képe a székely lakásokban. Hogy a székelyeknél ismeretlen az „egyke“, azt talán a tisztelt olvasók is tudják. Ott a sokgyerek a szokás, de nemcsak a falusi népnél, hanem városokban élő hivatalnokoknál is. Több hivatalnokról tudtam Udvarhelyen, hogy *12—14 gyerekekük volt*. A falusi népnél 6—8 gyerek egész megszokott dolog volt.

Feltűnt nekem, hogy falusi székelyek lakószobáiban sok helyen láttam Vilmos német császár képét családjával, amint az öt fiú állott a széken ülő apa és anya mögött. Ezek a képek, éppúgy, mint a „vadász temetése“ című (mikor a vadász koporsóját szarvasok és őzek viszik nagy ugrándozás közben), a vásárokon járó képes sátrakban kapható, erős színekkel papírnymású olesó cseh és német portékák voltak.

Különös volt, hogy a székelyeknél miért látom a német császár képét oly gyakran? Különfélét gyanítottam. Kérdezősködtem főszolgabíróktól, stb., de nem tudták ennek okát adni. Végre maguktól a székely asszonyoktól kérdeztem meg, hogy miért veszik meg ezeket a képeket?

— Azér, instállo — mondták —, mert *nekik is öt fiúk van, mint nekünk!* Aztán meg, mer oly igazán *szép emberpár ő, a nejével együtt.*

•

A bikaverő székely. A gazdasági kultúra emelésének nagy és hathatós eszköze a *tanulmányi kirándulás*. Udvarhely megyében először a *gazdaköröket* alakítottam meg, papok, tanítók vezetésével, hogy legyen módom a néppel érintkezni. A községi jegyzőknek elég dolguk van az adminisztrációval, nem érnek reá a nép gazdasági és kulturális — bizony sok munkát kívánó — dolgaival foglalkozni.

A gazdakörökben (iskola, községháza) tartottam és tartattam (állami szakemberekkel) gazdasági előadásokat. Hiába beszélünk volna azonban, ha a népnek nem tudtuk volna *megmutatni*, hogy hogyan is *néznek* ki a kulturáltabb kisgazdaságok.

Így azután — állami támogatással — tanulmányi kirándulásokat szerveztem meg és minden évben elvittem 60—80 embert a *barcasági szászok* magas nivón álló gazdálkodásának megtekintésére, a botfalui cukorgyár elsőrangú gazdálkodásának tanulmányozására és a hunyadmegyei *Algyógy* községben levő *gróf Kún Kocsárd* alapítványi székely földművesiskolába.

Ezek a tanulmányi kirándulások nagyszerű hatással voltak a nép gondolkodására. Elbámultak a barcasági szászok rendkívül okos és szép gazdálkodásán és a velejáró anyagi jóléten és a pompás szász kulturális intézményeken. Még haló porában is hálával emlékszem meg *Semp Mihály* ottani evangélikus lelkészről, a barcasági szász gazdasági egyesület elnökéről, ki ezeket a kirándulásokat odahaza megszervezte és lejtövetelünket lehetővé tette.

A gazdasági szempontokon kívül még azért is voltak ezek a kirándulások nagy jelentőségűek, hogy első ízben történt meg, hogy a szászok és székelyek jobban megismerték egymást, megbarátkoztak és a községi díszteremben, az odavaló szászok részvételével és zenekarral tartott vacsoránál *Semp* lelkész magyarnyelvű üdvözlő beszéde és az én német nyelven mondott felkészítőm után felállva könnyes szemmel énekeltük el velük a magyar himnusz. Azt hiszem, azóta sem hallottak ezek a termek ilyen dallamot!

Az algyógyi földművesiskola akkori vezetője *Gáspár József* igazgató volt. Nagyszerűen és parádésan fogadott minket, hiszen ő is unitárius székely volt. Az unitárius papok voltak a legjobb munkatársaim, így a kiránduló székelyek közül is sok volt az unitárius. Csak kisebb százalék volt református, annál nagyobb százalék volt katolikus, ha a gazdakör vezetője plébános volt. *Bizony akkor láttam, hogy ha a falunak nincs vezetője, akkor nincs szövetkezet, nincs gazdakör, nincs előrehaladás.*

Az algyógyi iskolában nagyon tetszett az udvarhelyieknek a marhaállomány, főleg az erdélyi fehér tehenek. A nagy udvarban félkörben állottunk vagy százan az istállók előtt, mikor kiengedték a címeres magyar törzsbikákat. Előttünk állott vasvillájára támaszkodva a gulyás, székely ember. Sovány, szikár, kemény embernek látszott.

Kérdem *Gáspár* igazgatótól: nem lesz baj a bikákkal? Nem lesz — mondja —, mert ha *tehenet nem látnak, akkor szelídek*. Különben is itt van előttünk az *Andorás*. Majd megrégulázza ő őket! — mondja az igazgató.

Jó! Jó!, gondoltam, de a nagy udvaron hová szaladunk, ha egy bika megvadul? Mi lesz *velem* odahaza, ha egy székelyt megnyomorítanak? Én vagyok felelős, én hoztam el őket.

Újra nyílik a hosszú nagy istálló ajtaja és kiengedik az egyik hatalmas törzsbikát, mely nyugodtan, méltóságteljesen lépeget elibénk. Előttünk áll *Andorás* a vasvillájára támaszkodva. Ebben a pillanatban kinyílik tőlünk oldalt az istálló másik ajtaja és egy „boldogtalan“ tehenes

idő előtt kiengedi a teheneket. Az igazgató ordít: vissza a tehenekkel!

De már késő! A bika elbődül, fejét lehajtja, kapar az első lábaival és nekiugrik a villájával hadonászó Andorásnak, kit szarvaival földob a magasba és nekiugrik, hogy összetapossa. Mi is, a többi emberrel futottunk, amerre láttunk. Az Andorás azonban, azalatt, míg a bika egy pillanatra felénk fordította a fejét, fektéből gyorsan felugrott, kétkézre kapta a villát és úgy orronvágta vele a bikát, hogy az megtorpant, elfordult és fura orrcimpa fintorgatással, vérző orral bement az istállóba.

Andoráshoz futottunk, ki megtörölve véres arcát és kezeit, kemény hangon mondotta: *a rusnya dög, majd kifogott rajtam!*

Szorongattuk a kezeit és zöld bankókkal jutalmaztam meg a kemény ember nagyszerű viselkedését. Ilyen típusú székelyek voltak azok is, kik a harctéren golyózápor közben puskatussal verték ki az ellenséget a fedezékeikből.

A medvés székely. A marosvásárhelyi központban volt boldogult *Biró János* kir. főerdőtanácsos, a legelőjavítási ügyek referense. Ő volt — eleinte — a mi tanítómesterünk. Roppant lelkes, végtelenül szorgalmas ember és kedves kollégánk. Ő „csinálta“ a marostordai legelőjavítási dolgokat, de nyaranta kijött hozzánk is, hogy néhány munkát megnézzen, tanácsokat adjon.

Vele voltam a Hargita-hegységben és egy nyári délután igyekeztünk haza Székelyudvarhelyre. Szentegyházsoláhfaluban, a megye havasi községében leesett egyik lovam patkója, el kellett vinni a kovácshoz. Addig beültünk a kocsmá udvarára és unalomból ettünk juhtúrót és egy deci bort ittunk hozzá.

Amint a padon üldögélünk, kijön az ivóból egy hatalmas, atlétatermetű székely, kissé pityókosan. Lábán hegyjáró bocskor, fején hatalmas báránybőrkesma, bőrvében a *kacorkés*, bal hóna alatt a „fésze“, a havasi nép hű

kísérője. Beszélgetésbe kezdtünk vele. Leült elibénk egy fatuskóra, rágyújtott az én odakinált cigarettámra és *medvekalandokat* kezdett mesélni.

Elmesélte, hogy multkor a Hargitán egy embermagaságra nőtt vadszederbokorhoz ment oda és kezdte szedni a szederbogyókat. Már egy ideje szedegette a fekete érett bogyókat, mikor észreveszi, hogy a bokor *tűlső feléről* is nyúlkál befelé egy kéz a bogyókért. Azt hitte, hogy egy pásztorember jött időközben oda. Mikor megint benyúl a sűrű bozótban egy kéz az ő egyik kiszemelt bogyója felé, rácsap a bozótban a kéz felé és kiáltja:

— *A süly egyen ki, neked is az én bogyómra jött meg a kíváncsiságod?*

Erre egy nagy *mordulás* lett a válasz. Akkor vettem észre, hogy *medve* volt ökelme. Persze, hogy szép csendesen elinaltam onnan! — mesélte a székely.

Összenéztünk Biró Jánossal és mosolyogva hittünk a mesének.

— No! aztán mi lett volna, ha a medve megtámadta volna magát? — kérdezte Biró János.

— Semmi baj se lett volna, instállom, hászé velem volt a „fésze“! — mondotta a székely. — Különben is ez nem lett volna az első eset. Mert tavaly történt velem — mesélte tovább —, hogy jövök hazafelé egy kis ösvényen a vágásból, mikor egyszer csak szembetalálkozok egy nősténymedvével. Egyszerre ijedtünk meg egymástól mindketten. A medve egyszerre csak elbődült és kétlábra állva, együtt felém. Akkor láttam, hogy *szoptató* csecse volt, tehát a kölyke ott volt a közelben. A medve ilyenkor rögtön támad. Mit csináljak? Futni nem lehet, mert utólér és hátulról levág. Hát fogtam a fejszémet és a fejébe vágtam. de ökelme bizony csak *rámcsapott*, letépte a fejemről a kucsmát, átölelt és alig tudtam a kacorkésemet a szügyibe szúrni. Egy kicsit megharapdált, de aztán elvágódott. Egész ruhám véres lett, más bajom nem történt — mesélte a székely hangos kacagások közben.

Biró János erre föláll.

— No! maga jól tud nekünk mesélni! — mondja és leemeli a székely fejéről a nagy kucsmát. Mindketten meg-

hökkentünk. A székely koponyáján *mély forradások látszottak* és a haja is *hiányzott mély csatornákon, a medvekarmok nyomán.*

Fölkeltem, kihoztam egy pálinkásflaskót (mert a havasi székely azt szereti), három kupicát és ittunk a bátor medvésember egészségére.

A lóbögöly szemel. Biró János beszélt: Gyergyóban járt, hivatalos úton és egy székely fuvaros két mokány, apró, tüzes kis székely lóval (*békási lónak* hívják ezt a páratlanul nagyszerű állatot) fuvarozta őt. A legelő, ahol járt, bükkfaerdők között terült el és a forró nyári napon sok bögölylégy dongott a levegőben. Ezek a lovat is meglepik és az ilyen lóbögöly erősen csípi a lovat.

Ezt a bögölylegyet talán minden vidéki ember ismeri. A légy maga olyan hosszú, mint az ember körme, nagy fején kétoldalt óriási szemei vannak. A *rovar feje csupa szemből áll.*

Biró János le akar szállni a szekérről, mikor a két kis mokány ló prüszköl, megugrik és eszeveszett futásnak indul. Biró megfogódzik, leül a szekér fenekére, hogy ha majd a szekér fölfordul, ne essen oly nagyot. A lovakat egy bögölyraj vette körül és az bolondította meg őket.

Erre a székely előveszi az ostorát és *csapkodni* kezdi az amúgy is eszeveszett lovakat. A koci csak illeg-billeg, hol a földön, *hol a levegőben.* Biró János odamászik a székelyhez és a nagy zötyögésben nagy dadogással mondja akadozva: de hát az Istenért, mit csinál maga?

Erre a székely a két gyeplőbe kapaszkodva kiáltja hátrafelé: Jól megyünk, instállom! Behajtok a *sűrű fenyveserdőbe*, ott elmaradnak majd a bögölyök, mert a *hegyes fenyőtűk kiszúrják a szemeiket.*

Így is történt. A sűrű fenyvesben nem volt már egy bögöly sem. A lovak megcsendesedtek.

A békási ló és a bútorkocsi. A Székelyföldön két hírneves lófajta volt a régi időkben. Az *oroszhegyi*, Udvarhely megyében, és a *békási*, Csík megyében. A lovak télen is legeltek az erdőn, kikaparva a hó alól a füvet, vagy a bükkfa rügyeit rágicsálva. Rendkívül edzett, tüzes, kitartó, kistermetű lovak voltak azok. Nagy szemeik, széles, oroszlánszerű szügyük, hosszú sörényük volt és *rettenetes erőt* tudtak kifejteni.

Simó Mátyás székelyudvari úrnak volt két ilyen helyes kis békási lova. Hintó elé fogva, gyorsan kocogtak, de persze a hintó nem igen haladt az apró lépéseiktől. Én is akartam venni ezekből a kitartó, edzett, nagyszerű kis lovakból, de *mindenki lebeszélt*, mert ha zabot kaptak, nem *lehetett velük bírni*, olykor megvadultak és összetörték száguldásukban a kocsit.

Hogy ezekben a kis, mokány, zömök, nagyon tetszetős kinézésű lovacskákban micsoda csodálatos erő van, annak tanuja voltam egyszer Udvarhelyen. Egy megrakott nagy bútorkocsi ment a vasútállomásra Udvarhely macskafej-köves, sáros útján. A két nagy fuvarosló megakadt az úton egy kátyúban. Az emberek ütötték a lovakat, nekifeszültek a bútorkocsinak, de az nem mozdult. A tehervonat már nemsokára indult és a bútort föl kellett volna adni a kocsival.

Egyszer csak arra megy egy csíki fuvaros, üres szerével, „pityókosan“, két kis oroszlán békási lovával.

— Segíts ki bennünket, komám! húzasd ki ezt a „*deczkaházat*“! — mondják neki a fuvarosok.

A székely nem szól semmit, megáll, megcirógatja lovainak fejét, kifogja kicsit dülöngélve a két kis oroszlánt és odamegy velük a nagy bútorkocsihoz.

— Félre ezt a két dögöt innen! — ordítja. Erre kifogják a két fuvaroslovat és félrevezetik. A székely beakasztja az istrángokat és ordít: *Gyüi! kis bárányaim!*

A két kis lovacska nekifeszült és a nagy kolosszust *egy-kettőre kirántotta* a kátyúból! Elbámultam ezen a „teljesítményen“.

Ám lásd! és a rúgós ló. 1904. év őszén táviratot kaptam a földművelésügyi minisztériumtól, hogy menjek Kézdivásárhelyre és intézzem el az állami inségakció részére vásárolt párszáz vagón vetőburgonya átvételét és elraktározását.

Úgy határoztam, hogy nem vasúton megyek, a nagy kerülő úton (Héjjasfalván, Brassón át), hanem kocsival vágom le a háromszöget és megyek a Hargita-hegyen át Csíkszeredára és onnét vasúton Kézdivásárhelyre. Kocsimat Csíkszeredán hagyom. Kocsisom, Mózes, kemény, markos legény volt. Megbízta, hogy míg ott lesz, nézzen körül valami jó csíki lovak után. Sok lovat használtam el a sok kocsizás, éjjeli utazás közben, így folyton új lovak után kellett keresgélnem.

Mikor pár nap múlva Csíkszeredára visszajöttem, Mózes elmondja, hogy nagyszerű és nekünk való lovakat látott, középtermetű két pejlovat, az egyik *úgy jár, mint a sárkány*. A gazdájukat nem tudta megtudakolni. No! akkor nem is tudunk végezni, induljunk haza! mondom rosszkedvűen.

Amikor megyünk az utcán, egyszerre szembejön a Mózes által látott két ló könnyű paraszkocsiban. Fordulj utánuk! kiáltom. Mikor utólérjük a kocsit, megállítom a kocsist, megkérdem a legényt, hogy kié a két ló és eladók volnának-e? Hajnód Ignác képviselő úré, — mondja a kocsis és azt hiszem, eladók, mert a nagyságos úr már nem ér rá gazdálkodni. No! most már késő délután van, pár nap múlva úgysis erre kell jönnöm, akkor bemegyek a képviselő úrhoz a lovak miatt, — mondtam a legénynek.

Erre visszafordultam a több, mint 50 kilométeres útnak. Pár nap múlva ismét Kézdivásárhelyre kellett mennem. Fölkerestem tehát a képviselő urat. Elmondta, hogy gyergyói származásúak a lovai, el is adná őket, csak egy baj van, nincs itt most a kocsisa és nem lehet őket befogni, mert *csak a legény tudja őket befogni*, mert az egyik egy kicsit „csintalan“. Ránézek Mózesre. Int a fejével, hogy befogja ő őket, legyen akárhogy is.

Kimegyünk az istállóba. Velünk jött a képviselő úr gimnazista fia is. Mózessel oda akarunk menni a lovak-

hoz, de a képviselő úr visszatart az egyiktől, mert kicsit „csintalan ökelme”. Mózes a ló elé kerül a szerszámmal, erre a ló eszeveszetten rugdos, mint a fergeteg. Segíts fiam *ha mersz!* — kiáltotta a képviselő úr. Majd megcsendesedik, ha kirúgta magát, — mondja tovább.

Erre én is odamentem a ló elejéhez, fogtam a fejét, Mózes pedig valahogy rátette a szerszámot. Valahogyan befogtuk a két lovat a könnyű parasztszekérbe. Mózes föl akar szállni a szekérre, mire a képviselő úr odaszól, *hátrább, hátrább az ülődeszkát, ameddig a lábai már nem érnek el.*

Én fogtam őket elől, Mózes pedig hátulról fölmászott a szekérre, ráült *jó messze* az ülődeszkára és kezébe vette a gyeplőt. Erre a ló ismét rúgott, mint a motolla! Ugrált, rángatta a kocsit, kész veszedelem volt nézni is. A képviselő úr erre reszkető hangon azt mondja a fiának: Eridj te is, fiacskám, aztán *ám lásd!**)

•

Jánosi Pista kaszásszerkentése. 1904 nyarán a marosvásárhelyi központ a postára hívott sürgős interurbánbeszélésre. Ez akkor nem volt könnyű dolog, hiszen a telefonszolgálat akkor még nem volt oly tökéletes, mint manapság. *Koós Mihály* közölte velem, hogy a minisztérium aratósztrájktól tart és azért *tartalékmunkásokat* akar szerződtetni. Tőlem várják, hogy 4—500 aratómunkást fogok a megyéből kiállítani. Készítsem elő a dolgot, jelentsem, hány embert tudok küldeni és Mezőhegyesről egy intéző hozzám fog lejönni az aratószerződések megkötésére.

Ismételve hangoztatta, hogy a minisztérium *várja*, hogy eredménnyel lépjek gyorsan akcióba, mert 2—2½ hét múlva a munkásoknak indulniuk kell. A díjazásokat lediktálta. Azt azonban elhallgatta, hogy Háromszékből, Csíkből és más megyékből a hatóságok munkások küldését *nem tudták* kilátásba helyezni. No! most majd meglát-

*) A lovakat azonban Mózes jóváhagyásával mégis megvettem.

juk — mondotta dr. Koós Mihály —, hogy hogyan vagy a megyében „bevezetve“. Van-e a népnél befolyásod, vagy nincs?

Mondhatom, szorongó érzésekkel mentem haza. Nehéz eset lesz ez! *Két szorító közé jutok!* Ha küldök munkásokat, akkor felhördülnek az itteni nagyobb birtokosok, hogy elveszem előlük a munkáskezet. Ha nem küldök, akkor a két felsőbbségem előtt veszttem el a hírnevemet.

Azt határoztam el, hogy a falvakból azt a gazdaréteget fogom „toborozni“, amelyik *eddig soha másnak nem dolgozott*, csak a maga gazdaságában működött.

Befogattam, mentem *Pálffy Dénes* kedves, úri birtokos, jó emberemhez, eddigi tanácsadómhoz és vele beszéltem meg, hogy hogyan lehet ezt a nehéz diót feltörni. Az idős úr így szólt:

— Nehéz lesz ezt megcsinálni, mert a mi székelyeink inkább Romániába jártak eddig, mint Magyarországra. Meg azután nem is voltak *eddig soha másnak aratni*. Itt pedig új dolgot csinálni — nehéz dolog lesz, *de* meg kell próbálni!

— Tudja mit! — mondja tovább a derék, jó úr — én odaadom magának az én aratógazdám, *Jánosi Pistát* Firtosváráljáról, ez egy ügyes, *okos* székely ember. Ez majd elintézi a keresztúri járást, mert ott ismerik az emberek. Az udvarhelyi járásba másik ember kell. Ezt ki kell keresni. Az oklándi járást hagyjuk el egyelőre. A két ember járja be a falvakat, kezében a munkadíjazással és föltételekkel. Adjon nekik napidíjat, kocsipénzt. Ezenkívül Ön is járja be a *jó embereit*.

Egy hét múlva örömmel sürgönyöztem, hogy 600 embert tudok küldeni, a mezőhegyesi intéző *jöhet!* Így is történt. Bejártuk a községeket és az összegyűjtött emberek előtt a községházán fölolvastuk a szerződést. Volt eset, hogy a tömeg széteszlott, *nem irt alá senki*. Kezdtem drukkolni, hogy csúnya felsülés lesz a dolog vége. Ezután már más „*szisztémával*“ dolgoztam. Arra volt legfőbb gondom, hogy az aláírásokat ismerős, jó embereim *kezdjék meg*. *Ha egy-ketten aláírták, akkor a többi is aláírta*. Végül is kitelt az ígért létszám. Egy hét múlva a különvonalat el-

indult Mezőhegyesre. Nagy kő esett le a szívemről. A minisztérium a koronás magyar érdemkeresztrel tüntetett ki.

A mezőhegyesi intézőt — volt régi kollégámat, *Szilágyi Gézát* — figyelmeztettem, hogy a *székelyekkel „csínján“* bánjanak, mert ezek nem munkások, hanem *kisgazdák* és *nincsenek szokva a fizetett munkához*. Ha baj van, csak Jánosi Pistával, a velük ment főgazdával intézzék el a dolgot.

Mikor pár hét múlva baj nélkül hazajöttek, kértem Jánositól: Nem volt baj az X—Y falubeli verekedős, kötekedő legényekkel? Hát bizony! volt elég instállom. De hát *székelyesen* intéztem el a dolgot — mondotta. Hát ez hogyan volt? kértem.

— Úgy, instállom, hogy az aratásnál nem azt néztem, hogy ki van legelől, hanem azt, hogy ki van *leg hátul!* A lassú, nehézkes, mondjuk lusta legény hátamögé álltam és így szólogattam:

— *Jaj! Te édes egy lelkem, de szépen kaszálsz, aztán hogy omlik ez a búza a kezed alatt!*

Jót kacagtam a ravasz Pista észjárásán.

— Hát, instállom, nem jobb volt így? Ha veszekedtem volna vele, csupa veszekedés lett volna az ottani életünk! — mondta mosolyogva az öreg.

•

Nyalincsá meg, sógor. Ezek az aratómunkásszerződtek azután — míg ott voltam — minden évben folytatódtak. Az első évi nagy nehézségek eltűntek, most már akár többezer embert is küldhettem volna. A székelyek jól érezték magukat a szép Mezőhegyesen és *megtanultak kaszával aratni* (mert otthon sarlóval arattak). A következő években egy-egy csapattal szakácsné is ment (többnyire csak idős, erős asszonyokat engedtem küldeni), hogy az ő „nemzeti ételüket“ a *puliszkát* (kukoricaliszt-málét) el tudja nekik készíteni.

Személyesen jártam végig a községekben a szerződteket, nehogy esetleges bujtogatók zavart csináljanak.

Meglepő volt Szilágyi intéző előtt, hogy a sokszázra menő aláírásoknál milyen *kevés volt az írni-olvasni nem tudók száma*. Ez dicséretére szól a székelyföldi tanítósnak, papságnak és magának a népnek is. Valóban ritka volt, ha az aláírásnál keresztet kellett tenni a név elé. Ezt azután az írni nem tudó ujjával megérintette.

De ez náluk nem volt elég. A tintakeresztnek *látszani* is kellett *az ujj hegyén is*. Ekkor ezt mondták: *nyalincs meg, sógor, az ujját*. Így a nyálas ujjon rajtamaradt a *tintakereszt*. Csak akkor volt az aláírás „*gilt*“.

•

Még egyszer a „gagyás“ emberek Az aratómunkások küldésével nem volt baj addig, míg a székelyek Mezőhegyesen maradtak. Valamelyik évben azonban megkezdődtek itt-ott az aratósztrájkok és a tartalékmunkásokat Mezőhegyesről szétküldték kisebb csoportokban az ország egyes helyeire. Néhol már katonaság is volt a pusztákon, néhol pedig az ottani aratók meg akarták támadni, sőt meg is támadták az odaküldött székelyeket, mert szerintük „sztrájktrörök“ voltak és elvették az ő kenyerüket.

Bizony aggódomva olvastam az ilyen hírekről az újságokban ott, messze Udvarhelyen. Lehet, hogy a székelyek rémítgető leveleket írtak haza, megtörtént tehát egy napon, hogy vagy 20–25 síró, jajveszékélő asszony jelent meg irodámban és követelték, hogy hozassam rögtön haza fiaikat, férjeiket, nehogy „azok a *magyarországi „gagyás“ emberek bántsák őket*“.

Nagy nehezen megnyugtattam őket, hogy ne féljenek azoktól a „gagyás“ emberektől, nem lesz semmi bántódásuk és ha valami is történne, rögtön hírt adok.

Bevallom, magam is nyugtalan voltam és nem tudom, mi lett volna *velem*, ha valamelyik székelynek komoly baja támadt volna, vagy — Isten ments! — ott elpusztult volna! Szerencsére hazajöttek mindnyájan a kitűzött időre.

Nemcsak *nekik* volt szerencsájuk, — hanem *nekem* is!

•

A 30 fokos hideg. Székelyudvarhelyre, ottlétem idején, kétszer jött be Pest felől a vonat. Egyik 6 óra körül reggel. Ez télen bizony még *hajnalban van*. Egyik télen erős hidegek jártak. De a 20—25 fokos hideg még megjárja, ha *nincs mellette szél*. Főleg a keleti szélről, a csontigható *Nemeré-től* irtózott mindenki. Ilyen időben ember-állat földél alá húzódott, mert hamar megfagytak kezei, lábai, de utána hamar a test is.

Egyik hajnali vonattal olyan vendéget vártam, akiért magam mentem ki az állomásra. Az állomás lakásomtól jó lovakkal 6 perenyire volt. Készülődünk, a cselédek fűtik a szobákat, én utolsó ecsetvonásokat csinálom a borotválkozásnál, a szobalány teríti az asztalt lámpafénynél a reggelihez stb. Zsiga kocsisom fogja be az udvarban a lovakat a hintóba, mikor bejön a Zsuzsa, a kisebbik cselédleány és mondja: *instállom*, a Zsiga kéri a nagy kocsis bundát, mert erős hideg van! Ugyan! — arra a 10 percre a nagy bundát? Nézd meg, Zsuzsa, az ablakon a hőmérőt, hány fok hideg van? — kiáltom a fürdőszobából.

A Zsuzsa visszajő és mondja: *nem látni semmit!* Úgy látszik, el van törve a hőmérő. De még hozzáteszi: *erős idő lehet* — *instállom* —, *mer néhány veréb dögölve fekszik az udvarban a fa alatt*, aztán fú a *Nemere es!*

Erre magam is kíváncsi leszek, odamegyek gyertyával az ablakhoz, nézem a hőmérőt, — de én se látom a skálát. Kisült, hogy a *higanyoszlop be volt húzódva a gömbbe*.

•

Az úzdiszentpéteri ökörvásár A békebeli szép Nagy-Magyarországban a kolozsmegyei Úzdiszentpéteren voltak a leghíresebb ökörvásárok. Erre a vásárra ontotta a fehér tinót és ökröt messze vidék románajkú tenyésztő népe. A román pedig a legkitűnőbb állatnevelő. Juhhoz, lóhoz, disznóhoz, marhához a román kiscgazda ért legjobban. Így nem csodálható, hogy messze vidékről odasereglettek a marhavásárokra Nagy-Magyarország legjobb uradalmainak gazdatisztjei igásmarháért.

Csak két baj volt. Rettenetes nehézkes volt a vasúti közlekedés. A vásári napokon pedig alig lehetett a nagy-szállodában szobát kapni. Így is pótágyakat tettek a szobákba és összefektettek ismeretlen urakat, ez pedig már azért is kellemetlen volt, mert mindenkinél nagyobb pénz-összegek voltak és az egymás iránti bizalmatlanság nem a legjobb altatószer.

Az éjjeli vonattal odaérkezett egyik vásári napon a többek között egy alföldi uradalom idősebb, testes főintézője is, ki először jött ide ökröt venni. Zömök ember volt, *fekete körszakállal, nagy fekete szemekkel és arcabőre* — a fiataalkori orvosi tudáshiány miatt — *himlőhelyes volt.* Fáradtan, álmosan — éjfél tájban — érkezik az egyemeletes fogadóba, esős, borús időben.

— Szobát kérek! — mondja rekedten, parancsoló hangon a vendéglősnek, mondjuk: az öreg „Kohn bácsinak“, ki az első pillanatban indignálódva akart felelni, mert az *idegen úr roppant hasonlított az ottani cigánybanda nagybőgőjéhez.*

A vendéglős nem akarván az alvó vendégeit fölébreszteni, suttogva mondja, hogy minden szobája el van foglalva. Olyikban ketten, hárman is alusznak, nincs egy *talpalatnyi helye se!* A főintéző csikorgatja a fogait, villognak fekete szemei és rekedten mondja: legalább egy ágyat, vagy szalmazsákot adjon, ahol ruhástól lefekhetnek.

Az öreg Kohnnak fölc sillannak a szemei: *Kérem! tudok segíteni!* A folyosó végén van a *szobaasszony* szobája. Ő bement Kolozsvárra és csak reggel jön haza. Jön ugyan hajnalban is, 3 órakor egy vonat, de nem hinném, hogy azzal megjönne. De ha megjön, majd megmondom neki, hogy uraságotat reggelig ne zavarja! Így is lett! A vendéglős, „auf alle Fälle“ bevasalta a szobapénzt az ismeretlen úrtól, bekísérte a szobaasszony cicomás, parfümszagú „kajütjébe“ és otthagytá. Elment ő is lefeküdni.

Hajnalban 3 órakor nagy lármára, sikoltozásra riadnak föl a vendégek. A hangok a folyosó végéről, a szobaasszony szobája felől törnek előre a hosszú folyosón. A természetes „viharvert“ szobaasszony nagy káromkodással csapkod a seprűvel a szobájában és rikítózva kiabálja:

Te ronda nagybögös, hogy merészelsz te büdös cigány az én ágyamba befeküdni!

•

Az egér fölakasztása. A háború alatt, 1916 őszén, a minisztériumból a románok első betörése után kirendeltek Brassóba, mikor már a Tanárky-divízió és a németek ki-verték a románokat a magyar földről. Ott létesítettem a miniszteri kirendeltséget. Nehéz idők voltak azok! Egy olyan házban kaptam helyet, hol német katonák voltak beszállásolva és szobám ablakai rezegtek az ágyúdörgéstől. Brassó evakuálva volt és még az üzletek kirabolt helyiségeiben is katonák, lovak aludtak.

Brassó, Fogaras és Háromszék megyék gazdasági talpraállítása, a még a földben maradt eukorrépa és burgonya kiszedése stb. volt az egyik főladatom, a sok száz és ezer dolog között. A rendkívül sok érdekes élményről könyvet tudnék írni. De most másról van szó. A székely nép egynémelyikének kiváló *természetmegfigyeléséről*.

1916. és 1917. években rendkívül nagy volt a *mezei egérkár*. Mikor minden kiló gabona kincsnek számított, a mezei egerek (pockok) sokszáz holdon pusztították el a lóhere- és lucernaföldeket, ezenkívül a kalászbáérett *búzát* pár nap alatt tarolták le *szárával együtt* és a magot lehordták *a föld alá* téli eleségüknek. Brassó megyében, Földvár községben az egérfészkekből lepedőkben szedték vissza a szász gazdák a búzaszemet és volt eset, hogy egy *egérfészkekből* 15— 20 kg tiszta búzát is kiszedtek. Én Sipőcz pécsi gyógyszerésztől hozattam *foszforlapdacsokat* és azzal mérgeztettem az egereket. Később azonban a gyógyszerész nem tudott a Haditerménytől *lisztet* kapni és nem kaptam több foszforpilulát.

Az egérkár nagy volt Háromszék megyében is. Egy ízben 1917 őszén *Uzon* községben vagyok boldogult *Temesváry Gerő* földbirtokosnál, kedves jó emberemnél, ki örömmel újságolja, hogy *vége lesz a mezei egér veszedelemnek, mert az egerek tömegesen öngyilkolják magukat.*

— Honnét veszed ezt a „mesekét“, kedves Gerő! — kérdeztem mosolyogva. — Nem mese ez, gyermek! — mondta komolyan Temesváry Gerő —, mert az én öreg csőszöm, a „Dani bá“ is mondja, de én magam is láttam.

— Fogass be, kérlek, menjünk ki a földre és kerítsd elő a „Dani bát“ — mondtam.

Az öreg székely erre elvezet itt-ott a mezei egerek őszi tanyafészkeihez, az *árokpartokhoz* és mutogat számártó-viskórókat, hol itt-ott tényleg egy-egy egér van felakaszkodva az ágelágazásokon. Elámultam és nagy csodálkozással néztem hol az egérre, hol „Dani bá“-ra.

— Már én azt többször megfigyeltem — mondotta az értelmes öreg —, hogy nagy egérjárás idején csak akkor van vége a veszedelemnek, ha az egerek egyike-másika felakasztja magát.

Nézegetem az egyik egeret. Egyszer csak fölényesen mondom: Nézze, „Dani bá“, maga téved! Ezeket az egereket a *tövisszúró gébicsmadár* tűzködté föl a kórókra, hogy legyen neki tartalék élelme.

Az öreg székely mosolygott, rázta a fejét és így szólt: Nem így van az, instállom! Az a madár tényleg föl-föltesz egeret a kóróra, de nem így, ahogyan ezek vannak fölakasztva, *hátukkal kifelé*, hanem megfordítva: *hasukkal kifelé*. A madár, a keselyűsas, a farkas, a róka a dögöt mindig a legvékonyabb bőrnél, a *hasánál* kezdi meg. Ha a gébicsmadár tette volna ide magának az egeret, akkor nem így tette volna, hanem hasával kifelé, hogy ott ki-kezdhesse, — mondtá lassan az okos öreg.

Elbámultam a dolgon. Később annál jobban csodálkoztam, mert 1918. évben tényleg egy csapásra *magától megszűnt* az egérveszedelem. Hogy ez miért volt, azt nem tudja senki.

•

Annyit nem adok érte. Brassói uraktól hallottam elmesélni az alábbi esetet. Egy havasi oláh ember bemegy Brassóban az egyik szász vaskereskedésbe a dél alatt, mikor a tulajdonos egyedül van a boltban. A „Kundschaft“

előadja, hogy fűrészreszelőt akar venni. A hosszú, őszes, sovány szász fogja a létrát és felmászik a magasba, mert a reszelőskatulyák odafenn vannak. A román emberen vastag báránybőrprémes nagy mellény van. A pulton előtte nagy rakásokban szép csillogó ásólapátok vannak felhalmozva.

A román vigyázva leemel egy lapátot és a mellénye alá csúsztatja, de eközben fölpillant a magasba a szász főnökre.

A szemüveges szász szigorú hangon leszól a magasból:

— Hé! Én azt *annyiért* nem adom ám!

Erre a román kicsúsztatja mellénye alól a lapátot, visszateszi a helyére és dörmögve ezt mondja:

— Én meg *annyit* nem adok érte!

•

•

A haragos, de jószívű apa levele. Udvarhelyi urak mesélték el az alábbi esetet. A székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumba járt egy vidéki örmény kereskedő fia is. A csinos, feketeszemű és feketehajú fiú azonban szívesebben járt a sok csinos székely kisasszonnyal a tánciskolába, mint a gimnáziumba, így azután néhány tantárgyból el is bukott. Annál sűrűbben mentek azonban a levelek az apához, *pénzt kérve*.

Az apa azonban megharagudott és egyszer így írt vissza a fiúnak: *Aztat a levelet, melyben pénzt kérsz: nem kaptam meg!* Apád: Kristóf. U. i. *Anyád tudtomon kívül betett a levélbe 10 koronát.*

•

Az utolsó csepp „tejek“. Udvarhelyi úrtól hallottam. Az erdélyi örményekről két dolog köztudomású: roppant fősvények és nagyon szeretik a gyomrukat, igen jól étkeznek. Az örmény konyha a legprimább, finom „geil“ ételeket esznek. Szeretik a bivalytejet, mert a kávéban kétujjnyi vastag a bőre (székelyesen „a lepkéje“), a tejfől, tej-

szín szintén roppant zsíros. Még a szegényebb örmény is *bivalytehenet* tart és azt feji.

Egyik vidéki örmény birtokoshoz egyik délután váratlanul vendégek jöttek. Az örmény háziasszony *bivalytejes* kávét akar nekik adni, de ijedten látja, hogy a tej nem lesz elegendő. Mondja a Julisnak, a székely szógáloleánynak: eriggy ki Julis lelkem és fejd meg hamar a tehenet! A Julis kimegy a fejősajtárral, de nemsokára visszaszasalad és ijedten mondja: Ténsasszony, instállom, nem tudtam megfejni a tehenet, mert fekszik és *döglődik!*

Meghallja ezt az örmény gazda és gyorsan hadarva mondja a Julisnak: eriggy hamar vissza és próbáld meg, *talán kapsz mégis pár deci tejet tülle, — mielőtt végleg megdöglene!*

*

Térdbullajtással instállom. Egyik erdélyi városkában a Tűzoltó Egyesület bált rendezett. A tűzoltók székelyek voltak, a fúvószenekar (a Blázerchór) szászokból állott. A tűzoltótisztek iparosemberek voltak. Már éjfélután lelkes volt a hangulat, mikor a bejáróajtónál, ahol a beléptidíjakat szedték, nagy láрма hallatszik. Egy megmagyarosodott iparoskülsejű román úrféle emberrel volt nagy vita, aki beléptidíjfizetés nélkül akart a bálterembe belépni és azt a pénztárkezelő tűzoltók nem engedték. Nemcsak azért, mert nem fizetett, nemesak, mert nem volt tűzoltó uniformisban, hanem azért, mert alaposan be volt „csicscentve“.

Különbenis az illető *fekete listán volt*, mert azelőtt tűzoltó volt ő is, de valami nagy okból kizárták a tisztes testületből és azóta semmi keresnivalója nem volt tűzoltó ünnepélyeken. Az illető azonban a szesz élénkítő hatása alatt mellbevágta és félrelökte a két tűzoltót és nagy lendülettel „betört“ a táncterembe. Erre odajött a főparancsnok és „fogjátok meg és dobjátok ki“ jelszóval az illetőt nagy lendülettel dobták ki az udvarba, hol a nagy „bógni“ megtétele után elterült a földön, mint egy béka.

Az illetőnek azonban a bádogosmesterségen kívül még *mellékfoglalkozása is volt*. Ő volt a román pap sekres-

tyése. Keze-lába kificamodott, így pár napig nem tudott résztvenni az istentiszteleten. Feleségét bízta meg, hogy írjon az esperes úrnak mentegetőző levelet, de egyúttal panaszt is tett, hogy övele a székely tűzoltók oly csúnyán elbántak. A levelet ő ágybanfekve diktálta az asszonynak.

A levél körülbelül így szólt: Mikor megtudtam, hogy a helybéli tűzoltók bálát rendeznek, mint volt tűzoltótiszt elhatároztam, hogy azon én is résztveszek. De előbb a Spiccer-nél egy kis bort ittam, mer nagyon hideg volt. A tűzoltóbálba nem akartak beereszteni. Pénzt követeltek tőlem. De mivel én pénzt *magamnál nem hordozok: úgy* — mentem be közibük. Erre szót szó követett, minek végeztével engem — *a tisztelet megadásával* — *kidobtak*. Most pár napig nem tudván Istent dicsérni, alázatos *térdhullajtással* instállok a nadságos főtisztelendő uramat, hogy *hellyettesemről gondúzkodni* kegyeskedjék!

Három kedves szász eset. Az erdélyi szászok komoly emberek, náluk nem igen történnek tréfás esetek. Három esetet „mégis“ hallottam Brassóban szász uraktól, mikor ott a háború alatt a miniszteri kirendeltséget vezettem.

Az egyik idős gazdag szász falusi gazda bemegy Brassóban a drógueriába és szappant kér. A segéd elébe rak szép sárga *tojásalakú* szappanokat. A szász nézegeti a szappanokat és kérdi: miféle szappan ez? A droguista segéd feleli: ezek *tojásszappanok!* A szász indignálódva mondja: Ábber! Kérem nekem az *arcomra kell!*

A háború alatt — mint arra még szomorúan visszaemlékezhetünk — voltak hústalan és *zsirtalan* napok is. Ezen a napokon nem volt az üzletekben szabad húst és zsírt kiszolgálni. Bemegy Brassóban a patikába egy falusi szász asszony egy *zsirtalan* napon és kissé szégyenkezve közel hajol a patikushoz és hogy mások ne hallják, odasúgja: nekem *huszárzsír* kellene, de nem tudom, *a zsirtalan nap* miatt kaphatok-e? A patikus elneveti magát és mondja: *ezt a zsírt megkaphatja!*

Egy vagyonos szász gazda bemegy a brassói patikába és egyéb apróságok vásárlása után feleségének akar venni *kölnvizet* is. Kérdésére a patikus elhadarja, hogy háromféle kölnivize van: kimérve, azután a 4711. számú és a *Mária Fárina* nevű. A szász kissé nagyot hall. Nem mondja meg, hogy melyikből akar. A patikus erre emelt hangon kérdi: Soll ich geben *fár-Ina*? A szász megrázza a fejét és válaszolja: Náá! *Fár meine frau!*

•

A szász előljárók és az orfeum. A békében egy barcasági szász községből feljöttek az előljárók Pestre és a képviselőjük vezetésével deputációztak a minisztériumokban.

Késő délután jöttek vissza a szállodájukba. Ott megébedeltek és ki lévén fáradva, ledültek kicsit szunyókálni. Megállapodtak azonban, hogy estére elmennek az orfeumba. A hotelportás elintézte a jegyeket, de proscénium *páholyt* vett nekik.

A szász atyafiak beültek sörözni délután egy közeli söresarnokba és jókedvűen foglalták el a díszes helyet. Érdeklődéssel nézték a különböző artista mutatványokat, de igazában csak akkor csillogtak a szemeik, mikor kijött nagyon-nagyon hiányos öltözetben egy gyönyörű szép *has-táncosnő*. A szép mozdulatok és az erős parfümszag nagyon fellelkesítette — főleg a fiatalabb — előljárókat.

Csak az egyik lett nagyon szomorú. Csak félszemmel pislogott az izgatóan szép — majdnem — meztelen nőre.

Mikor a tündér nagy tapsok között kilibbent a színpadról, odahajol az elszomorodott férfi és ezt súgja a másik fülébe: No! Hallod-e! Ilyenkor látja az ember, hogy otthon *micsoda asszonyanyaggal vagyunk mink ellátva!*

•

A szudétaeseh erdész magyar tudása. Egyik erdélyi mágnás vadászterületére sok évvel ezelőtt szudéta származású erdőtisztet fogadott. Az erdész már több, mint húsz

éve élt a székelyek között, de nem igen tanult meg magyarul. Egyszer egy úri társaságban szemrehányást tesz nekik, hogy annyi idő óta sem tud magyarul.

Mire a főerdész ezt mondja: Bitte meine Herren, das ist sehr schwer mit der ungarischen Sprache. Zum Beispiel: die Maus heisst *eger*, und der Ochs heisst auch *eger*. Eins heisst *ed*, und fünf heisst auch *ed*. Die Fiole heisst *bab*, und der Pfarrer heisst auch *bab*. Der Teufel kennt sich aus!

•

A lóheremag vásárlás. Ezt az esetet Erdélyben is hallottam a szászokról, de itt (székelyesen mondjuk: Magyarországon) is hallottam dunántúli *svábokról*. Hiszem, hogy mindkét helyen megtörténhetett.

A szász gazdák egész Erdélyben kiterjedten termelik a lóheremagot, mert az kitűnő minőségben terem. Jöttek is érette a vevők seregestől. Egyik nagyobb szász gazdához beállít egy *magyar* vevő és mondja neki, mutassa meg a kamrában az eladó lóheremagot. Az fel is volt zsákolva szép rendben, de két csoportban. A legkülső — mondjuk — „vezérzsákokra“, egy-egy fehér papírcédula volt fel-tűzve: *A* és *B* jelzéssel.

A kereskedő természetesen az *A* jelzésű zsákokat bontja föl, mert azt tartja, hogy az *A* az első minőség. Csalódottan látja azonban, hogy a lóheremag egészen másodrendű minőség. A szászra néz és kérdi: No, ha nincs jobb, akkor nem lesz vásár!

Mire a szász azt mondja neki: nézze meg a *B* jelzésű zsákokat is! A kereskedő gyönyörködik a szép magban. Hát miért jelezte ezt *B* betűvel? — Mert az a *brima*, az *A* jelzésű annyit jelent, hogy *Ardiner* — mondta a szász.

•

Tésúr, adja vissza a pipámat. Udvarhelyi uraktól hallottam több ízben is elmesélni az alábbi történetet. A borszéki borvízzel a régebbi időkben a csiki székely bekalandozta az egész nagy Magyarországot. A borvizet eladta,

helyette törökbúzáat vitt haza az ekhós szekeren. Sokszor hónapokig is úton volt. Egyik ilyen székely felvetődött Pestre és eljutott az állatkertbe. Kurtaszárú makrapipa volt a szájában, de a dohány már kiégett és csak úgy tartotta a fogai között. Úgy megszokta ezt az öreg kedves pipáját, hogy talán még vele is aludt.

A székely különösen a majmok ketrecénél bámészkodott. Egy nagy emberformájú majom valósággal imponált neki, mert emberiesen járt-kelt és kezét is fogott a rácson át az ápolójával. A székely is közel hajolt a rácshoz, mire a majom kinyúlt, kivette a pipát a székely szájából és az övébe dugta.

A székely zokon vette, hogy pipáját elvették és feddőleg rászólt a majomra:

Tésúr, adja vissza a pipámat! Ezt mindig hangosabban ismételte. A majom erre felugrott és a belső helyiség csapóajtaját kinyitva, *eltűnt*. Este lett, az örök a záróra miatt a közönséget kitessékelték az állatkertből és velük a méltatlankodó, pipáját visszakövetelő székelyt is.

Úgy egy-két hét múlva a székely Udvarhely főutcáján tart szekérével haza „Csíksország” felé. Történt, hogy az udvarhelyi református kollégium nagynevű tanáraihoz jött látogatóba Angliából egy skót professzor, kit a főutca egyik emeletes házában egyik tanár lakásán szállásoltak el. A skótnak vörös körszakálla volt és szőrös arcával távolról tényleg hasonlított — egy majomhoz. A vörös skót kinézett az emeleti ablakból. Szájában angol „návy pajp” (matrózpipa) volt.

A pipájátvesztett székely éppen akkor hajt el az utcán. Föltekint az ablakra, meglátja a skótot és ostorát föl-emelve, fölordít feléje! *Tésúr! Adja már vissza a pipámat!*

•

A Szent Gellért szobor. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület híres tavaszi tenyészállatkiállításaira külföldi gazdák is eljárnak, sőt vásárolnak is, ha a kormá nyuk ezt nekik megengedi és a magyar tenyészállatra ad *beviteli engedélyt*.

Egy erdélyi magyar gazdatársunk bikát akart venni és elhozta öreg székely gulyását is, ki még sohasem volt Pesten. A bikát meg is vették már első nap, de azt elszállítani csak öt nap múlva, a kiállítás bezárásakor lehet. Az öreg gulyás tehát elkéredzett a gazdájától, hogy addig szétnézessen a szép Pesten.

— Aztán el ne tévedj ám „Andorás“! — mondja neki a gazdája — mert aztán ittmaradsz ám! A fontos az, hogy csak mindig *egyenesen járj, a fő* utcán! A mellékutcákba ne térj be, mert ott aztán összegabajodsz. Kimész itt egyenesen a Kerepesi-útra, aztán *végignézel rajta*. Aztán csak *mész-mész mindig zsinórban, egyenesen*, ameddig a Dupáig nem érsz, annak a hídja tulsó végén van *egy hegy*, ott már *vége az útnak*. Megfordulsz és „furt-um-furt“ gyössz vissza esmént *zsinórban* idáig, ahonnan már meglátod a kiállítás házait.

Az úr csak harmadnap tudott beszélni az „Andorás-sal“. No! — kérdi — megnézted-e Pestet? — Meg én, instál-lom, tövitől a hegyéig. De meg a hegy tetejére is följutot-tam és onnét néztem szét a nagy világba — dicsekedék az Andorás.

— Fölmentél a hegyre? — csodálkozik a földesúr. — Föl én, instállom, a legtetejébe! *A szent barát-nak*) a feje-tetejét is láttam!* — dicsekedék az öreg székely.

•

A Mauthner diadala. A békében a Mauthner magkereskedő cégnek egyszer olyan árjegyzéke volt, hogy a címtábláján egy óriási tök volt szép színesen festve és a nagy tök mellé egy ember volt odarajzolva, aki *csak felét tette ki a tök nagyságának*. Ilyen árjegyzékek a Székelyföldre is eljutottak és a fiatal gyerekek, leányok körében nagy feltűnést keltettek.

Különösen a kis Csíki Mózesnek járt folyton a fejében ez a rettenetes nagy tök. Sóhajtozott, hogy „én eidés jó Istenem, segíts hozzá, hogy én ezt a nagy tököt megláthassam!“.

*) A Gellért-hegyen Szent Gellért püspök szobra.

Mit tesz a jó Isten? A kis Mózes néneje, a Julis, Pestre került fel szolgálonak és Szent Istvánkor felhozatta a kis Mózes — világot látni. A Julis nem lakott messze a Mauthner üzlettől, melynek kirakatában ott volt a nagy tők kiállítva. A Julis jól megetette kis öccsét, pénzt adott neki és elmagyarázta neki, hogy menjen ki az állatkertbe, ott láthat sokféle „csudát“.

A Mózes azonban csak ezt hajtogatta:

— Nékem csak a nagy tökre van kíváncsiságom! Én csak a nagy tököt szeretném látni!

— Jó, jó! — mondja a Julis —, azt is megláthatod, itt van nem messze a Kossuth Lajos-utcában, de aztán csak menj ki az állatkertbe. Erre elmagyarázta öccsének, hogy melyik villamoson menjen ki az állatkertbe. De aztán estére gyere ám haza! — kötötte a lelkére.

A Mózes már kora estén otthon volt. Julis meglepődött, hogy ily hamar hazatért.

— No! Kaptál helyet a villamoson? — kérdi a Julis.

— Nem kaptam én, de nem is kértem! — vetette oda a kis Mózes.

— Hát nem voltál az állatkertben? Hát hol voltál estig? — kérdezte meglepetten a Julis.

— Hát a Mauthner diadalát (nem így mondta!) néztem! — felelt a kis Mózes.*)

•

A bolhairsítás titka. Temesváry Gerő uzoni, háromszék-megyei földbirtokosnak a község főterén volt nagy udvar közepén korcsmája, nagy istállókkal a vásároló fuvarosok részére. A korcsmából a háború alatt a bérlőt kitették és a katonaság elrekvirálta lókovácsnak. Így is használták több éven át. 1917-ben azután a románok leveretése

*) Ezt a kis „históriát“ annakidején elmondtam az elegáns öreg úrnak, boldogult *Mauthner Ödönnek*, és később a fiának, a bájosmodorú *Alfrédnek*, a derekegyházi uradalom boldogult tulajdonosának is egy ottani vadászat alkalmával. Sokat kacagtak rajta. Az ő kedves emléküknök tisztelegtem a kis história elmondásával. A cég mai vezetőségét nem is ismerem! *Dr.*

után az épületet a tulajdonosnak — rettenetes állapotban — a katonaság visszaadta.

Brassóból gyakran jártam akkor arra, egyrészt, mert Háromszékbe ott vezet el az út, másrészt, mert Temesváry Gerő kedves, jó emberem volt és ügyesbajos hivatali dolgaimban tőle többször kértem tanácsot és útbaigazítást. A háború alatt történt ezt az esetet Temesváry így beszélte el.

Mikor a katonaságtól az ajtó és ablak nélkül maradt nagy koresmaépületet visszakaptam, nyár volt és fehér tenniszruhában voltam. Belépek a nagy szobába körülnézni. Se asztal, se szék, azokat a katonák (többnyire csehek) mind eltűzték az ablakok- és ajtókkal együtt. Amint pár lépést teszek, furcsa *zizegést* hallok. Tekintgetek ide is, oda is, egyszerre csak letekintek a ruhámra, hát a két nadrágszáram fekete a sok bolhától. De lassankint a rettenetes bolhatömeg föllebb és föllebb jött, ingem, a mellkasom, kabátom, nyakam is tele lett a rettenetes bolhatömegtől, de erős, mondhatni fájdalmas csípéseket éreztem egész testemen úgy, hogy az majdnem kiállhatatlan volt.

Erre elkezdtem szaladni ész nélkül le a kerteknek és a szomszédházak kerítéseit átugrálva szaladtam a lakásom felé a park azon részébe, hol a konyha van. Megálltam és ordítottam és *közben vetkőzöttem* ész nélkül. Anyám és feleségem rémülve szaladtak felém, azt hitték, meg vagyok bolondulva. Rájuk kiáltottam: ne jöjjenek közel, hanem ha majd én „pucéron“ a ledobott ruháktól elfutok, akkor dobjanak ki lepedőt, hogy a házba bemehessenek. A ledobott és a sok bolhától fekete ruhámat azután távolról forró vízzel öntözték, hogy azután a ruhát tekőbe dobva kiáztassák.

A koresmát ki akartam meszeltetni, hogy újra használatba vehessem és a rettenetes bolhatömeget kipusztítsam. Kínáltam háromszoros napszámot, de aki közeledett az épülethez, az mind futva menekült. Erre cigányokat szerreztem, hogy mezítelenül csinálják meg a pucolást. Be is mentek, de azután ordítva elmenekültek. A koresmát már használni akartam, bérlő is jelentkezett, de a bolhák miatt megközelíteni senki sem akarta. Egyszer csak jelentkezik

a haretérről szabadságra hazajött huszár, egy idevaló székel, hogy ő kipucolja a bolhákat, nem is drágán, de szerezzek neki egy vödörben ló vakarékpört, amit a kocsisok a lovak vakarójával ki szoktak verni az istálló flaszterre. Pár nap múlva össze is gyűjtöttük a ló vakarékpört, azután távolról néztük, hogy a székel huszár mit csinál! Levetközött ingre-gatyára, azután bőven *behintette egész testét avval a porral* és bement a korcsmaszobába, fogta a meszelőt és a meszes vízzel locsolta a falakat, padozatot.

Bekiabáltunk neki, hogy mi van a bolhákkal? *Pusztulnak szépen, instállom!* — kiáltotta vissza.

— Magát nem lepik el a bolhák? — kérdeztük. — Nincs rajtam már egy fia se! Eleinte volt, de most már nincs *egyse!* Nem szeretik a lóbőr porát! — kiáltotta nevetve.

•

A 100%-os hasznú állat. Az udvarhelyi székeltek között többen vannak, akik inkább állattartók, mint tenyésztők, azaz *kereskednek* velük. Ebben az üzletben résztvesznek kisebb gazdák is, de a vagyonosabbak közül is a *vásárolók*, akik elmennek szász- és románlakta vidékek állatvásáraitra és ott veszik meg az „anyagot”.

Az egyik „anyag” a „*bivalybocs*” (borjú) vétel. Ezt választott bocs-korában potom pénzért megveszik, nyáron legelőn, télen összezsúfolva istállóban tartják és egy, esetleg másfél év múlva 100%-os árkülönbözettel adják el ígásmarhának. A másik állat a birka, illetve ahogy ők hívják: *a juh*. Sok székel elmegy román vidékekre a tavaszi juhvásárookra és az ott összeszedett tenyészjuhokat hazahajtva, jó nyereséggel adják tovább. De a juh haszna nem ebben áll.

Bajmóczky András magyarzsákodi székel „nábob” (ki egymásután vette annakidején az úri birtokokat és „kastélyokat”), a rendkívül ügyes gazda, a juhtartás hasznát így számította: az első haszon a *bárány*. Ha az „berbécs” (= kos) és fekete a bundája, akkor azt jól el lehet adni akár szücsnek, ki a bőréből kucsát csinál, akár mészár-

roznak a húsaért. A második haszon: *a tej és a túró*. De ott van még a gomolyakészítésnél (ebből készül a túró) visszamaradó *savó* és az „*orda*” (iró). Az iróból készül az édes ordatúró, ennek és a savónak a leve nagyon tápláló és az „észtenán” (a juhok fejő telepén) malacokat lehet velük kitűnően, gyorsan és olcsón felhízlalni. Ez a harmadik haszon. A malacnak nem kell adni ezenkívül más enni-valót, ha tarlón vagy gyepen legelni is tud.

A negyedik haszon: *a gyapjú*. Ezt vagy eladjuk, vagy harisnyát (a székely vastag ruházatát, nadrág-, kabátposztót) készítettünk belőle. Ha minden jól megy és semmiféle baj nincs, akkor ezekből a bevételekből az *anyajuh ára egy év alatt megtérül*. De ha nem mennek jól a dolgok és az anyajuh ára nem is térül meg, akkor a tartásért ott van a *trágya*, ami szintén nagy érték. A téli istállózás alatt összegyűlt trágyát én kihordom — mondta Bajmóczy András —, a nyáron pedig a juhokkal a magasabb, partosabb szántóföldjeimet *kosaraztatom*.

Ezek a földek kosarazás nélkül *semmit nem teremnének*. Itt számítom én a juh hasznát még 100 percenten fölé is, mert juh nélkül nem volna termésem.

•

A drága tandíj. Az állatorvosi szép tudományhoz nem igen értek sokat, de a juhok szőrférgességét a magam kárán alaposan megtanultam Udvarhely bírces honában.

Egyik őszen bejön hozzám egyik odaváló úri birtokos és megvételre felajánlja szép cigája + racka keresztezésű juhnyájának *egy részét*, csupa „beberregetett” anyát, amik a tavaszra elleni fognak. Ismertem a nyáját, hiszen sokszor láttam azt, ha arra kocsiztam. Kapva-kaptam az akkor *kedvezőnek talált* alkalmon. Kértem Marosvásárhelyről — a „Miska gazdától” — pénzdótációt és közöltem kedvelt embereimmel, hogy vagy 150 anyajuhot tudok nekik árengedménnyel és részletfizetési kedvezménnyel kiosztani.

Az eladó úrnak a vételárat kifizettem, a jelentkező

„atyafiaktól“ a kötelezvényeket átvettem és az átvevők boldogan hajtották haza szerteszét a falvaikba a szépnek látszó juhokat.

Tavasszal azonban egymásután jönnek a panaszok, hogy a juhok erősen és *szokatlan hangon köhögnek* és kezdenek a jó tartás dacára erősen *soványodni*. Állatorvost küldök ki, aki *mételykór*ra gyanakszik. Akkoriban még — emlékezem szerint — nem volt meg *dr. Marek József* állatorvosi akadémiai professzornak korszakalkotó talál-mánya, a mételet biztosan gyógyító *Distol* nevű szere, így többféle szerrel próbálkoztunk, „persze“ eredménytelenül. A levágás nem jöhetett szóba, mert a juhok hasasak voltak és a székeleyek a vételárat a bárányból és a juhtúróból akarták visszafizetni.

A tavasz korán köszöntött be (nem úgy, mint az idén, az életünk végéig megemlegetett 1940-ben!), így a juhok csakhamar a zsenge zöld legelőre kerültek. Erre azután *tömegesen* és egyszerre jöttek a panaszok, — a beteg juhok hasmenést kaptak és 90%-uk *elhullott*. Az állatorvos nagy rémületemre *szőrférgességet* állapított meg. Amily gyakori volt ott a *métely*, épp annyira ritka volt a tüdők *szőrférgessége*. *Nem volt segítség!*

Borzasztóan bántott a dolog! Az állani állatorvosok megnyugtattak, hogy ez a betegség oly ritkán fordult ott eddig elő, hogy még ők sem gyanakodtak volna az átveendő juhok előzetes megvizsgálásakor. Mindegy — mondtam. Én vagyok a hibás, hogy ebbe a vásárlásba könnyelműen beleugrottam. *Igy viselem is a következményeit!* A kárvallott székeleyeknek el fogom *engedni* a tartozását és *kifizetem magam!* Nem baj, hogy reámegy pár havi fizetésem, legalább megfizetem a *tandíjat!* — mormogtam magamban. A pereskedésre is gondoltam. De ennek a gondolatát — megfontolás után — elejtettem. Különben is az nem is lett volna kilátásos, mert a birtok akkor már gazdas-csere előtt állott.

Most már tudom, hogy a mételetes, vagy a szőrférges birkánál a tapasztalt juhtartó székeleyek biztos diagnózisa a következő: *halvány a belső szemhéja, a hónalja táján a gyapjút könnyen ki lehet tépni, jó táplálás mellett is so-*

ványodik. A betegséget magában hordozó juh akkor pusztul el hamarosan, ha téli istállózás után zöld fűre kerül, ott hasmenést kap és gyorsan „bemondja az ultimót”. A szőrférges birka köhög. Én ebből alaposan levizsgáztam és nyögve fizettem meg a tandíjat. *Drága volt; de most már tudom: a leckét.*

•

A szekereslő magáhoztérése. Olyan utakat, mint Udvarhely megyében vannak, nem lehet látni talán sehol a világon. Mindenütt másutt, ahol meredek hegyek vannak, a kocsitútat úgy készítették, hogy *megkerülték serpentinekkel* a hegy-völgyeket. Itt? Az ősök nem vesződtek ilyes dolgokkal, hanem nekivezették az *utat neki a hegynek és le a völgynek*. Így azután vannak olyan erős lejtők, hogy fölfelé a nyomorúlt igavonó állatnak majd megszakad az ina és a szíve, zihál a tüdeje, lefelé pedig sokszor a hátulján ülve tartja vissza a lerohanni akaró szekeret, noha az a két hátulsó kerekén, többször mind a négyen be van fékezve.

A székely ló csak elbírja még a rövid lábaival, széles szügyében helyet foglaló jó szívével, jó „szuflás” tüdejével ezeket a rettenetes útviszonyokat, de a könnyebb *futólovak* nem bírják sokáig. Még a meredek úton *fölfelé* elbírja valahogy a jó szívű, jó tüdejű futóló a féderes kocsit, de lefelé már — bárhogya is be van fékezve a koci — a rettenetes lejtős úton a ló hamar tönkremegy az *elejére*, mert lábai megrogynak, térdre esik, *fölsőti térdén* a sok apró térdcsontok komplikált szerkezetét fedő bőrt, — *azután vége!* Az ilyen ló már többé futólónak nem használható. (Nekem bizony sok kellemetlenségembe és pénzembe került ez a szomorú tapasztalat.)

A meredek dombra (a „kaptatóra”) föléró székely meg is állítja szekerét, hogy lovaeskái „kiszusszancsák” magukat, mielőtt a *másik* nehéz ügynek, a *lejtőnek* nekiindulnának. A legtöbb székely, de még a fiakkeresek is, leszállnak a kocsiról, odamennek a ló fejéhez, szembefordulnak a lóval, két markukkal megragadják a ló két *fület*

és *jót rántanak rajta*. Eleinte mindig nevettem ezen a furcsa szokáson. Meg is kérdezgettem őket, hogy ezt miért csinálják:

— *Hogy a ló magához térjen, instállok* — volt a válasz.

•

A harapós kutya visszatérése. A kirendeltségi hivatal pénzkezelése ottlétem idején nagyon egyszerű volt ugyan, de sok kellemetlenséggel járt. A be- és kifizetéseket nem az adóhivatal útján utaltványoztam, hanem magamnak kellett „kápé” teljesítenem a házipénztáramból azokból az összegekből, amiket Marosvásárhelyről postautaltvánnyal kaptam, vagy ami nálam tett befizetésekből gyűlt össze. Így pl. ha állatokat vettem a székelőknek, nagyobb összeg volt nálam. Ez nem volt titok a városban, hiszen a postai dolgokat mindenki tudta és a szerény, kis városkában szenzáció volt, ha hozzám nagyobb állami összegek érkeztek, mint pl. amennyi az adóhivatalnál egyes időkben összegyűlt.

A hivatali pénzek részére egy kisebb Wertheim-kasszát vettem és a hivatali szobámban helyeztem el. Hátrább voltak a lakásom helyiségei. Egyízben messzebb útról két-napi távollét után érkeztem haza éjjel, mikor otthon azzal fogadnak, hogy az éjjel be akartak törni az irodámba, de a föllármázott cselédség kiáltozására a betörők eltávoztak. Így családom rettegve várt mindig, ha éjjelre el voltam utazva. Miután „a jó kutya visszajár” jelszó szerint a betörők újabb látogatása valószínű volt, a pénzszekrényt a nagy ebédlőszobám egyik sarkába vitettem hálószobám közelébe, egy második Browningot vettem, ágyam fölé akasztottam, a fegyver kezelésére a háziakat betanítottam, de hogy gyakori éjjeli távollétem idején is megnyugodjanak, kiküldtem kocsisomat egy ismerős juh esztenához, hogy ott egy erős, harapós kutyát vegyen (a farkasok miatt itt tartják a legvadabb kutyákat) és hozza haza. A kutya majd megőrzi éjjel a házat! — gondoltam.

A kutyát, míg meg nem szokik, lánccon tartottam. Egy

hét múlva, mikor már minket ismert, éjjelre szabadon eresztettem. Rettenetes ugatást vitt véghez. Az egész környék és a mögöttem levő dombon épült főreáliskola konvikta is panaszkodott. A kutyát végtére is a szomszédsági viszony elmérgesedésének elkerülésére ki kellett cserélnem. A másik kutyának az volt a baja, hogy mindenki-vel megbarátkozott. A harmadik kutyának az volt a baja, hogy nagyon szerelmes természetű volt és nappal aludt, éjjel pedig a kerítés alatt vizittelés végett kimászott, so-hase volt éjjel otthon. Így folytak a kutyacserék, míg végre olyan nagyszerű erős havasi kutyára akadtam, amelyik éjjel keveset ugatott, minket is megkedvelt, jól evett, ivott, de *csendes-harapós* volt. Nappal ő is lánccon volt, de ha estére szabadon engedték és idegen jött be, annak „röviden és velősen” jelszó szerint jól megharapta hátulról a lábát.

Annakidején én az állatbiztosító szövetkezeteket alakítottam meg, gondolva, ha csinálom a Hitel-, a Hangya, a Tejszövetkezeteket, legyenek már ilyenek is. Lejött Pestről *dr. Pajor Ignác*, az Állatbiztosító Országos Szövetkezet vezérigazgatója, kivel még minisztériumi szolgálatom kapcsán jó baráti viszonyban voltam, így nálam szállásoltam őt be. Vele jártam be a falvakat. Egyik este a kiskocsis valahogy előbb engedte el láncáról a „mérget”, mint kellett volna. Mikor Pajor vezérrel jövünk be az udvarba, a kutya a sötétben mellém settenkedett, hátulról lábaim mellől előugrott és a vezérnek alaposan megharapta a lábát. *Nagyon kellemetlen volt az eset neki is, — nekem is.* Orvost hívtam, stb. A vezér még az éjjel hazautazott és a szegény — azóta megboldogult ember — egy hétig naponta sürgönyözött, hogy a kutya nem *veszett-e?* A kutyát mi is, az állatorvosok is figyelték és nem találták veszettnek.

A kutyát el kellett távolítanom, nehogy még egy ilyen nagyon kellemetlen esetem legyen. Agyonlövetni mégsem akartam, így visszaküldtem az esztenához, ahonnét vettem. A Mózes kocsis bedugta a kutyát zsákba és a kocsin elvitte. A kutya másnap már ismét nálam volt, két napi járás távolságról. Útközben a falvakon keresztül a többi ku-

tyák jól megtépázhatták, mert nagyon borzas és fáradt volt. Most már igazán féltém, hogy most már könnyen kaphatott *veszettséget*. Meiszner Vilmos gyógyszerész barátommal elhatároztuk, hogy sztrichninnel megmérgezzük. Ő elkészítette a „falatot“, egy szép marhahússal. A kutyanak a mérgezett húst odaadtuk, gyorsan lenyelte, szegény. A láncához kötve szomorúan nézett reám. Én még szomorúbban őt. No! mondja Meiszner, menjünk be egy félórára. Addig vége lesz szegénynek.

Félóra múlva kimegyünk és nagy csodálkozással látjuk, hogy a kutya vígan csóválja reám a farkát. Előtte fekszik a földön a *kihányt mérges húsdarab*. Tehát *másodszor is visszatért hozzám*. Először többnapos járás távol-ságról, másodszor a túlvilág küszöbéről. Nem is „küldtem“ el őt többé sem máshová, sem a túlvilágra. Ottmaradt nálam, rabláncra fűzve, szegény.

•

Az „urus“ eset. Több ízben hallottam az egyszerű székely „*urusok*“ (mondjuk: állatkuruzslók) csodatetteiről. A székelynek sok állata van és így sokféle baj is éri az állatok egészségét és gyakran szorul állatorvosi segítségre. Ez azonban olyanféle, mint az *emberorvosi* tudományban, hol szintén vannak csodatevők, mondjuk „kuruzslók“, kik olykor füvek kotyvalékával meggyógyítják még azokat is, kikről az orvosok már lemondtak. Ezt az embereknél meg lehet magyarázni, mert „bele lehet beszélni“ a hisztériás természetű emberbe, hogy ő meggyógyul. De az állatnál ez a „*bebeszélés*“ nem lehetséges, itt *hatást* kell elérni. Érdekes és sajátságos, hogy az ilyen székely „urusok“ sokszor csodásan tudnak gyógyítani *belsőleg*, de *külsőleg* is (törés, ficam, stb. eseteiben).

Érdekes, hogy én, aki addig az egész dolgot semmibe sem vettem, véletlenül magam is belesodródtam egy ilyen „uruslási“ esetben.

Nekem sok bajom volt a lótarással. Rengeteget kellett utaznom, hiszen ha nem járok a falvakban, nem beszélem

meg az állami akciók dolgát a falu vezetőivel, ha nem érintkezem a néppel: akkor nem tudok *eredményeket felmutatni* és a hivatali felsőbbbségem jogosan vonhatja meg tőlem a bizalmát. A sok rossz út miatt lovaim egymásután mentek tönkre, pedig *kocsisaimat* nagyon megváltogattam, a rosszakat kidobtam, a jókat nagyon megbecsültem. A legjobb lovakat tartottam.

Egyszer Pesten megtudtam, hogy egy társaság vezérigazgatója lovakat szállít Törökországba. Kértem, küldjön le nekem méltányos áron két *kemény, legalább 5 éves* kocsilovat. Körülbelül 2 hét múlva a két ló meg is érkezett. A vagónból kirakva, látom, hogy helyes lovak, de csak „lovacsák“, mert csak 3 évesek. *Ez nagy baj, mert nálam csikót nem használhatok, az ezeket az utakat nem bírja!* No! majd betanítatom őket és eladom — akár veszteséggel is —, gondoltam magamban. Szerencsére *kancák* és valamelyik vásáron akad majd gazdájuk. Fogadtam egy idősebb székelyt, hogy a csikókat a kis parasztszekérben tanítgassa és „formázza“ ki őket, hogy mielőbb túladhassak rajtuk. *Alig vártam, hogy megszabadulhassak tőlük* és legalább pénzem egy részét visszakaphassam. Elég baj, hogy etetnem kell őket és *semmi hasznukat nem vehetem*.

Egyik este nagyobb társaság volt nálam vacsorán. Az asztalnál ülünk, mikor a Zsiga kocsis, egy nagyon derék, ritka jó legény beizen a konyhából, hogy menjek le az istállóba, mert az egyik *új ló kitörte a lábát*. Fölugrom, magammal hívom egyik vendégemet, Szentkirályi huszárfőhadnagyot is és rohanok le az udvarba a lóistállóba. A csikó háromlábbon áll, a jobb hátsó *lába lóg, kifordított patával*, a ló remeg, nyög. Lenyúlok a beteg lábhoz, megfogom, de nem meleg. Tapogatom a lábat a csípőtől lefelé, próbálom mozgatni, tanakodom, mire a huszárfőhadnagy mondja:

— Na! ennek kampec! Ki van törve a lába valahol a combban, ezt legjobb lesz lelőni.

Küldök az egyik, majd a másik állatorvosért (egyik aranygalléros, másik 2 rozettás). Megállapodnak, hogy a lónak *tokszalagszakadása* van, azért lóg a láb csípőtől lefelé és azért van a *pata hátra kifeléfordulva*. Megpróbál-

juk, mondták, talán *fáslizással és fluidozással* javul valamit. Semmi költség nem számít, doktor úr! mondtam másnap az egyiknek, csak a lovat mentsük meg.

Elmult egy hét, a ló semmit nem javult. Szerencsére evett, ivott, de láthatóan fájdalma volt. Ha lefeküdt, hármán tudtuk megint lábraállítani. Megúntam a sok költséget, a reménytelenséget és már majdnem beleegyeztem a fiatalabb doktor azon javaslatába, hogy *lövessem agyon* a csikót, mikor egyszer a Zsiga azt mondja:

— A Farcád faluba ellovagoltam és beszéltem az „urussal“. Hittam, hogy jöjjék be és nézze meg a „csikót“. De azt mondta, nem mer gyünni, mert az állami doktor uraktól fél, hogy megbüntetik. De, ha a nagyságos úr helyt áll érte, ha bajba kerülne a hatósággal, aztán úgy gyühetne be a lóhoz, hogy az állami doktor urak ne tudják meg, akkor a közelebbi hetivásáron begyün.

— Ejnye, Zsiga, miért csinálsz ilyet! — mondtam.

— Hát csak nem hagyom azt a szép kis lovat lelövetni! Arra ráérünk, ha az urus se tudná meggyógyítani. De az majd meg fogja gyógyítani! Majd meg tetszik látni, hogy *az meg fogja a lovat gyógyítani!* — ismétli a Zsiga.

Úgy hatott reám Zsiga *biztos hite*, hogy beleegyeztem az urus-hívás dologba. Csak azt kötöttem ki, hogy az urus *semmiesetre se találkozzék egyik doktor úrral se*, tehát a kocsis és a kiskocsis ügyeljenek a hetivásári napon az utcaajtóban. Az urus megjött. Kérdezte a kiskocsistól, hogy voltak-e már itt az állatorvos urak? Még nem! mondta a Samu. No! akkor addig megnézem a beteg lovat! mondotta az urus, egy jó kinézésű, deresedőhajú székel ember. Én az irodámban voltam elfoglalva az „ügyfelekkel“ és vártam az állatorvos urakat. Úgy terveztem, hogy itt tartom őket magamnál, míg hírt nem kapok, hogy az urus jött-e vagy nem? Múlt az idő, az urak nem jöttek. Egyszerre csak belép a fiatalabb orvos. Beviszem privát lakásomba, hogy ne is lásson ki az ablakból az istállóba. Nemsokára megjött az idősebb magasabbrangú úr is. Őt is beviszem és cigarettával, pogácsával stb. kínálok őket. Éppen le akarom küldeni az egyik leányt, hogy mi van

odalenn az istállóban, mikor betoppan kis, elemibe járó fiam a szobába és nagy hangon kabálja:

— *Itt van az urus, ki a lovat már meg is gyógyította!*

Én fülem hegyéig elpirulva, rettenetes zavarba jöttem és rápillantottam a két doktorra, kik nagyranyílt szemekkel, elsápadva bámultak reám. Nagyon kínos volt a helyzet. Végre nagy nehezen kinyögtem, hogy ne vegyék rossznéven tőlem, de én bizony a kocsisom által okozott kényszerhelyzetben voltam, az urust ő tudtomon kívül hívta be és miután a lovat le kellett volna lövetnem, utolsó kísérletképpen egyeztem bele a dologba. Most már csak azt kértem tőlük, hogy az urust ne bántsák, mert ő igazán nem hibás, hanem csakis én. Végre is kimagyarázkodások után sikerült őket „úgy, ahogy“ kibékítenem. *Le akartak menni az istállóba.* Rögtön! mondtam, kimentem a konyhába, hogy az urust távolítsák el az istállóból, hívják föl, a cselédszobában adjanak neki ebédet, bort, hogy az urakkal a lóhoz mehessek. Mikor odalenn tiszta lett a levegő, a két úrral bementem a lóhoz. Magam is, ők is roppant kíváncsiak voltunk. A ló állt a négy lábán, evett és nem volt semmi baja. Hogy csináltátok ezt, Zsiga! kérdem.

— A szomszédból hittunk segítséget, a lovat ledöntöttük, Samu lefogta a fejét, mi meg hárman húztuk a beteg lábát. Egyszerre a csípőjében egy roppanást hallottunk. A ló nyöszörgött, az urus a csípőjét megtapogatta, azt mondta: *rendben van*, erre a lovat fölállítottuk és azóta a négy lábán áll és eszik. *A jobb combjának a bütyöksontja* kijött a helyéről és ki volt *neki fönn a farában ficamodva!*

A két doktor szótlánul hallgatta Zsiga kocsis elbeszélését. Az aranygalléros úr odafordul a kétesillagoshoz és nevetve mondja:

— Látja! én mindig mondtam, hogy nem a *tokszalag* van baj!

Amint a doktor urak elmentek, siettem, hogy az urust megismerjem és beszélhessek is vele, de meg a többi dolgot is vele elintézhessem. Egy roppant értelmes és az *állat* *anatómiáját kitűnően ismerő*, csendesbeszédű székelyt

ismertem meg benne. Odaültem melléje, mikor még az ebédjét ette.

— Mondja — szólok hozzá —, *hogy eshetett meg ez a baj a lóval?* — Egyszerű a dolog, instálom. A csikó valahogy a vizelés után — hiszen kanca ökelme —, mikor két hátulsó lábával szétterpeszkedett, a síkos padlón megcsúszott, két hátsó lába szétment, a ló hátuljára lerogyott és egyik lábán, a felsőcomb csontjának a gömbölyű feje, a medencecsont gödréből kiesett. Így az egész láb lógott, a láb a patájára támaszkodott, de miután a lábban erő nem volt, a nehézkedéstől a *pata kifelé fordult* — magyarázta az urus. A doktor urak *lent* keresték a hibát, pedig az *fönn* volt! Ezért rendelték a fáslit, meg a fluidot! — tette még hozzá. Majd tovább folytatta:

— Hallottam, hogy ezt a lovat is le akarták volna lövetni! Hát — instállom — ha azt a sok állatot, amit én megurusoltam az életemben, lelőtték volna a gazdáik, akkor a csontjaik egy rakásba dobálva egy nagy hegyet alkotnának — mondta mosolyogva. -- És minek *volt az a sok fásli?* és a sok *üveg fluidum?*

— A ló csípőtájékát azonban tessék hideggel borogattatni, mert kicsit megdagadt szegénykének és fáj is még neki. Egy hét múlva azonban tessék csak *béfogatni* a csitkót és tessék használni jó egészséggel! — mondta, mikor elbúcsúztunk egymástól.

•

Alleluja. Udvarheiyen a húsvéti szent ünnepek magasztos cerimóniáját, a föltámadást, különös módon ünneplik meg. A föltámadás napján Krisztus feszületjét lovasbandériummal — de nagy csendben — kiviszik a város végén levő kápolnába és ott elrejtik. Ez van kb. reggel 6—7 óra között. Azután visszajönnek a templomhoz és úgy 10—11 óra felé a plébános vezetésével szép szertartás mellett kivonul az ájtatos hívők serege a Krisztusért a város végéhez. Azután jönnek a kereszttel vissza. Elöl a lovasbandérium, utána a pap, díszes baldachin alatt, utána az utca közepén az ájtatos éneklő tömeg. Az utca szélén jobb-

ról-balról 20—20 hívő, középkori nagy pisztolyokkal („pistaj“-nak hívják), egyenkint külön-külön lövöldözve, óriási durrogásokkal.

Közben mindnyájan ájtatosan éneklük: *Föltámadt Krisztus e napon! álléluja, hála légyen az Istennek!* Az utca szélén a „pistalyosok“ mind esizmában vannak, mert menetközben töltik a nagyöblű mordályokat. A kis mellényzsebben vannak a kapszlik, a felső kabát két zsebjében az újságpapír fojtásnak, a fekete füstös löpor (a nagyot durranó „bányapor“) egy szarutokban, zsinóron nyakra akasztva, a vas hosszú töltővessző pedig a esizmaszárbán. A töltővessző hosszú, hogy ne kelljen menetközben lehajolni érte.

A lassú, ünnepélyes körmenetben az a dicsőség, aki minél többször tudja elsütni a „pistajt“, azután, hogy az a föld felé letartva, minél óriásabbat szóljon, végül, hogy a pistajos közben énekelje is az álléluját. Ebben a szertartásban résztvesznek öregek, fiatalok, de iparosinasgyerekek is, kiknek nagy mulatság az, hogy kedvük szerint kidurrogathatják egyszer egy évben magukat. A „pistajosok“ 2—3 lépésnyi távolságra ballagnak egymás után.

A lövéskor a vastag, hüvelykujjbőségű mordály csövébe a vas töltővesszővel jól begyömöszölik a fojtást, az újságpapírost, úgy, hogy az sokszor — pláne, ha a papiros nedves — mint egy nagy gombóc repül ki a csőből. Ez Udvarhelyen ősrégi szokás és a környékről is bejönnek a látványosságban gyönyörködni. A házak ablakaiból zsúfoltan nézik az emberek a szertartást. A port-arturi tengeri kikötő bombázása — az orosz-japán háborúban — lehetett ehhez hasonló, a rettenetes sok lövöldözés miatt.

Én, boldogult Fás Gyula erdőtanácsos elsőemeleti főutcai hivatalának ablakából néztem első ízben ezt a nem mindennapi látványosságot. Később odajött a boldogult dr. Ráckövi, városi orvos is. Egyszer csak a körmenet megtorpan valamiért, a menet meglassul és a „pistajosok“ túlközel esnek egymáshoz.

Megy egy nagycsizmás inasgyerek, előtte egy idős, ájtatos székel, kezében szintén egy nagy mordállal, lö-

vésre készen, a járda felé tartva. Az öreg reszkető hangon ájtatosan énekl: *Föltámadt Krisztus e napon, álléluja!* — Ebben a pillanatban az inasgyerek kezében véletlenül elsül a nagy mordály, sajnos, épp az előttehaladó öreg alsó hátsó testrészének. Az öreg hátrakap a nyilván erős ütést kapott testrészéhez és gyorsan hadarva kiáltja: *Thüh a mindenedet, meglőtted a hátsófeletem, hogy a súly egyen meg!* — de győzött a fájdalom az ájtatosság: és a megkezdett éneket most már befejezni akarván, folytatta a félbeszakított éneket reszkető hangján: — *hála legyen az Isteennek!*

Az autózás bajai Brassó környékén a háború alatt. 1916 október elején lettem „szofort módra“ kivezényelve a minisztériumból Brassóba a miniszteri kirendeltség létesítésére. A gazdag Barcaságban még benn volt a burgonya és a cukorrépa a földeken, pedig már jöttek a fagyok.

A brassómegyei szász és magyar nép „evakuálva“ volt, csak igen kevesen maradtak odahaza, a románok pedig el sem menekültek. A gazdaságokból a katonaság az addig ott dolgoztatott orosz hadifoglyokat az ország belsejébe vitte el, így nem maradt munkáskéz, ami a földben maradt és élelmezési szempontból nagy kincset jelentő terményeket megmentse. Román hadifoglyok nem voltak alkalmasak gazdasági munkára, hiszen nem akartak, de nem is tudtak dolgozni, csak *piszmogtak* a táblán. A botfalui cukorgyár modern gazdaságában pl. kb. 30 ember tudott kiszedni és megpucolni egy hold cukorrépát.

De sürgősen határozni kellett, nehogy a barcasági hatalmas és prima minőségű burgonyatermés — melynek óriási fontossága volt a *katonaság élelmezési szempontjából* is — ne pusztuljon el a földben. Elmentem tehát a brassói Etappen Commandóhoz és ott a dolgokat egy okos osztrák alezredesnek előadva, sürgősen román hadifoglyokat kértem. Azt is kértem, ne küldjék el őket innen fogolytáborokba, hanem bocsássák az én rendelkezésemre.

— Mennyit óhajt, Herr Commissär? — kérdi az alezredes.

— Legalább 500 kellene! — mondom.

— No! majd meglátjuk. Kérem, este 7—8 között eljönni, akkor majd beszélek a predeáli fronttal. El is mentem. Rögtön telefonált.

— Hány foglyotok van ma? — kérdezte. — No! az kevés! — mondta, mikor a választ megkapta. — Hogy mire kell? a krumplici kiszedésére a miniszteri Commissárnek — mondotta. — Szedjétek össze holnapra párszázat még ma éjjel és küldjétek be ide, hozzám — mondotta telefonon az alezredes. Ez így ment még párszor.

Mindez azonban nem volt elég. A munka lassan ment, a fagyok kezdtek erősödni. Nekem nem volt fuvarom, nem tudtam odakünn mozogni. A minisztériumtól megígért autó sem érkezett meg. A katonaságtól kaptam pár napra egy trénfogatot, azzal próbáltam mozogni, de ez sem ment.

Szerencsére kaptam *Koós Mihálytól*, a Kolozsváron székelő „erdélyi“ miniszteri kirendeltség vezetőjétől táviratot, hogy a *miniszterelnök* úr lejön egy bizottsággal a románok betörése által okozott károk megvizsgálására. Másnap le is jött *gróf Tisza István* miniszterelnök úr, *Sándor János* belügyminiszter úr, *gróf Bethlen István* — akkori főhadnagy úr, *gróf Teleki Pál* akkori főhadnagy úr, *Bornemisza Elemér* főhadnagy úr és *Latinovits* miniszteri titkár. Úgy emlékszem, vagy 3, vagy 4 autóval jöttek Brassóba Háromszék megyéből. Én jelentkeztem és Koós Mihállyal *gróf Teleki Pál* főhadnagy úr — a jelenlegi miniszterelnök — autóján mentem Fogarasra *Szél József* főispánhoz. Délben és ebéd után Koós Mihály megbeszélte az urakkal az általam végzendő teendőket és én is előadtam kérelmeimet.

Erre pár nap múlva már egymásután történtek intézkedések. Ezek nagy része nem ide tartozik, le sem írhatnám. Röviden csak annyit, hogy a Magyar Cukoripar R.-T. botfalui cukorgyára megindult, a féligfagyott cukorrépát dolgozni kezdte, az evakuált lakosságot „repatriálták“, katonai fogatokat, főleg a „Kriegsbrücken Equipage“-ok néhez lovaikat kiadták a visszatért lakosságnak gazdasági

munkára, az erélyes, „vaskezü” *Széll József* főispán pedig pár nap múlva csendőrfödözettel kb. 3000 fogarasi román asszony-, leány-, gyerek-, férfimunkást rendelt ki gazdasági munkára a Barcaságba. Kaptam már bővebben hadifolyókat is, megjött az autóm is, így könnyebben mozogtam és a munka jól ment. Mire november végére az erősebb fagyok bejöttek, ki volt szedve pár ezer (5–6) kat. hold burgonya és cukorrépa (a II. oszt. polgári hadiérdemkeresztet kaptam érte).

Az autózás azonban nehezen ment, sok bajjal járt, mert csak viselt kerékabroncs gumikat kaptam és a sok defekt miatt többször az úton maradtam. A Pesten gyártott háborús „pót”-abroncsok gyalázatosak voltak. Később már Brassó, Fogaras és Háromszék megyékben a *burgonya-központ*, az *állat- és takarmányforgalmi* r.-t. dolgait és egyéb itt nem említhető háborús akció ügyeit is intéztem és 5 állami tisztviselővel kibővített hivatalomban 4 állami Ford-autó és 2 nagy ötüléses autó (Puch és Mercedes) is teljesített szolgálatot. De az autón való közlekedés még ezzel sem lett jobb. Benzint és soffőröket a katonaságtól kaptam ugyan, de gumijuk nekik is szűken volt. A folytonos gumidefektek miatt már féltem autóra ülni.

A közlekedés nagyon nehéz volt a szűk erdélyi utakon. Hol katonaság vonult az utakon, eltorlaszolta azokat, hol német teherautók száguldoztak örült iramban, hol *bivalyok* állítottak meg, ha az eltorlaszolt főútvonalakat kikerülve, mellékutakra tértem, Fogaras megyében a román falvakon éjjel elhaladni nem volt veszélytelen, mert többször lőttek reám, többször pedig a szűkebb utcákon erős *köteleket* feszítettek ki, hogy az autók ott fölforduljanak és a bentülők elpusztuljanak. A német katonai autókra egy ferde, erős, kiélezett kardalakú vasat erősítettek föl, hogy az a kötelet (sokszor *drótkötelet* is!) elmesse és az autót baj ne érje. Az én autóimban mindig volt töltött karabély és karikásostor. Az utóbbit használtam, ha a bivalycsorda „alkalmatlankodott”.

Az egyik motorszelepre „quitsert” szereltem és a soffőr kezéhez *szirénát* is tettem, mert a *duda* hangja nem ért semmit. Ha megszólalt a quitser fülhasogató „tyi-

tyi-tyi“ füttyülése, akkor még a német és a más katonai autók is helyet adtak, ha látták a kocsin a magyar címet. A sziréna félelmetes üvöltésére a román falvakban éjjel az asszonyok keresztet vetettek, azt hitték, a „Drákú“ (az ördög)jár arra a falun át. A két nagy autóra Pestről tudtam gumikereket vásárolni.*)

A „quitser“ azonban egyszer cserbenhagyott. Egy süket öregasszony a kociút közepén háttal felénk tölt egy talicskát. A soffőr a „*rém-síp*ot“ megszólaltatta és bízva annak hatásában, továbbra is az úton haladt, várva, hogy — mint mindig — a „pasas“ kitérjen. A süket vénasszony azonban a fülsiketítő hangokra *váratlanul megállt és fölnézett az égre*, a titokzatos pacsirtát keresve. A soffőr csak az utolsó pillanatban rántotta félre a kocsit és így az öreg nő megmenekült. Oly közel voltunk azonban hozzá, hogy a koci elülső sárhányója leszakította róla a szoknyáit. Mi megijedtünk, ő azonban dühösen rázta felénk az öklét, a földre hullt ruháira mutogatva. Nem voltunk azonban kíváncsiak szabadonmaradt tagjaira, hiszen igen öreg volt az istenadta!

•

A Bigfour-traktorok a volt esatatéren. 1917 tavaszán kaptam a központtól Brassóban három Bigfour-traktort a hozzávaló többsoros szántóékékkal, hogy a Brassó körüli Kanaán-földeket, amik még mult év ősz óta parlagon maradtak: fölszántassam. Kaptam hozzájuk Marosvásárhelyről 3 gépészt és egy vagón benzint is.

A főgépészt nógattam, hogy „*csak neki ám!*“, mert itt van a tavasz és már *vetni* kellene. A 3 méter magas hátsókerekű Góliát-gépeket megcsodálta a nép, kitódult az utcára, mikor az óriási gépek arra pöfögtek. Brassó alatt

*) A két nagy autót az összeomláskor — nagy nehézséggel kapott tehervagónban — magammal hoztam Pestre. Itt azonban a forradalmi zürzavarban az „elvtársak“ elvették. A két soffőr is elmenekült, elhagyva a kocsikat. A Puch-gépet átfestették vörös színre és valami élelmezési biztos „elvtárs“ járt rajta. Néhányszor láttam kedves gépemet a Ráday-utcán a benne ülő forradalmi „alakokkal“, — de elfordítottam a fejemet!

nagy táblákban van a Cell Fridrich-cégnek egyik birtoka. A táblákon még ott volt a kukoricaszár is egyes helyeken. A cég fizette a szántást, tehát először odamentünk szántani. A főgépésznek *jól le kellett eresztetni a szántóékét*, hogy a kukoricaszárat az eke leforgassa a barázdákba.

Ezen a területen folyt le az előttevaló őszen a nagy támadás, amit a magyar *Tanárky-divízió* és a német csapatok indítottak a Brassóba benyomult román hadsereg ellen. A véres harc után nemsokára *leesett a hó és betemette* a szegény harcolók ottmaradt tetemeit. A traktorok itt kezdték meg a szántást egyik reggel.

Dél felé bejön irodámba a főgépész és jelenti, hogy a szántás nagyon lassan halad, mert az ekék folyton katonaholttesteket hoznak föl a tél folyamán eliszaposodott humusból, sőt egyszer egy román gránát is fölrobbant az eke alatt és meg is rongálta az eketestet.

— Mindig megálltunk — mondja a főgépész —, megnéztük, hogy magyar vagy német-e a katona, kihúztuk őket a megszántott részre, de bizony van ott oly sok román katona is, hogy most már nem tudunk mit csinálni. Voltak helyek a kukoricaszár helyén, hogy *úgy kellett a holttesteket összeszedni szántás után, mint az aratógép után a kéréket!* — beszéli a főgépész.

— Jól van! — mondom — majd telefonálok a katonaságnak, hogy küldjenek ki szanitéc-Abteilungot, vitessék el szegényeket és temessék el, hogy ne zavarjanak minket a munkánkban!

Ők, szegények, már megtették kötelességüket, *most hagyjanak minket, hogy mi is megtehessük a mi kötelességünket!* — mormogtam magamban megilletődve.

A Juon és a Mítru. Brassóba egyedül mentem le, de már néhány hónap múlva kiürítettem a kultúrmérnöki hivatal — addig a német katonaságtól elfoglalt — 7 szobás hivatali helyiségét és ott „fészkeltem be” magamat. 1918 elején már állami tisztviselőként kívül volt 2 katonasof-

főröm (egyik tiroli Kaiserjäger káplár, a másik bukovinai zugsführer), 4 Ford-autóm, 3 civil soffőröm, 2 katona-ordonáncom, 1 őrmesterem, ki a benzinraktárt kezelte (rokkantlábú volt, itt látom őt olykor egyik katonazenekarban) és egy főhadnagyom, ki a burgonyarekvirálásokat vezette. Bátor, „sneidig“ ember volt, a harctérről jött, de szemei megromlottak és hozzám lett beosztva.

Mult évben megrendülve olvastam, hogy ő volt a zsidótörvény első halálos áldozata. Mikor a törvényt reggel az újságban elolvasta, főbelötte magát: *dr. Dombovány Géza*.

Hivatalom egyik szobájában laktam. Családom Pesten maradt. Két rokkant katona ordonáncom volt. Mindkettő hunyadmegyei oláh ember volt. Egyiket hívták *Juon*-nak, a másikat *Mitru*-nak. Kedveltem őket, jó, hűséges emberek voltak, de nagyon rosszul beszéltek magyarul. A Juon jókedvű ember volt (agglegény volt), a Mitru azonban, őszbecsavarodó, rosszlábú, nagyon szomorú volt mindig. Odahaza juhaira gondolt, no!, meg a fiatal feleségére, mert másodszor nősült.

Egyszer — egy téli napon — megáll előttem haptákban a Mitru és nagy nehezen előadja, hogy felesége meglátogatja, engedjem meg, hogy az egyik irnoki udvari szobában lehessen az asszonnyal, mert ott be van fűtve, aztán meg, mondja fejcsóválva:

— Áz á Juon! Áz á Juon, nem akarom, asszont lássa!

Féltékeny volt az öreg a nálánál fiatalabb Juonra. Elnevettem magam. Binye! Binye! — mondtam helybenhagyólag.

A két ordonánc a folyosó végén lakott egy kis cseléd-szobában. Éjjel a vendéglőből hazajöväk és látom, hogy a Juon leselkedik a *kulcslyukon* a Mitruék viszontlátási örömeire. A Juon engem meglátva haptákba vágta magát, de befogta a száját, hogy hangosan ne röhögjön. Rászólok: eriggy a szobádba! Tetszene neked, ha téged is így lenének? A Juon nevetve mondja:

— *De nekem nincs ászon!*

Másnap látom, hogy hárman esznek ebédet az egyik üres irnoki szoba pamlagán. Középen az asszony, kétoldalt a két katona. A Juon nagy udvariassággal beszél

a szép oláh nőnek, ki vidám szemekkel hallgatja őt, a Mitru azonban sötét szemeivel igen gyanakodva nézte őket.

Úgy két hét múlva bejön a Juon, összecsapja a bokáit és nagy nehezen előadja, hogy jó volna a Mitrut elküldeni egy hivatalos levéllel a „K. u. K. Wirtschafts-Stábhoz“ — Bukarestbe. Ez legalább két napi út. Kérdőleg reánézek. Mire Juon ravasz mosollyal, bizalmaskodó hangon mondja:

— Küldtem ászonnak utipénzt, látogassa meg: — Mitrut!

A Mitrut nem küldtem el a levéllel. Az asszony azonban megjött. Ettől kezdve a két katona nem valami barátságosan nézett egymásra fekete szemeikkel, — de a Juon sem nézett reám ezentúl oly vigyorgó arccal, mint eddig.

De nem sokáig tartott a harag. Jött az összeomlás sötét pokla. Elváltunk egymástól.

Én jöttem — menekültem — haza összetörten, az én szétbomló hazámba, Juon pedig boldogan sietett az ő új meghatalmasodott testvérei közé.

Sertéskönyveim két bírálata. A minisztériumi elsőszolgálatom idejében, 1899-ben olyan beosztásom volt, hogy a kőbányai és győri hízósertéstelepek szállítási stb. ügyeivel foglalkoztam. Sok állatorvossal és tenyésztővel érintkezve „írkáltam“ a Köztelekben egyes sertéskérdésekről, amelyeknek a köztudatba vitelét helyesnek tartottam. Bejön egyszer hozzám főnököm, boldogult Lestyánszky Sándor (volt hontmegyei alispán) miniszteri tanácsos és közli, hogy az 1900. évi párisi világkiállításra írnom kell egy könyvet, mely a magyar sertéstenyésztést ismerteti és az egyes fajtákat jó képekben is bemutatja.

Nagy kedvvel fogtam a munkához és pompás fényképeket hoztam össze. A minisztérium a könyvet francia nyelvre lefordíttatta, „*Le porc en Hongrie*“ (a sertés Magyarországon) címen és díszes kiállításban küldték is ki a kiállítás magyar pavillonjába. A könyvet a Franklin

Társulatnál nyomták és hivatalos kiadvány volt. Ott volt akkor egy Darvas nevű főtitkárviselő (később igazgató), egy kedves, jó ember, ki többször megfordult nálam. Mikor a könyv kliséit (kép-deszkladúcait) hozzám visszahozták, azt mondja a kedves Darvas:

— Kár volna ezeket a kliséket elraktározni, a magyar kéziratot eldobni! Úgy sincs most sertéstenyésztési könyv, úgyis kellene már egy jó szakkönyv, nálunk is sokszor keresik, tessék azt kibővítve kiadni! A kliséket én majd az elnökségtől elkérem! A könyvet pedig mi — a Franklin — majd kiadjuk!

A Kedves Darvas igazgató nagy mécesest gyújtott meg bennem. Könnyű Katót táncba vinni! A tigris is akkor szomjazik ismét embervérre, ha már egyszer ivott belőle. A könyv csakhamar meg is jelent „*A sertés Magyarorszában*“ címmel 1901-ben, sok szép képpel, majd három újjnyi vastagon, díszes kiállításban, 2000 példányban. Nól, ez *mérészség*, mert magyar szakkönyvet eddig nem igen adtak ki — csak 1000 példányban. Hosszú szakállam lesz, míg ez elfogy — mormogom magamban.

Már második éve voltam Udvarhelyen — elszakadva régi ismerőseimtől —, mikor kapok a Franklintól sürgős levelet, hogy a könyvem kezd elfogyni és készítem elő a második kiadást. Ah!, gondoltam, hogyan érek én rá erre *itt*, az én zaklatott életemben? Mikor van nekem erre időm? Visszaírtam, hogy *itt* nem *tudok* ezzel foglalkozni. Vagy irassanak mással sertéskönyvet, vagy várjanak, míg Erdélyből visszakerülök, ami nem is lesz sokára, mert úgyis „elkívánkozom“ innét! Visszaírtak, hogy *várnak*, de azért csak foglalkozzam a könyvvel. Ezt az ő többszöri sürgetésükre meg is tettem. Így azután nagy *döcögéssel* a könyv el is készült és 1908 márciusban mint II. kiadás kb. négy újjnyi széles „bibliá“-ban meg is jelent.

Egyik délben hivatalos társaság volt nálam ebéden, a megye első és második „főura“, főszolgabírók, stb., nagyobb társaság. Én *Gálffy Kálmán*, a keresztúri főszolgabíró mellett ültem. Egyik főlszolgáló leány csomagot tesz eléem, hogy a postás most hozta mint expressz küldeményt.

A Franklin küldte könyvem első példányát. Nagy örömmel bontom ki. A kedves, jókedvű Gálffy Kálmán kérdi:

— No!, csak nem „cukkort“ kaptál Pestről ebben a „katalyában“? — kérdi nevetve. — Nem én, hanem az új sertéskönyvemet, — mondom és mutattam neki a díszkötéses négy ujjnyi vastag könyvet.

A drága Kálmán, ki a „rózsamáli“ borral való gyakori koccintgatások után már különben is hangos volt, kezébe veszi a könyvet, nézi, forgatja, majd hahotázva mondja:

— *Nohát!, hogy lehet a disznóról ennyit írni? Nohát!* — és szívből hahotázott!

No! — gondoltam magamban —, ez az igazi *első őszinte kritika* az én sertésszakirodalmamról! Ezután évekig, *nagyon sokszor* gondoltam én vissza a drága Kálmánra és kritikájára. Nem mondom, hogy haragudtam érte — de —, *nem is örültem neki.*

Bevégezhetném ezt a „mesét“, de — folytatom — és a *magam megvigasztalására* elmondom a *második őszinte „sajtókritikát“* is, mely azután később és *már itt Pesten* ért. 1919-ben, mikor az ország fölszabadult a forradalom, a kommün, a román megszállás, stb. szégyenteljes nyomorúságaitól és a letiport magyar lélek ismét lobogni kezdett: fölkeres a miniszteriumbeli szobámban *Mauthner* úr, az Athenaeum eszes, udvarias, kedves főtisztviselője és közli, hogy a vállalat gazdasági könyvosztályt állított föl, abban számítanak arra, hogy a burgonyatermelésről, a rét- és legelőjavításról, a műtrágyázásról írok majd szakkönyveket (meg is jelentek egymásután), de *sürgősen* kellene sertésenyésztési könyv, mert a Franklinnál a könyv kifo-gyott és sokan keresik. Nagy örömmel hallottam ezt és a könyvet *teljesen átdolgozva*, más címmel („a sertés tenyésztese és hizlalása“) pár hónap alatt meg is „csináltam“. 1920 decemberben jelent meg ez is 2000 példányban.

1924-ben telefonál a kedves *Mauthner* úr, hogy a könyv ismét kezd fogyni, dolgozzam át ennek a II. kiadását is. No!, most már ezt is „*modernizálni*“ kell — gondolom —, át kellene néznem a *külföldi* szakmunkákat is, mert a *tu-domány nagy csizmákban* halad most előre. Elkezdem járni a fővárosi jobb könyvkereskedéseket és a legújabb

és legjobb sertéskönyveket kértem. Főleg német könyvet keresek, de francia és angol is lehet, mert fiam, leányom majd átfordítják a nekem „gyanús“ részeket. Meglep, hogy akkoriban az előkelő üzletekben német bibliografusok voltak.

Bemegyek egyik ilyen üzletbe az Egyetem-téren is. Itt is előadom az óhajomat. Itt is egy sovány, őszhajú, szemüveges német úr — a könyvszakértő. Fogja a létrát, föl-mászik rajta és mormogja: *Schweinezucht, Schweinezucht*. Keresgél a magasban. Egyszer csak leszól hozzám:

— Hja!, leider, in deutscher Sprache ist keines da! Aber vielleicht ein ungarisches?

— Von wem soll das sein? — kérdem tőle, fejemet feleje föltartva a magasba.

— Vom Torna Pella — mondja ő.

— Ah! — mondom —, dieses Buch kenne ich, das ist nicht Werth!

— *Was!* — ordítja le a magasból —, *das ist das beste Buch, was es gibt!*

Erre lejön a létráról és mutatja az én sertéskönyvemet. Erre elnevetem magam, bemutatkozom neki és barátságosan kezét fogok vele. *Mondhatom, boldogan mentem ki az utcára.*

Nos!, ez volt a *második* őszinte kritika az én sertésszakirodalmamról.

A könyvemnek ez a második kiadása 1925-ben jelent meg 3000 példányban. Most már ez is elfogyott. Utolsó példányát sok keresgélés után egy Dorottya-utcai könyvesboltban kaptam meg a múlt hónapban. Elhatároztam, hogy „helyet a fiatalságnak“ jelszóval *többé már nem adom ki*, mert ennek is lejárt az ideje, mint egy öreg wekkerórának. (Most írja könyvét *Kertész Ferenc*, a Sertéstenyésztő Egyesület igazgatója.)

Ezt a históriát azonban még csak a *végsszóval* akarom befejezni. Most, hogy ezeket a sorokat írom, előszedtem könyvszekerényemből az öt kiadásban megjelent sertéskönyveket és asztalomra raktam. Az öt könyv egymásra rakva bizony magas rakást tesz ki. Mikor végignézek rajtuk, eszembe jut a régi időkben, a boldogult Gálffy Kál-

mán szájából hallott első kritika: *hogyan lehet a disznóról ily sokat összeírni!*

De eszembe jut egy közismert szernek a reklám mondata is: *Míg ön alszik (vagy iszik stb.): addig a Darmol dolgozik!* (Most én is „elröhögöm“ magamat a mondat többféle értelmén!)

•

Melyik Dorner? A földművelésügyi minisztérium könyvtárában a nagy könyvjegyzéken kívül volt egy kisebb index-szerű jegyzék is, melyben csak röviden, „Stichwortokban“ voltak a szerzők és a könyvek címei felsorolva. Így voltak pl. a bekötött könyvek hátára aranybetűkkel nyomva az indexnevek is, hogy a könyvespolcon egymásmellé szorosan berakott könyvek címeit hátul látni lehessen. Akkoriban az állattenyésztési könyvek polcán három vastag könyv aranybetűi tűntek különösen szembe az ajtó közelében. Mindenkinek, aki arra járt, rögtön a szemébe ötlöttek a vastag aranybetűk. Így is mentek ezek a köztudatba, minden *mellékgondolat nélkül*.

Akkoriban három ily vaskos állattenyésztési könyv forgott közkézen. Az egyiket írta *Tormay Béla*, a hírneves államtitkár. A címe volt: *A szarvasmarha tenyésztése*. Másikat írta *dr. Roditzky Jenő*, a közismert birkaszakértő. A könyv címe volt: *A juh és tenyésztése*. A harmadikat én írtam, címe volt: *A sertés Magyarországon*. Az indexben azonban csak oly röviden voltak a könyvek felsorolva, mint amennyi a kötésükön hátul volt nyomva és pedig: Tormay: A szarvasmarha. Roditzky: A juh. Dorner: A sertés.

Ezt mindenki tudta, de legjobban a fejében volt *Mayer Elemér*-nek, a közszeretben álló akkori segédhivatali főigazgatónak is, ki a könyvtárt is kezelte és sok ezer könyv címét „kapásból“ tudta.

Az 1920-as években három Dorner volt a földművelésügyi minisztériumban: *Gyula*, a mérnök, a gazdasági műszaki hivatal főnöke, *Aurél*, kir. telepítési felügyelő, az én osztályomban, és *én*, ki akkor egy élénk termelési osztályt vezettem hét úrral. Közismert emberek voltunk mindhár-

man. Különösen az *Aurélt* ismerték, mert ügyes, okos, kedvesmodorú és mozgékony ember volt már akkor is. (Ma még többen ismerik az egész országban, mert a pénzügyminisztérium államtitkári pozíciójába jutott a kedves, derék úr! Meg is érdemelte!)

Mint tudtam, mindenik Dornernek volt egy *jelzője*, amiről — *különösen a kisebb tisztviselők* és a gépiró hölgyek — meg tudták őket különböztetni, ha valamelyikről szó volt. A Gyulának a jelzője volt: szép fekete körszakálla miatt: *a szakállas*, az Aurélnak: *a csinos*. Hogy nekem mi volt a jelzőm? Azt nem tudtam. Egyszer azután azt is megtudtam. Egy kollégám mesélte el.

Valamilyen alkalommal a tisztviselőkar össze van gyűjtve a fogadóteremben és a tömegben, várás közben, állva csendesen beszélgetnek. Köztük áll Mayer Elemér, a könyvtáros s (ki brassói lévén, nekem különösen kedves „emberem“ volt). Valamiről beszél. A többiek figyelmesen hallgatják. Egyik úr odahajol hozzá és kérdi: melyik Dorner mondta ezt? Mire Mayer főigazgató röviden csak ennyit mond könyvtárosi stílusban:

— „*A sertés.*“

Igy tudtam, meg, hogy nekem ez a jelzőm.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal		Oldal
Előszó	3	Vilmos császár képe a lakások-	
Székely kifejezések	6	ban	51
A szellem helye	8	A bikaverő székely	52
A pogácsakészítés titka	9	A medvés székely	54
A zetelakai taliga	9	A lóbögöly szemei	56
Az „erős-nagy úr“	10	A békási ló és a bútorokocsi .	57
A lelkierő	11	Ám lásd! és a rügös ló ...	58
A havasi székely vallomása. .	12	Jánosi Pista kaszás serkentése	59
A „küldött“ nyúl	13	Nyalinsa meg sógor!	61
Utcatulajdonos lettem	13	Még egyszer a „gagyás“ embe-	
A ló és a kanca	14	rek	62
A hivatalos titok	14	A 30 fokos hideg	63
A lovak és farkasok	15	Az uzdiszentpéteri ökörvásár	63
A nagy Browning az aktatás-		Az egér fölakasztása	65
kában	16	Annyit nem adok érte!	66
A szecskaavágó	18	A haragos, de jószívű apa	
A kénsavas ammoniak	19	levele	67
A jó tűzifa tüze	20	Az utolsó csepp „tejek“ ...	67
A váczer úrnő magassága ..	21	Térdhullajtással instállok ..	68
A kisnői gönne disznó iva-		Három kedves száz eset ..	69
déka	22	A százsz előljárók és az orfeum	70
A homoródkőhalmi ökörvá-		A szudétacseh erdész magyar	
sár	23	tudása	70
Majd megszógalom	24	A lóheremag vásárlása	71
A sertéstrágya és a szőrű ..	26	Tésúrl! Adja vissza a pipámat!	71
A legelőjavítás hatása	29	A Szent Gellért szobor	72
A „gagyás“ emberek	30	A Mauthner diadala	73
A korondi műtrágyázás	31	A bolhairtás titka	74
A máréfalvi kaszáló műtrá-		A 100%-os hasznú állat ...	76
gyázás titka	32	A drága tandíj	77
A trágyalé — feketekávé ...	34	A szekereslő magáhozterése ..	79
A teavaj és a bivalyvaj ...	35	A harapós kutya visszatérése	80
Az emdeni gunarak szerepe. .	36	Az „urus“ eset	82
Megkóstolják az akciót	38	Alleluja	86
A máréfalvi gyümölcsfakiosz-		Az autózás bajai Brassó kör-	
tás	41	nyékén a háború alatt .	88
Az Énlaka községi diós esete. .	44	A Bigfour-traktorok a volt	
Hát! Itt van a Dornel? ...	48	csatátéren	91
„Felelősség mellett“	50	A Juon és a Mitru	92
Adom! Adom, csak ne csap-		Sertéskönyveim két bírálata	94
kodjék már!	50	Melyik Dornel?	98

MEZŐGAZDASÁG

MEZŐGAZDASÁGI ÉS KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM 12. SZ.

SZERKESZTI:

1939. DECEMBER 15

ENEDI DORNER BÉLA

MEGJELENIK MINDEN HÓ 15-ÉN

✱

EGYES SZÁM ÁRA 50 FILLÉR

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

BUDAPEST, VIII., BAROSS-UTCA 77. TELEFON: 144-112

ELŐFIZETÉSI ÁRGAZDÁK RÉSZÉRE ÉVI 8.—P, KÖLFÖLDRE 8.—P, VÁLLALATOK RÉSZÉRE 40.—P